

**A foglalkoztatottság és a munkanélküliség szerkezetét
befolyásoló társadalmi-területi tényezők**

Az OFA/6341/26 sz. kutatás zárótanulmánya

**Témavezető:
Híves Tamás**

**Szerkesztette:
Forray R. Katalin**

A jelentést írták:

**Forray R. Katalin
Híves Tamás
Marton Melinda
Paku Áron
Radácsi Imre
Vámos Teodóra**

Budapest, 2008. március 31.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Tartalom

I. Összegezés és javaslatok	2
II. Módszertani bevezetés	11
III. A munkanélküliség és foglalkoztatottság térségi szerkezete	15
1. A gazdasági aktivitás	15
2. A kistérségek gazdasági aktivitása megyék szerint*	18
IV. A kistérségek tipológiája gazdasági mutatók alapján	31
1. A kiemelkedő kistérségi típus	32
2. A társadalmi összefüggések	35
3. Az iskolai végzettség szerinti megoszlás	39
4. A gazdasági szerkezet és a gazdasági aktivitás összefüggései.....	41
5. A népességmozgás foglalkoztatottsági következményei	46
6. Következtetések.....	51
V. Demográfiai folyamatok, vándorlás, ingázás	57
VI. Iskolázottság és foglalkoztatottság összefüggései	67
VII. Térségtipológia komplex társadalmi mutatók alapján	71
1. Bevezetés.....	71
2. Kistérségek tipológiája	72
3. Kistérség típusok jellemzése	75
4. Hatások többdimenziós szinten	89
5. Összegzés	93
VIII. Szakirodalmi kitekintés	96
1. Oktatás, képzés, felnőttoktatás	96
2. A fejlettség meghatározásának lehetőségei – társadalmi mutatók	99
3. Új gazdasági térszerkezeti formák – klaszterek	103
Irodalom	107
Mellékletek	
Függelék (csak cd-n)	

I. Összegezés és javaslatok

A kutatás alapvető célja volt, hogy feltárja és kimutassa az ország különböző térségeiben megfigyelhető foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatok összefüggéseit a lakosság iskolázottsági és életkori szerkezetével, a lakóhely gazdasági jellegével, urbanizáltsági szintjével. Célunk volt továbbá annak vizsgálata, hogy a munkavállalási ingázás milyen gyakoriságú, mely területeken és milyen térségekben történik. Közvetlen kutatási célunk "eurokonform" területi-társadalmi változók kialakítása, térképi ábrázolása, s ezek birtokában az ország társadalmának olyan leírása, amely az oktatásnak, mint az emberi erőforrás fejlesztésének a szokásos területi elemzéseknél nagyobb hangsúlyt ad. A kutatás során keletkezett térképek és statisztikai elemzések segítségével jobban áttekinthetővé, felmérhetővé válik a foglalkoztatás és a munkanélküliség milyenségét befolyásoló társadalmi – területi tényezők szerepe, súlya.

E témakörben még egy szempont figyelembe vételét tartjuk fontosnak. Regionális szinten kevésbé látható, hogy az egyes kistérségek humán-erő-forrás adottságai – a statisztikailag mérhető tényeken túl – milyen mértékben differenciáltak. Nem lehet eredményes fejlesztési döntéseket hozni, ha nem ismerjük egy-egy térség munkakultúrájának hagyományait, ami magában foglalja a korábban és jelenleg helyben működő vállalkozások, intézmények jellegéből fakadó adottságokat, továbbá a személyek képzettségének jellegzetes szintjeit és formáit.

Az e folyamatokhoz alkalmazkodó, e folyamatok háttérét képző társadalmi feltételeket írjuk le statisztikai és térképészeti eszközökkel. A statisztikai feldolgozás megyei és kistérségi területi egység szintjén valósult meg. Az adatokból és a belőlük képzett mutatók segítségével, a térképek és a táblázatok elemzésével kistérségi típusokat alakítottunk ki. A térségek jellemzéséhez a fentiekén túl a lakosság korszerkezetéből képzett ún. fiatalossági indexet, a gazdasági adottságra utaló ruralitási ill. urbanizációs indexet alakítunk a szakirodalomban leírt és összehasonlítható módon. Az eredmények leírásával, elemzésével, javaslatokat próbálunk megfogalmazni a különböző kistérségi típusokban a képzési kínálatra, amely által növelni lehetne a foglalkoztatást és csökkenteni munkanélküliséget, közelíteni iskolarendszert gazdaság igényeihez. A többváltozós statisztikai elemzés során, az

iskolázottsági és munkanélküliségi mutatókon kívül a kistérségre jellemző demográfiai és foglalkoztatottsági mutatókat is figyelembe vettük.

A kutatás eredményeként elkészült térképsorozatok és statisztikai elemzések segítségével a társadalom térszerkezete bontakozik ki. Ezek alapján pontosabban megjósolható, hogy az egyes kistérségekben milyen eséllyel találnak munkát a különböző végzettségűek, illetve jobban tervezhető helyi szinten a munkaerő képzése.

E folyamatok és összefüggések területi elemzésében fontosnak tartjuk azt a közelmúltban született kormányzati döntést, amely a megyei apparátusok megszűnését, illetve a kistérségi és regionális szervezetek kiépítését irányozza elő. Azaz miként lehet reagálni, adaptálódni ahhoz a helyzethez, miszerint megszűnnek a megyei munkaügyi központok, miközben ma még nem világos, hogy ez együtt jár-e a megyei apparátusok teljes leépülésével. A szervezet szolgáltatásait igénybe vevők esetében a döntéseket eddig is kistérségi kirendeltségek hozták (de legalábbis jelentős mértékben befolyásolták), így valószínű, hogy az egyén, annak igényei és lehetőségei (korlátai) minősítésében érdemi változás nem lesz. Az igazi változás, az új helyzet a munkaadók és a szolgáltatók esetében következik, következhet be.

A megyei szint jelenleg nélkülözhetetlennek látszik a társadalmi-gazdaság folyamatok értelmezéséhez. Ennek itt két – a felhasznált eszközök segítségével jelenleg nem elemzett – okát emelünk ki: a tradíciót és az infrastruktúrát. Első pillantásra különálló tényezőknek látszanak, ám lényegük közös, a történelem, a nemzedékeken átívelő szokásrendszer, a kijárt utakat követő autóutak, vasutak, a régi iskolák és így tovább.

Az **ingázás**nak a vizsgálatba való bevonása eredményeket is hozott, de nehézségeket is jelentett. Az eredményeket lentebb kifejtjük, a problémák közül kiemeljük, hogy az elérhető adatbázisokban nem találtunk adatot az ingázás céljául szolgáló térségre. Tehát csak azt tudtuk vizsgálni, **honnan, nem azt, hogy hová** irányul a munkavállalás. Új ingázási forma is megjelent a hagyományosokon túl. Eddig csak azt lehetett (volt értelmes) vizsgálni, hogy fix székhelyű munkahelyekre honnan indult (melyik településről) indult el dolgozni egy-egy munkavállaló. Mára tarkább kép alakult ki, két ok miatt. Az egyik, hogy értelmes kérdésselvetés, hogy naponta külföldre jár-e el az egyén. A másik, hogy mennyire változik az a telephely, ahová járnak dolgozni. A napi ingázással együtt járó külföldi munkavállalás főleg a határszélen élőkre jellemző. A változó székhelyen és településen végzett munkák főként az építőiparra, vándor-kereskedelemre (pl. vásározás), ügynökökre jellemzőek. Ez utóbbi csoportokat kutatásunkba technikai okokból nem tudtuk bevonni – valójában nem is lett volna értelme. Ha a kutató statisztikai adatokkal operál – ezt teszik a területi kutatók

rendszerint -, nem tud kitérni „fringers” csoportokra. Az utóbbiak statisztikailag töredék százalékot jelentenek, értelmezésük az országos statisztikákban kis arányuk miatt alig lehetséges.

Következtetések

- A gazdaság és munkaerő-piaci stabilitását meghatározó nagy- és középvállalatok vezetőivel regionális szinten nem lehet érdemi kapcsolatot tartani úgy, hogy e munkaadók igényeivel – jelentőségüknek megfelelően – operatíván foglalkozzunk. A szolgáltatói háttér működtetése, az ezzel kapcsolatos érdemi döntések, a szolgáltatók kiválasztása **megyei szinten** még kielégítő lehetett, azonban a régiós szintre való „feltolásnak” eredményei kétségesek. A megyei munkaügyi szervezeteknek van rátekintése egy-egy megye, azon belül a kistérségek munkaerő-piaci folyamatait meghatározó tényezőkre, amelyek közé sorolhatók a képző intézmények is. A megyei munkaügyi szervezetek kompetenciájába tartozik a középfokról kibocsátott pályakezdekők elhelyezkedése a munkaerőpiacon és a pályaválasztáshoz szükséges információk nyújtása. A folyamatban fontosak az önkormányzati kapcsolatok. Ezek részben a beiskolázási, képzési szerkezeti döntésekben aktivizálódhatnak, részben a munkahely-teremtési akciók előkészítése során. Mindezekben megkülönböztetett szerepe van a helyi fejlesztési tanácsoknak, fejlesztési társulásoknak. Továbbá azoknak a kapcsolatoknak is jelentős szerepe kellene lennie egy-egy térséggel kapcsolatos fejlesztési döntés előkészítésében, amelyek keretében például a megyei munkaügyi központok közvetítették a helyi vállalkozók oktatási típusú igényeit.
- A munkaerő-állomány nagyságát és szerkezetét meghatározó tényezők nagy része is megyei kereteken belül működik, ennél fogva a megyei helyzetismeret felértékelődik. E megállapítást alátámasztja, hogy 17 megye esetében egy-egy megye középfokú oktatási intézményeiben tanulók legalább 90%-ának szülei a megyében lakik. Ugyanez a helyzet a foglalkoztatással is, hiszen egy-egy megye meghatározó az ott élők munkavállalásában.
- Elemzésünk szintje **a kistérség és a megye**. A régióknak, mint elemzési szintnek csekély a relevanciája, mivel – a fent leírt szempontokon túl – olyan adatokat elemzünk, mint egy-egy lakóhely társadalmának demográfiai, iskolázási, képzési, álláskeresési stb. magatartása, hajlandósága. A régió par excellence olyan

„nagyterség”, amely társadalmilag releváns akkor, amikor felsőoktatásról, infrastrukturális nagyberuházásról (autópálya, repülőtér) és hasonlókról van szó. Ám a legfeljebb középfokú képzés, az álláskeresés, a munkába járás jellegzetesen olyan tevékenységek, amelyeknek nem a régió a kerete a lakosság nagy része számára.

- Az ország kistérségeiben, megyéiben és régióiban igen **eltérőek a társadalmi-gazdasági feltételek**, eltérő a munkanélküliek és a foglalkoztatottak összetétele: adott végzettséggel rendelkező személyek **azonos iskolázottság ellenére is más-más eséllyel találnak munkát az ország különböző területein**. A munkanélküliek között általában sok az alacsony iskolai végzettségű, de újabban a magasabban képzettek között is emelkedik a munkanélküliség. Az ország nyugati és középső részén hiány mutatkozik középfokú végzettségű szakképzett munkaerőből. Budapesten enyhén emelkedik a diplomás munkanélküliek száma. Az ország keleti részén alacsony iskolázottsággal válnak legtöbbször munkanélkülivé.
- Az egyes változók, illetve a változók csoportjaiból képzett **indexek** önjelentésükön túl ún. „társadalmi jelzőszámok” is, tehát a helyi társadalom-gazdaság minőségének jelzésére is szolgálnak. Ily módon a foglalkoztatottság és a munkanélküliség korcsoportonként és iskolázottsági szintenként való összevetése a kistérségi munkaerőpiacok közötti különbségek kimutatását is lehetővé teszi. A migrációs tendenciák és az ingázási adatok alapján a lakosság különböző csoportjainak álláskeresési hajlandósága és az egyes területek közlekedési-infrastrukturális ellátottsága egyaránt jellemezhető. Összefüggés van a regisztrált munkanélküliség (álláskeresés), foglalkoztatottság, a lakóhelyi kistérség gazdasági jellege (mezőgazdasági/nem mezőgazdasági) és urbanizáltsági szintje között.
- A foglalkoztatás növekvő hányada jár együtt az **ingázással**. 1980-ban a foglalkoztatottak 24, 1990-ben 25%-a ingázott, míg tíz év múlva a foglalkoztatottak 30%-a lakóhelyén kívül dolgozik. Matematikai statisztikai és gazdasági/társadalmi értelemben sem beszélhetünk drámai változásról, inkább csak a lassú növekedés tendenciájáról. Az ingázás nagyobbik része a **megyén belül** zajlik le. (2003-ban a 19 megyéből 14-ben az ingázók legalább kétharmada saját megyéjében vállalt munkát. 12 megyében és a fővárosban a foglalkoztatottak több mint 90%-a vagy nem ingázott, vagy a megyén belül ingázott.)

Egy-egy megye munkaerő-piacának fejlettségét azzal is mértük, hogy az ingázás tekintetében bevándorlási nyereség jellemzi-e. A megyék döntő többségét – 14-et –

az ingázási veszteség jellemzi. A legnagyobb nyeresége (146 ezer fő) az ingázásból a fővárosnak volt, azaz a helyi lakosú foglalkoztatottak 20%-a. (az egyértelműen a fővárosi munkahelyekre vetítve 17%). A többi ingázási nyereséget is felmutató megyében az arányok kisebbek, s általában jóval a helyi munkaerő-piac 2%-a alatt vannak. A főváros jelentős mértékű ingázási nyereségének döntő forrása Pest megye: e megyének „vesztesége” 110 ezer fő (ennyivel haladta meg az elvándorlás a bevándorlást).

Feltűnő, hogy az elmaradott régiókban fekvő megyékből alig van – ingázás révén – kiáramlás. A viszonylag legnagyobb veszteséget, az egyébként kedvező munkaerő-piaci helyzetű Komárom-Esztergom megye szenvedte el, ahol a megyében élő foglalkoztatottak 11%-a más megyében dolgozik. Ezt az arányt közelíti Nógrád megye, ahol a veszteség 9,4%-os. Viszont BAZ és az észak-alföldi megyék napi elvándorlási aránya 1% körüli, amit magyaráz az is, hogy a kedvező munkaerő-piaci adottságú térségek nagyon távol találhatók. E megyékben a lakosság helyzetének javítása csak a heti ingázás révén képzelhető el, ami a demográfiai folyamatokon belül kettős lakással rendelkezőkről (ill. bejelentés nélkül élőkről) rendelkezésre álló információk révén válhat megismerhetővé.

- A mikro-kapcsolatok szerepe még nagyobb, ha a foglalkoztatást kistérségi szinten nézzük. Ebben az esetben látható, hogy a foglalkoztatottak 91%-a vagy saját településén, vagy saját kistérségében, vagy legalább a szomszéd kistérségben vállal munkát. Ezzel összefügg az a tapasztalatunk, hogy az adatbázisok összekapcsolását, ill. idősoros elemzését – következésképpen a megfelelő döntéselőkészítést – **súlyosan nehezíti a térségi besorolások változása, ill. többfélesége**. Aligha fogadható el az a helyzet, hogy a statisztikai és munkaerő-piaci kistérségek száma és település-összetétele eltér egymástól, miközben a régiók, ill. a megyék összetétele megegyezik. Sürgető feladattá válik az azonos település-összetétel kialakítása, s stabilitásának (legalább egy-egy tervezési ciklusra) jogi garantálása.
- Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy **a munkanélküliek végzettségi szerkezete statisztikailag fordítottan arányos a munkaerőpiac szükségletével**. Ezt az összefüggést szem előtt tartva úgy véljük, hogy a munkaerőpiacot jellemzi, ha inkább az alacsony vagy inkább magasabb iskolázottságúak vannak a munkanélküliek között. Általában az alacsony iskolai végzettségűek körében a legmagasabb a munkanélküliség, a felsőfokú végzettségűek között a legalacsonyabb. Köztudomású az is, hogy az ország északkeleti térségében a

legmagasabb, Budapesten és az ország nyugati felén a legalacsonyabb az állást nem találók aránya. Azonban sok esetben nem helyes ez a felületes megközelítés, jelentős kistérségi eltérések vannak, illetve előfordul az ország egyes területein, hogy az iskolázottsági szint növekedésével nő a munkanélküliek száma, egyre jelentősebb a diplomás munkanélküliség, pl. Budapesten.

- A népesség végzettségének összetétele **sok esetben nem felel meg a gazdaság elvárásának**. Optimális az lenne, ha az iskolarendszerben, és azon kívül, a szakmastruktúrában és a hálózatban bekövetkezett változások követnék a társadalom és gazdaság átrendeződését, illetve támogatnák és segítenék a pozitív folyamatok kibontakozását. Az ország némely területén, kistérségében ez be is következett, ám az ország jelentős részében – ahol nem látni a gazdasági kibontakozás útjait –, a képzési rendszere és hálózata is bizonytalanságokkal küszködik.
- Külön hangsúlyt kapott **a pályakezdők munkanélküliségének** vizsgálata a megszerzett végzettség függvényében, területileg elemezve. A pályakezdők munkanélkülisége súlyos társadalmi probléma, a fiatalok körében elkeseredést és kilátástalanság érzését szül, hogy nem találnak munkát a képzettségükkel. Ugyanakkor viszont ez a munkavállalói csoport a legrugalmasabb, legkönnyebben átképezhető. Optimális esetben ezt a térség gazdasági szükségleteihez alkalmazkodó képzéssel vagy olyan átképzéssel lehetne elérni, ami a munkaadók számára olcsó, a munkavállalók számára pedig vonzó. Ám a probléma gyakran a tyúk vagy a tojás elsőbbségének kérdéséhez hasonlít: hiába keresnek a térség iskolái a környező gazdaság munkaerő igényeihez alkalmazkodó, azt szolgáló képzést, ha nincsen a környéken prosperáló gazdaság, amelyet kiszolgáltatniuk lehetne, kellene. Az Európai Unióban nagy hangsúlyt kapnak területfejlesztési politikában a kistérségi fejlesztési programok, hiszen a munkaerőpiac helyi szinten igényli a képzett munkaerőt. A területfejlesztés egyik súlypontja éppen a képzés és a munkaerőpiac összehangolása lehet.
- Az elemzések során **két kistérségi tipológiát** alakítottunk ki.
 - Az egyik tipológia a megyei gazdasági aktivitásra és területi szerepkörre alapozódott, és megkülönböztettünk
 - kiemelkedő centrális,
 - átlagos,
 - rossz, de javuló
 - rossz, és romlóhelyzetű kistérségeket.

- A másik tipológia komplex társadalmi mutatókra alapozódott, és megkülönböztettünk
dinamikusan fejlődő
fejlődő
leszakadó
periférikus
helyzetű kistérségeket.

Megállapítottuk, hogy a két tipológia alapján létrejött kistérségi csoportok egymással javarészt azonos térségekből épülnek fel. Ennek oka az, hogy a **foglalkoztatottság és munkanélküliség** olyan mutatók, amelyek dominálják és felülírják a kisebb hatású társadalmi változókat.

- A „rossz, és javuló/romló”, illetőleg a „leszakadó”, „periférikus” kistérség elnevezéseken azt értjük, hogy az adott térség helyzete súlyosan kiegyensúlyozatlan; beavatkozásra lehetőség és szükség is van. Ellenkező esetben az ország más területeinek fejlődésbeli különbségei drámai szakadássá válnak.

Nagy részük tömb-szerűen helyezkedik el, azaz közvetlen szomszédságukban is hasonló szociális és gazdasági helyzetben lévő térségek vannak. Ez azért súlyosbítja helyzetüket, mert a lakosság felzárkózása esetleg kizárólag jelentős térbeli mobilitással – migrációval, elköltözéssel – mehet végbe. Ez viszont azzal a következménnyel jár, hogy a helyi társadalmak a legtörekvőbb, legtehetségesebb tagjaikat vesztik el, a leszakadás megfordíthatatlanná vagy csak nehezen megállíthatóvá válik.

A közlekedési elzártság akadályozza a térség településeinek egymással és a fejlettebb területekkel való kapcsolatát. A tömegközlekedés hiányosságai összefüggenek az utak, vasútvonalak állapotával, súlyosbítják a gondot a tömeg- és az egyéni közlekedés költségei.

Még azokban a kistérségekben is, ahol középfokú iskola működik, a térség, a megye adottságaihoz illeszkedő képzést azért nehéz vagy éppen lehetetlen kialakítani, mert nincsen olyan gazdasági háttér, amely "megrendelést" adna a képzés iránya vonatkozásában. Ezért az általános képzés fejlesztése – ehhez illeszkedik a szakképző iskolák első két évének általános képző jellege is – tűnik gyakran az egyetlen járható útnak.

A komplex fejlesztés és együttműködés jelent valódi kitörést, hogyha a beavatkozás kiterjed a területfejlesztés minden fontosabb elemére, és ha valódi együttműködést sikerül kialakítani a kistérség települései és a területi vonzási központok között.

- A fentieket más kifejezéssel **válságtérsegnek** nevezhetők. Olyanok is vannak közöttük, amelyek korábban esetleg jelentős vagy számottevő gazdasági szerepkörüket elveszítették, és különböző okok miatt nem tudták megújítani. Tevékenységük iránti kereslet visszaesett, ezáltal csökkent a vállalkozói aktivitás. Részint ennek következményeként egyre nagyobb veszteséget kellett elkönyvelniük: az innovatív, kreatív, népesség elvándorlása, a tőkekoncentráció csökkenése miatt. A munkanélküliség rohamosan növekszik, és súlyosbodnak a szociális problémák. A **perifériák** köztes, átmeneti térségek, ahol részben az egyoldalú gazdasági bázis – többségében agrárszféra – a jellemző. Ezek részben az ország határa, főleg a keleti határa mentén fekszenek, de figyelmet kell fordítani az úgynevezett belső perifériákra is. Ezek gyenge, funkcióhiányos központjaik nem képesek erőforrásokat tömöríteni, gyakran megyehatárok mentén fekszenek, ezért régóta elhanyagoltak. Érdekérvényesítésük minimális. Önálló iparral, más karakteres gazdasági potenciállal nem rendelkeznek, ugyanakkor kiszolgáltatottak a nagy gazdasági-ipari centrumok hatásainak. Ezért számos belső perifériális térség kerülhet még súlyosabb helyzetbe.
- Az egyes kistérségek népességének **iskolázottsági szintje nincsen számottevő hatással** sem az egyes típusokba sorolt térségekbe, sem külön a foglalkoztatás-munkaerőpiaci helyzetre.
- A különböző képzettséggel rendelkező csoportok közül kizárólag a diplomásoknak van általában jó munkapiaci pozíciójuk, az elhelyezkedési lehetőségük még a hátrányos helyzetű kistérségekben is nagyon jó. Sem az érettségi, sem a szakmunkás oklevél nem javítja az érintett csoportok munkapiaci helyzetét. A foglalkoztatottságuk nagymértékben függ a lakóhelyük területi elhelyezkedésétől, még az ország központi és északnyugati részén legtöbben találnak munkát, addig a szegényebb területeken kevésbé. A csonkán iskolázottak munkapiaci pozíciója a másik véglet: hasonlóan rossz a munkapiaci pozíciójuk a térségek minden típusában. A legalacsonyabb iskolázottságúak között nagyon alacsony a foglalkoztatottság (15%) ők még a gazdagabb kistérségekben is alig találnak munkát.

Javaslatok

Az elemzés eredményeinek felhasználását két általunk ismert, a kistérségekre is vonatkozó programhoz javasoljuk. Ezek egyike a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket felzárkóztatni kívánó komplex programhoz kapcsolódó kiemelt támogatási **67/2007.(VI.28.)OGY határozat** és a **2007.évi CVII. törvénnyel módosított 2004.évi CVII. Törvény**, a másik pedig a munkaügyi szakirányító apparátusok tervezett területi átszervezése, amely a megszűnő megyei szint helyére a regionális szintet kívánja helyezni. Javaslataink:

- a területi irányítás legfontosabb központjául továbbra is a megyei szintet érdemes megtartani;
- a kistérségek fejlesztésében rendkívül fontos a foglalkoztatási helyzet megyei szintű, de térségekkel és településekkel egyaránt foglalkozó részletes megismerése, valamennyi hatás-kölcsönhatás rendszer feltérképezése;
- a kistérségekben önálló foglalkoztatási stratégiákat lenne célszerű kidolgozni, esetleg nagyobb, szélesebb kitekintéssel területi, fejlesztéspolitikai, időbeni tényezőkre;
- állandóan karbantartott adatbázist kell létrehozni, amely a változásokat visszamenőleg is figyelembe veszi, és a korábbi adatokat az új átszervezés szerint is feldolgozza;
- mindaddig, amíg valamelyes tökekoncentráció létrejön, illetve a helyi-kistérségi gazdaságok fejlődésnek indulnak, az iskolázás vonatkozásában az alábbi célokat javasoljuk kitűzni:
 - a csonka iskolázás (általános iskolai lemorzsolódás) felszámolása;
 - oktatási intézmények – az óvodától a harmadfokú képzésig – fejlesztése, telepítése, amelyek munkahelyet teremtenek és „parkoltatják” a fiatalokat;
 - komprehenzív középfokú iskolák fejlesztése, amelyek rugalmas képzést, átképzést tesznek lehetővé.

II. Módszertani bevezetés

A kutatás alapvető célja volt, hogy feltárja és kimutassa az ország különböző térségeiben megfigyelhető foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatok összefüggéseit a lakosság iskolázottsági és életkori szerkezetével, a lakóhely gazdasági jellegével, urbanizáltsági szintjével. Célunk volt továbbá annak vizsgálata, hogy a munkavállalási ingázás milyen gyakoriságú, mely területeken és milyen térségekben történik. A kutatás során keletkezett térképek és statisztikai elemzések segítségével jobban áttekinthetővé, felmérhetővé válik a foglalkoztatás és a munkanélküliség milyenségét befolyásoló társadalmi – területi tényezők szerepe, súlya. Közvetlen kutatási célunk "eurokonform" területi-társadalmi változók kialakítása, térképi ábrázolása, s ezek birtokában az ország társadalmának olyan leírása, amely az oktatásnak, mint az emberi erőforrás fejlesztésének a szokásos területi elemzéseknél nagyobb hangsúlyt ad.

A foglalkoztatás, a gazdasági aktivitás mérésére a KSH-ban található kistérségi adatokat, amelyek leginkább a népszámláláshoz kötődnek, illetve használható reprezentatív adatfelvételeket. Az előbbieket alkalmasak voltak a 2001 évi helyzet, az utóbbiak közül a 2006. december 20-i pedig az öt évvel későbbi állapotok bemutatására. A problémát az összevetés jelentette, ugyanis a kétféle adatfelvétel különböző technikákkal történik, amelyek következtében nem teljesen koherens adatbázis jön létre. Önmagában mindegyik az, csak egymáshoz nem pontosan illeszkednek. (Pl. a gazdasági aktivitást a népszámláláskor az előző heti állapot határozza meg: dolgozott, állást keresett stb., a normál adatfelvételnek ettől sokkal árnyaltabb, teoretikusan alátámasztott leírásai vannak.) Emellett a népszámlálás a munkaképes korú népesség meghatározásakor leegyszerűsítve „15 éven felüli, vagy 15-64. esetleg 15-74 éves” korú népességgel variál. A hivatalos megnevezés tartalmilag szinte évente változtatva követi a nyugdíjazási kötelezettség hatását, és a munkaképesek felső határánál az adott évben érvényes korhatárral számol.

Egy további probléma következik a megnevezések változtatásából. Ilyen a témánk egyik sarokkövét kitevő „munkanélküli” jelentése, pontos meghatározása. Ezt a kategóriát egyre inkább az „álláskereső” pótolja, helyettesíti (?), mégpedig ahelyett, hogy a „regisztrált munkanélkülieket” mutatná ki, a „nyilvántartott álláskereső” számáról tájékoztat, anélkül, hogy (legalább kb. egy évtizedig) mindkét kategóriát párhuzamosan is megfigyelne.

A meghatározások azt mondják a munkanélkülről, hogy ő legalább 15 éves, hogy az adatfelvétel időpontja előtti héten nem dolgozott, de már 4 hete aktívan munkát keresett (a Munkaügyi Központnál, munkaközvetítő irodáknál, hirdetett, vagy érdeklődött stb., és úgy nyilatkozott, hogy azonnal, de legfeljebb két héten belül munkába tud állni).

„A nyilvántartott álláskereső”: az állami munkaközvetítő irodában nyilvántartásba vett személy, aki munkaviszonnyal nem rendelkezik, nem tanuló, nem nyugdíjas, foglalkoztatást elősegítő támogatásban nem részesül, munkát vagy önálló foglalkozást keres, munkavégzésre rendelkezésre áll és a Foglalkoztatási Szolgálattal álláskeresési megállapodást kötött.” (ÁFSz Adattár 2006 december 47.old.)

2001 évben mindenütt munkanélküliséget és munkanélkülieket figyeltek meg az adattárakban, 2006-ban mindenki átállt a nyilvántartott álláskeresők megnevezésére és ezzel együtt a fogalmára. A kettő nyilvánvalóan nem összevethető, hiszen az utóbbi egy erősen leszűkített sokaságra vonatkozatható. Következésképpen: az 5 év alatt sok helyen a munkanélküliségi ráta minden ellenkező híresztelés ellenére javult, stagnált, vagy nem romlott erősen.

Nem hallgathatjuk el a kistérségek számának gyakori változtatásából következő bizonytalanságokat sem. A 2001-es népszámláláskor 150 kistérséget különböztettek meg Magyarországon, de 2004-ben a 150-ből 168 keletkezett (+18). Ez a tanulmány, amint a rájuk vonatkozó adatbázis is, erről a 168 kistérségről szól. Majd 2008 évi keltezéssel új tájékoztató jelent meg a KSH honlapján, ami már a 2007 őszen létrehozott 174 kistérséggel számol (+6), megfelelő átrendezésekkel.* Sajnos a tájékoztató anyaga kizárólag a hátrányos helyzetű kistérségek felzárkóztatására készült komplex programmal, és a támogatási körbe bekerülés módszertanával foglalkozik, (a témának megfelelő leszűkült adatokkal).

Ezért az elemzésekben a problémás pontok megkerülésére, az értékelések vonatkozási körének szűkítésére és az általánosítások oldására törekszünk szakértői hitvallásunk szerint. Itt említjük meg, hogy a kistérségek foglalkoztatási adatainál kénytelenek vagyunk a 2001-es népszámláláshoz ragaszkodni, s legtöbb esetben mint kizárólagost használni adathiány, illetve egyeztetési problémák miatt. Ezen a korláton csak némileg segíthet a megyei „közvetítő” szerep, amikor ezeknek a közigazgatási egységeknek létező adatain keresztül próbálunk a kistérségekben vélhetően lejajlott változásokra következtetni. Ugyanakkor a megyékre és a kistérségekre vonatkozó adatok nem megfelelően egyeztetettek, hiszen a csak a régiók és a megyék foglalkoztatottai kb. 200 ezer fővel meghaladják a kistérségek foglalkoztatottainak összesített létszámát. Emellett a népszámlálás adatai között a kistérségek száma 150 és 168 között mozog, és mindkét megoszlási módozattal saját

foglalkoztatotti létszám jár együtt. Ez a helyzet nem érinti azonosan sem a megyéket, sem a kistérségeket, s a probléma utólagos megoldására ez a tanulmány nem vállalkozhat. A megoldás: a fajsúlyosabb területi egység, a megye adatainak elfogadása, és a kistérségek foglalkoztatási körülményeinek fenntartásokkal kezelése, s körültekintő álláspont kialakítása.

Az elemzett változókat többféleképpen vizsgáltuk, és a kistérségek tipológiáinak megalkotásához használtuk fel. Indexeket képeztünk vagy vettünk át a KSH-tól vagy egyéni kutatóktól (pl. öregedési index, munkanélküliségi ráta stb.). Ezeket a komplex változókat – indexeket – társadalmi mutatóként, jelzőszámként értelmeztük. A megalkotott tipológiákba sorolt térségeket aztán megvizsgáltuk a különböző egyéb változók szempontjából is. Így tehettünk megállapításokat a gazdasági szerkezetről és alakulásáról, az iskolázottság, szakképzettség valamint a gazdasági aktivitás összefüggéséről, a népességmozgás üteméről és irányáról, a népesség demográfiai helyzete és gazdaság állapotának összefüggéseiről.

A térképek és statisztikai elemzések, és a vizsgált társadalmi mutatók segítségével, kezelhetővé és áttekinthetővé válik az ország térszerkezete, a területi különbségek, új összefüggések mutathatók ki. A kistérségi statisztikai adatok csak térképek segítségével értelmezhetők együttesen, így kistérség típusok alakíthatók ki, a típusok leírhatók, problémáik könnyebben feltárhatók.

A kutatás során területileg – kistérségi, megyei és regionális szinten – a KSH adatai alapján térképek és matematikai statisztika módszerek segítségével elemeztük a foglalkoztatottság, a munkanélküliség és az iskolázottság összefüggéseit, különös figyelemmel kísérve azokra a munkaerőpiaci folyamatokra, amelyek a migrációs és ingázási adatok alapján a kistérségekben, ill. kistérségek között, megyén belül, ill. megyék között, valamint regionálisan jelentkeznek és mérhetők. A kutatást 25-64 éves korosztály korcsoportos bontásával, valamint a kistérségek mezőgazdasági/nem mezőgazdasági, rurális/urbánus jellegére való tekintettel végeztük el.

A kutatás elsősorban területi statisztikák feldolgozására alapult. Ennek megfelelően jelentős számú terület statisztikára volt szükség, amelyek részben a 2001-es KSH népszámlálásból, egyéb KSH területi statisztikából, a Tstar adatbázisból, valamint munkaügyi adatbázisokból származnak. Felhasználtuk még az Állami Foglalkoztatási Szolgálat munkanélküli nyilvántartásának adatait is. Rendelkezésünkre állt a Felsőoktatási Kutatóintézetben (és jogelődjében, az Oktatókutató Intézetben) évek során gyűjtött adatokból kialakított OTTIR területi statisztikai adatbázis. Külön problémát jelentett azonban ezen adatbázisok egységesítése és közös területi egységre hozatala, mivel a

munkaügyi központok területi bontása és statisztikai sajnos nem azonosak a hivatalos kistérségi beosztással, amely a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisaiban követhető nyomon. Az egyeztetési hiány végigkísérte kutatásunkat, és minden lépésünket megnehezítette. Például az iskolai és iskolázási adatok az Oktatási és Kulturális Minisztérium adatai iskolánkénti, illetve az azokat aggregáló település szerinti bontásban dolgozhatók fel – természetesen ez csak jelzés, nagyobb baj, hogy a tervezés, az igazgatás is ilyen fregmentált adatbázisok alapján működik.

A térképsorozatok a 2004-es kistérségi beosztás szerint készültek, általában viszonyszámokat és százalékos értékeket ábrázolnak, kivétel a település típusok szerintiék. A végzettségek szerinti foglalkoztatottak arányát ábrázoló térképek mindig a 15-60 éves korcsoporthoz vannak százalékolva és levontam a még tanulókat (12,14, 16,18,20, 22, 24. térképek).

III. A munkanélküliség és foglalkoztatottság térségi szerkezete

Minél közelebb kerülünk az emberek lakóhelyéhez, annál pontosabban kell tudni arról a helyzetről, azokról a feltételekről, amelyek az emberek cselekedeteit, mozgásterét meghatározzák. Így a népesség legtekintélyesebb részét kitevő munkaképes-korú népesség gazdasági aktivitásának (álláshelyének vagy éppen álláskeresőségének) körülményeit, vagy esetleg elhelyezkedésének esélyeit a kistérségi vizsgálatok keretében is célszerű megközelíteni.

1. A gazdasági aktivitás

Az 1. táblázat az érintett népesség gazdasági aktivitásának legfontosabb adatait tartalmazza idősorosan.

1. táblázat

A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása (2001-2006)

Évek	Foglalkoztatottak ezer fő	Munkanélküliek ezer fő	Gazd. aktívak ezer fő	Gazd. nem aktívak ezer fő	Ebből passzív népesség ezer fő	15-74 éves népesség ezer fő	Aktivitás aránya %	Munka- nélk. ráta %	Foglalk. ráta %
2001	3 868,3	234,1	4 102,4	3 670,0	109,3	7 772,4	52,8	5,7	49,8
2002	3 870,6	238,8	4 109,4	3 652,8	117,6	7 762,2	52,9	5,8	49,9
2003	3 921,9	244,5	4 166,4	3 578,5	99,9	7 744,9	53,8	5,9	50,6
2004	3 900,4	252,9	4 153,3	3 567,9	109,2	7 721,2	53,8	6,1	50,5
2005	3 901,5	303,9	4 205,4	3 517,1	110,7	7 722,5	54,5	7,2	50,5
2006	3 930,1	316,8	4 246,9	3 474,9	87,8	7 721,8	55,0	7,5	50,9

Forrás: STADAT-2.1.1 http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstادت_eves/tab12_01_01i.html

A vizsgált időszakban a foglalkoztatottak száma nőtt, míg a munkanélkülieké csökkent. Ennek hatását jelzi az aktivitási ill. a foglalkoztatási ráta emelkedése. A növekedés és a munkaképes korúak számának csökkenése ellenére a munkanélküliség sajnos nőtt, mégpedig erősebben, mint a foglalkoztatási ráta emelkedése.

Regionális vizsgálva (2. táblázat) a foglalkoztatási ráta 2001-ben a legkedvezőbb volt Nyugat-Dunántúlon és Közép-Magyarországon, ahol minden megyében 59%-on felüli volt a ráta (legmagasabb Zalában (64,1%), majd Vas megyében (63,9%) és a fővárosban (61,3%).

Ezt követően a Közép-Dunántúlon és Dél-Alföldön fekvő megyék érték el 60% körüli értéket (kivéve Békést, ahol alacsonyabb volt a ráta 51,3%). A legkedvezőtlenebb képet Észak-Alföld és Észak-Magyarország mutatja, 45,4 és 53,9%-os ráta közötti értékkel Szabolcs és Heves megyékben

2. táblázat

A 15-64 éves népesség gazdasági aktivitása (2001 és 2006)

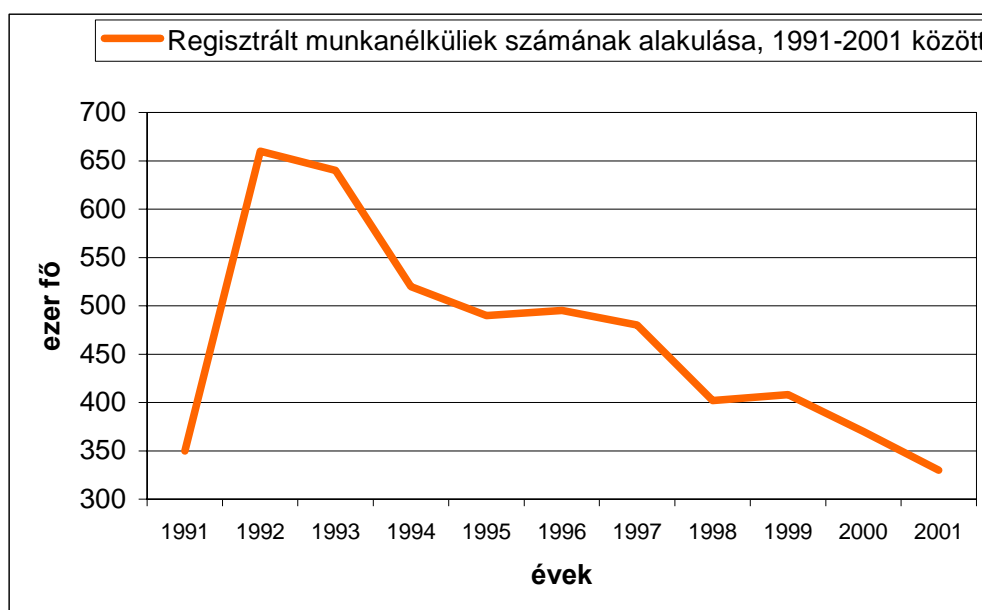
Területi egység	2001			2006		
	Munkaképes-korú népesség	Foglalkoztatottak	(2):(1)	Munkaképes-korú népesség	Foglalkoztatottak	(2):(1)
	(1) fő	(2) fő	%	(1) fő	(2) fő	%
Budapest	1193,5	731,8	61,3	1156,3	740,7	64,1
Pest	738,3	438,3	59,4	804,5	488,6	60,7
Közép-Magyaró.	1931,8	1170,1	60,6	1960,8	1229,3	62,7
Fejér	289,5	172,3	59,5	290,1	179,4	61,8
Komárom-E.	214,5	123,6	57,6	217,8	133,7	61,4
Veszprém	254,8	153,7	60,3	247,3	150,6	60,9
Közép-Dunántúl	758,8	449,6	59,3	755,2	463,7	61,4
Győr-M.-S.	296,2	183,1	61,8	300,5	186,1	61,9
Vas	182,1	116,4	63,9	180,2	112,5	62,4
Zala	200,8	128,8	64,1	198,4	127,7	64,4
Nyugat-Dunántúl	679,1	428,3	63,1	679,1	426,3	62,8
Baranya	275,5	144,0	52,3	267,0	145,7	54,6
Somogy	226,2	116,1	51,3	220,8	112,7	51,0
Tolna	169,5	91,2	53,8	164,5	91,2	55,4
Dél-Dunántúl	671,2	351,3	52,3	652,3	349,6	53,6
Borsod-A.-Z.	494,9	233,6	47,2	479,0	234,7	49,0
Heves	218,2	117,6	53,9	214,4	111,6	52,1
Nógrád	146,3	76,2	52,1	142,7	74,8	52,4
Észak-Magyaró.	859,4	427,4	49,7	836,1	421,1	50,4
Hajdú-Bihar	367,8	191,5	52,1	370,5	195,8	52,8
Jász-Nagykun-Szolnok	279,2	144,8	51,9	271,8	146,3	53,8
Szabolcs-Sz.-B.	391,5	177,8	45,4	388,8	184,9	47,6
Észak-Alföld	1038,5	514,1	49,5	1031,1	527,0	51,1
Bács-Kiskun	362,8	204,2	56,3	360,4	195,2	54,2
Békés	264,5	135,6	51,3	257,0	130,4	50,7
Csongrád	285,3	169,2	59,3	283,8	163,4	57,6
Dél-Alföld	912,6	509,0	55,8	901,2	489,0	54,3
Ország összesen	6 851,4	3 849,8	56,2	6 815,8	3 906,0	57,3

Mindenesetre az 56% körüli országos átlagot 45,1 és 64,1% szórás kíséri a megyék esetében (Szabolcs és Zala megye), ami 18,7 százalékpont eltérést jelent.

A munkanélküliség szemléltetéséhez egy ábra, egy táblázat és egy melléklet adatait vesszük igénybe (az 1.sz.ábra, a 3. táblázat és a melléklet).

1. ábra

A regisztrált munkanélküliek számának alakulása, 1991-2001

Forrás: Munkaerőpiaci Információk, 2001/13, Foglalkoztatási Hivatal.

3. táblázat

A nyilvántartott munkanélküliek létszámának megyei változása

Megye	A nyilvántartott munkanélküliek száma, fő 2001 november	Nyilvántartott állás-keresők száma, fő 2006 november	A változás, fő (+ -)
Budapest	18 696	20 897	2201
Baranya	16 763	20 512	3749
Bács-Kiskun	19 513	23 728	4215
Békés	15 863	20 291	4428
Borsod-Abaúj-Zemplén	49 205	53 261	4056
Csongrád	13 116	14 889	1773
Fejér	11 403	12 932	1529
Győr-Moson-Sopron	7 025	7 664	639
Hajdú-Bihar	26 308	30 502	4194
Heves	12 241	14 504	2263
Jász-Nagykun-Szolnok	16 533	17 843	1310
Komárom-Esztergom	8 826	7 620	-1206
Nógrád	11 664	14 381	2717
Pest	17 733	19 583	1850
Somogy	15 534	20 769	5235
Szabolcs-Szatmár-Bereg	33 192	41 321	8129
Tolna	10 302	11 462	1160
Vas	5 609	6 620	1011
Veszprém	10 978	12 688	1710
Zala	7 914	12 442	4528
Összesen	328 418	383 909	55491

Munkanélküli=álláskereső

Forrás: Munkaerőpiaci Információk 2001/12 és 2006 november, Foglalkoztatási Hivatal Bp. 2001 és 2006 november

A munkanélküliek 10 év alatti létszámgörbéje látványosan tért vissza 2001-ben a rendszerváltás kezdetére (1.sz.ábra). A következő két időpont között a munkanélküliek száma ismét több mint 55 ezer fővel nőtt. A megyék adatai közül csak Komáromban csökkent a munkanélküliek száma, és Győr megyét kivéve a növekmény mindenütt meghaladta az ezer főt. Legtöbbet Szabolcs (8129 fő), Somogy (4528 fő) és Békés (4428 fő) megyében nőtt a létszám (3. táblázat, és melléklet).

A munkanélküliségi ráta romlásának jellemzői:

- az **átlagosnál jobb helyzetű** régiókban található 8 megyének a fele viszonylag keveset veszített előnyéből: Budapest, Pest megye, Fejér és Győr megye mindössze 0,6; 1,1; 0,1; 0,2% pontot. Komárom, Veszprém, Vas és Zala megye viszont 2,9; 2,5; 2,3; 3,0% pontos ráta-növekedést szenvedett;
- az **átlagos helyzetű** Dél-Alföld régióhoz tartozó három megye közül Békés megye, legkevesebbet, az átlagnak megfelelő mértékben romlott (1,8 ponttal), míg Csongrád és Bács-Kiskun megye ennél jóval erőteljesebben (2,2 és 3,0% ponttal), így összességében 2006-ban 0,3 ponttal az átlag alá csúsztak;
- az **átlagosnál kedvezőtlenebb helyzetű** 9 megyéből kiemelkedik Somogy és Baranya, ahol 0,6 és 1,1%-pontos romlás volt csak megfigyelhető, miáltal Dél-Dunántúl régió átlagosan is az országos szint alatt maradt, Tolna megye kedvezőtlenebb helyzete ellenére is. Borsod, Heves és Nógrád megyében közel azonos mértékű ráta-emelkedés történt (2,7; 2,4; 2,1% pont), illetve az Észak-Alföld legerőteljesebb romlásán belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kiemelkedő romlása volt megfigyelhető (4,0% pont, míg Hajdú megyében 2,8 és Szolnokban 2,3% pont).

2. A kistérségek gazdasági aktivitása megyék szerint*

A következőkben a megyei helyzetből kiindulva a kistérségeket tesszük a további elemzések középpontjává. Ily módon a megyei helyzetet prizmaként használjuk a kistérségek pozícióinak értékeléséhez. A megye közvetítő ill. összekapcsoló szerepe egyrészt a humán erőforrás-adottságok differenciáltságának megítélésében, másrészt a javítási

feltételek megtalálása érdekében fontos. A gazdasági aktivitás tárgyalása két súlyponti kérdés köré rendeződik: a foglalkoztatási valamint a munkanélküliségi ráta alakulása köré.

Budapest – a főváros

Ebben az esetben a megye és a kistérség egyetlen helyszínre, a fővárosra korlátozódik, amelynek lakónépessége kb. 17%-a a teljes lakónépességnek. Ezáltal Budapest lényegében 30 kistérségnyi humán erőforrással rendelkezik – átlagosan 60 ezer fő körüli a lakószám – , akik viszont lényegében egyetlen kistérségnyi területen tömörülnek.

A fővárosban a foglalkoztatási ráta viszonylag alacsony volt 2001-ben, bár meghaladta az országos átlagot, és itt nagyon hasonlít a foglalkoztatási szerkezet a legfejlettebb országok gazdasági szerkezetére. Annak nyomán, hogy ekkor a 15 éven felüli népességnek csak alig több mint a fele tekinthető foglalkoztatottnak, a munkanélküliek aránya mind a mai napig viszonylag alacsony volt: 2001 és 2006 között nem érte el az 5%-ot*

Baranya megye kistérségei

Baranya megye a nagyobb megyék egyike, és a legújabb módszer szerint nem 8, de 9 kistérségre oszlik. Területe közel 5 ezer km², egy-egy kiskörzet területe 258 és 846 m² között van. A megye kb. 400 ezer főnyi népességéből átlagosan több mint 44 ezer fő jut egy kistérségre.

A foglalkoztatottak száma 145 ezer fő** (a kistérségek összeadásakor csak 136 ezer), amely kistérségek szerinti megoszlásban a 3632 főtől (sellyei) 69 472 főig (pécsi) szóródik. Nyolc foglalkoztatási ráta 36 és 49% között mozog, egyedül a pécsi haladja meg az 50%-ot (52,9%) (melléklet). A meglehetősen alacsony foglalkoztatási színvonal mellett a munkanélküliség két részre osztja a kistérségeket: a 8% alatti és az e fölötti aránnyal rendelkezőkre. A komlói, mohácsi, pécsi, pécsváradi az előbbi, viszonylag kedvező pozícióba tartoznak, közülük is kiemelve a pécsit és a pécsváradit, ahol nagyon jó a helyzet

* (A ráta számítási módja: a munkanélküliek száma osztva az adott évi munkaképes korú (15-64 éves) népesség számával: KSH módszertan. Ugyanakkor, más számítási módszer szerint a regisztrált munkanélkülieket <vagy egyre inkább a nyilvántartott álláskeresőket> viszonyítják a munkavállalási korú népességhez. Egy másik ráta lényege, hogy az álláskeresőket a gazdaságilag aktív népességhez arányítják. A két munkanélküliségi ráta közötti különbség Budapesten 2006-ban 1,9 ill. 2,6% volt).

** A megyei és a regionális adat nem népszámlálási eredetű, az eltérés az adatfelvétel eltérő módszertanából adódik. Adategyeztetésre nem vállalkozunk, a viszonyítást ez nem zavarja, nem zavarhatja.

(4,8-4,9%). A legtöbb munkanélküli a selyei térségben él (12,8%), további négyben – sásdi, siklósi, szentlőrinci, szigetváriban 8,3-9,8%-ig szökkent fel a ráta. Baranya megyében két jó, két elfogadható, négy átlagos és egy kedvezőtlen helyzetű kistérség figyelhető meg az eddigiek szerint.

A tartósan munkanélküliek aránya a munkanélkülieknek a fele körül mozog. Ahol magas a ráta, ott általában a tartós munkanélküliek aránya meghaladja a munkanélküliek felét, ahol kedvező a ráta, ott a tartós arány is alacsonyabb.

Bács-Kiskun megye kistérségei

A megye az átlagosnál rosszabb aktivitási mutatókkal rendelkezett 2001-ben, s 2006-ig ezek tovább romlottak. Kistérségeinek száma 10, amelyek közül 5 foglalkoztatási rátája viszonylag kedvező (50,8-56,0%⁹). Ezek: kiskunhalasi, kiskunmajsai, kiskörösi, kiskunfélegyházi, kecskeméti (melléklet). A munkanélküliségi ráta mind a tíz kistérségben elfogadható szinten van, csak egyetlen helyen magasabb 10%-nál (bácsalmási 10,6%). Két helyen, a kiskunfélegyházi és a kecskeméti kistérségben a legalacsonyabb a ráta (4,7% ill. 5,4%), 5 helyen 8%-nál kevesebb ez az érték, (kiskunmajsai és kiskörösi térségben 5,6%; kiskunhalasiban 6,0%, bajaiban és jánoshalmiban 7 ill. 7,5%). Végül 8% fölötti rátát három helyen találunk: a kalocsai (8,1%), a kunszentmiklósi (8,5%) és a bácsalmási (10,6%).

A tartósan munkanélküliek aránya az összes munkanélkülire belül megközelíti, néhol el is éri, sőt elhagyja az 50%-ot. A legjobb pozíciót mutató kiskunfélegyházi kistérségben a foglalkozási ráta a második legjobb: 54,9%-os, munkanélküliségi rátája a legalacsonyabb, tartós munkanélküliségi hányadosa mindössze harmada az összes munkanélkülire, ami mindegyiknél kedvezőbb pozíció (5 sz. melléklet).

Békés megye

Békés megyében 8 kistérséget jelöltek ki jelenleg, előzőleg csak 6-ot. Az új kistérségek általában a megyék legnagyobb városai körül centralizálódott területen vannak és főként a népesség lebontása érdekét szolgálják, hiszen itt is a békéscsabai kistérség 58 487 fős foglalkoztatotti állományát 28 481-re, azaz mintegy 30 ezer fővel csökkentette, s ezáltal egy 16 888 fős békési és egy 18 310 fős gyulai kistérséggel gazdagította a megyét*

A foglalkoztatási ráta 2001-ben viszont csak a békéscsabai (54,1%) és a gyulai (50,3%) térségben közelít az országos átlaghoz, a többi kistérségben negyven százalék fölött van, sőt a sarkadiban ez alá került (37%). Ugyanakkor a munkanélküliek aránya a munkaképes korú népességből szintén viszonylag alacsony: szarvasi kistérségben jó (4,9%), a békéscsabai, a gyulai, az orosházi és a békési kistérségekben elfogadható (5,5; 5,6; 6,5 és 7,9%), és csak három helyen: a szeghalmi (10,7%), a mezőkovácsházi (10,8%) és a sarkadi (11,1%) térségekben haladta meg 2001-ben valamelyest a 10 százalékot (melléklet).

A 2006-os adatok is azt mutatják, hogy a Békés megyei kistérségek rátái kb.2 % ponttal romlottak, de megtartották az országon belüli pozícióikat. Gazdasági aktivitásuk átlagos helyzetű, s a munkanélküliség elsősorban a mezőkovácsházi, a sarkadi és a szeghalmi térségekben okozhat feszültségeket.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségei

Az Észak-Magyarország lakosságának zömét kitevő Borsod megye foglalkoztatása elég alacsony szintű, (42-43%-os), munkanélküliségi rátája 12%-os, tartósan magas és növekvő tendenciájú. A megyén belül 15 kistérség található (11 volt még a népszámlálás időpontjában) A miskolci kistérség a legnagyobb, 28-szor akkora, mint ugyanitt a legkisebb, az abaúj-hegyközi. Foglalkoztatási rátájuk 2001-ben, többségükben (kilencben) 30-40% közötti, 5 kistérségben 41-48%-os, illetve egyetlen helyen, a Tiszaújvárosban átlépi az 50%-ot (50,2). Az alacsony foglalkoztatási rátához magas munkanélküliségi ráta kapcsolódik: a 9-ek rátái 12-15% között mozogtak már 2001-ben is, 2006-ban pedig a nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességből 12 helyen 10%, 3 helyen pedig 20% fölötti; mindössze 3 helyen (a miskolci, a mezőkövesdi és a tiszaujvárosi térségekben) 7-8%-os. A tartós munkanélküliek száma ezen belül ott magasabb, ahol a munkanélküliség is az. A 20% felé tartó álláskeresőkhöz 60%-ot meghaladó tartós munkanélküliségi arány csatlakozik, a 10%-os felé tartókhoz az 50, majd az alacsonyabb szintű munkanélküliségből arányosan kevesebb a tartós, (az 5 sz. melléklet szerint).

Csongrád megye kistérségei

Csongrád megye összességében az átlaghoz még 2006-ban is közelálló (2001-ben jobb, 2006-ban rosszabb) helyzetű térségekhez tartozik; s abban még az átlagost meghaladó

romlása ellenére is a felhúzó-erőt képviseli (lásd a 3. táblázatot). Foglalkoztatási rátája 50%-on felül van, munkanélküliségi rátája pedig 2001-ben 3,7 és 2006-ban 5,9% volt, rangsorban az 5. a legjobb ráták sorában.

Mindössze 7 kistérség tartozik ide, közülük a Szeged népességszáma önmagában csaknem annyi, mint a többi 6 együttvéve (201 865 < 221 700 fő). Ebben a kistérségben 53,2 volt a foglalkoztatási ráta, hasonlóan a Szentesehez (53,6%), de ebben a megyében még további két helyen is 50% fölötti volt a foglalkoztatottak aránya (Hódmezővásárhely 52%, Mórahalom 51,5%), s csak a csongrádi, a kisteleki és a makói térségben maradt 47-49% között. A munkanélküliségi ráta 4,5 és 8,3% között mozgott 2001-ben. A legjobb a szentesi, a legmagasabb a makói térségben.

Ha a 2006.év decemberében fölvelt adatokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy javult a helyzet. A nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességből Csongrád megyében 5,6%-os átlagot ért el, ahol a szegedi kistérség mindössze 4%-os rátával áll az élen, s a legmagasabb ráta sem több 8,3%-nál. Ezeknek az álláskeresőknek a 180 napon túl még mindig álláskeresők csak legfeljebb a felét teszik ki.

Fejér megye kistérségei

Csaknem ugyanannyi népességgel rendelkezik Fejér megye, mint Csongrád, de 10 kistérségre oszlik ma már, ami az előző időszakhoz képest 3 többletet jelent, s így a népesség megoszlása a térségek között arányosabb. Itt is a megyeszékhely és térsége a túlsúlyos, de ez nem annyira kiugró. Viszont a foglalkoztatási rátája jóval (9 százalékponttal) az országos átlag fölött van (székesfehérvári térség 62%). Mellette még néhány 60% körüli kistérség található: Mór (61,1%), Dunaújváros (59,2%), Gárdony (58,1%). Az országos átlag alatt csak egyetlen hely van, a Sárbogárd (50,2%), és a további 5 kistérség 53,1 és 56,2%-os foglalkoztatási rátát ért el. A munkanélküliségi ráta terén a csúcson a Mór állt mindössze 2,7%-kal 2001-ben, a legrosszabb az Ercsi volt 7,6%-kal és a Sárbogárd 7,1%-kal. A többi kistérség 4-5%-os rátát mutatott.

2006-ra a helyzet a kistérségekben tovább javult, és némileg polarizálódott. A nyilvántartott álláskeresők aránya 4,6%-kal maradt az országos átlag alatt, viszont a legalacsonyabb és a legmagasabb ráta között 6,2% pontos különbség alakult ki (a Mór 3,0 és a Sárbogárd 9,2% a 2001-es 4,9% pontossal szemben). A tartós munkanélküliek aránya itt sem érte el a munkanélküli arány felét, sőt a Bicske kistérségben egyharmada.

Győr-Moson-Sopron megye kistérségei

Az előbbi két megyéhez hasonló népességszámú (kb. 450 ezer fő) Győr megyét előbb 6, majd 7 kistérségre osztották. A megye az ország egyik húzó régiójához tartozik, ahol 2001-ben már viszonylag jó volt a helyzet, de azóta nem javult tovább. Így foglalkoztatási rátája megrekedt az 55%-nál, a munkanélküliségi ráta pedig tartósan kb. 4%-os.

A 7 kistérség 2001-ben 55-60%-os foglalkoztatási rátát ért el: a legalacsonyabb a pannonhalmiban volt (55,7%), a legmagasabb a Győrben (61,5%), de a mosonmagyaróvári, a sopron-fertődi és a kapuvári kistérségekben is 60% fölötti volt ez a ráta (60,9; 60,4; 60,3%). Ugyanekkor a munkanélküliségi hányados 2,4 és 4,0% között volt mindenütt. 2,4%-os a sopron-fertődi, 4%-os a tétai térségben és 3,6%-os a legmagasabb létszámú Győrben is (melléklet).

2006 végére a nyilvántartott álláskereső aránya a munkaképes korú népességből 2,8%-ot jelzett a megyében (melléklet). E mögött 1,7%-os rátát a sopron-fertődi mondhatott magáénak és a legmagasabb 4%-ost a pannonhalmi. A 180 napon túl is nyilvántartott álláskereső aránya az összes álláskereső közül átlagosan 35%-ot tett ki, (a sopron-fertődi térségben csak 32%-ot, a tétiben 42-öt).

Hajdú-Bihar megye kistérségei

A megye 9 kistérséget foglal magába a korábbi 7 helyett. Népességszáma 550 ezer fő körüli, népességének megoszlása a kistérségek között a szokásos: a Debreceni térség kiemelkedő (kb. 200 ezer fő), jelentősebb még a hajdúhadházi, a hajdúböszörményi, a berettyóújfalvi és a püspökladányi (50 és 60 ezer közöttiek), míg a polgári térség mindössze 14 735 lelket számlál.

Az Észak-Alföldi régió gazdaságilag legaktívabb megyéjének foglalkoztatási szintje az ezredfordulót követően végig 50% alatt maradt (2006-ban 47,4%), munkanélküliségi rátája pedig a 2001-es 6,4%-ról 2006-ra 9,2%-ra emelkedett (melléklet).

A kistérségek foglalkoztatottsága ennek megfelelően alacsony színvonalon, mégpedig meglehetősen hasonló szinten helyezkedik el. A legmagasabb foglalkoztatási szintű a debreceni és a hajdúszoboszlói térség, ahol 50% fölé kúszott a ráta (51,5 és 50,4%-os), ezzel szemben a legalacsonyabb a hajdúhadházi térségében (38,2%). A további 6 helyen 40 és 50% közötti.

A munkanélküliségi ráta csak a debreceni térségben volt alacsonyabb, mint az országos átlag (5,7%) 5 kistérségben meghaladta a 10%-ot (10,4-14,9%). Ez utóbbi Polgári adata volt.

A 2006-os adatok szerint ez a helyzet rögzült, illetve tovább romlott. A debreceni térség nyilvántartott álláskeresői ugyan csak 5,2%-os arányt mutatnak, de a leszakadni indult 5 térség adatai a munkanélküliség bővülését jelzik (12,0-14,2%-on belül jelentős emelkedés történt (5/a sz. melléklet). A tartós munkanélküliség körébe tartozik több mint 50%-uk, a Hajdúhadház térségében 60% fölötti részük.

Heves megye kistérségei

Heves megye is 7 kistérséggel rendelkezik. 320 főnyi népessége meglehetősen egyenletes megoszlású: az egri és a gyöngyösi térségek emelkednek ki kissé a többi közül (79 514 ill. 77 249 fővel), s egy kislétszámú térséget alakítottak ki az utóbbi években, a bélapátfalvait (13 523 fővel).

A megye az Észak-Magyarországi régióhoz tartozik, ahonnan foglalkoztatottsági szintje nem is emeli ki érdemben (47,1 ill. 45,7% a vizsgált foglalkoztatási rátája). Munkanélküliségi mutatói szerint 2001-ben még a régió legjobb megyéje volt (6,7%-kal), de a ráta 2006-ra 2,4% ponttal tovább emelkedett (9,1%-ra).

Kistérségei 2001-ben 40-55%-os foglalkoztatottsági szintet és 5-11%-os munkanélküliségi rátát mutattak. Legjobb volt a helyzet az egri térségben (55,6%-os foglalkoztatási rátával és 5,0%-os munkanélküliséggel), s csak valamivel rosszabb a gyöngyösiben (52,5% foglalkoztatási szint 5,8%-os munkanélküliségi ráta), és Hatvanban (52,1 és 6,2%). A többi kistérségben 43 és 46% közötti foglalkoztatottságot és 8-10% közötti munkanélküliséget találunk. Egyedül Hevesben haladta meg a munkanélküliség a 10%-ot (10,8%).

2006 év végéig az egri és a hatvani térségben csökkenő munkanélküliséget jelez a nyilvántartott álláskereső aránya (4,7 ill. 4,8%), ezzel szemben erősödött a hevesi és a pétervásárai térség leszakadása (14,8 ill. 11,4%-os ráta). A tartós munkanélküliség a teljesnek csaknem fele (49,1%-a), ami a hevesiben 60,8%.

Komárom-Esztergom megye kistérségei

Ugyancsak a 300 ezres megyék közé tartozik Komárom megye is, szintén 7 kistérséggel. Ez a megye a 2000-es években feljövőben lévő Közép-Dunántúl régió része, már ami a foglalkoztatottságot illeti. 2001-óta foglalkoztatási rátája 50,8-ról 55%-ra emelkedett, amivel 2006-ban elérte társmegyéje, Fejér szintjét. Munkanélküliségi rátája szerint viszont a leggyengébb régiójában (melléklet), és ez a helyzet 2001 óta következett be, mert 4,6-ról 7,5-re emelkedett a munkát keresők rátája a megyében.

A hét kistérség foglalkoztatottsági hányadosa már 2001-ben is viszonylag egyenletes: 52,5-61,6%-os volt (az oroszlányi és a komáromi kistérség adatai ezek). Ráadásul a munkanélküliségi ráta is hasonlóan jól alakult, minden kistérségben, 5,1% és 3,7% közötti értékkel.

2006 év végéig a munkanélküliségi, rátával közel azonos tartalmú nyilvántartott álláskeresőkre vonatkozó rátájuk 3,4% és 6,0% közé nőtt, de lényegében kedvező maradt. A 180 napon túl nyilvántartott álláskeresők, tehát a tartósan munkanélküliek aránya az előbbiekhöz viszonyítva 29,2% (Esztergom) és 40,8 (Kisbér) közötti, ami szintén kedvezőnek tűnik.

Nógrád megye kistérségei

Nógrád megye az Észak-Magyarországi régió része, 214 824 fő körüli népességszámmal és 6 kistérséggel. 2001-ben a foglalkoztatási ráta 45,5% volt, ami 2006-ra 48,7%-ra emelkedett. A munkanélküliségi ráta ugyanitt 2001-ben 8,5%-os volt (régiós átlag ekkor), majd 2006-ig 10,6%-ra nőtt, (ami 0,4 százalékponttal kevesebb a régiós átlagnál).

A 6 kistérség foglalkoztatottsági színvonala eléggé egyenletes volt: 45-54%-os. A húzó kistérség a Rétság volt (53,7%), amit a Balassagyarmat követett (51,7%). A legalacsonyabb a Szécsény (44,8%) és a Bátortereny (45,4%). A munkanélküliségi ráták közötti szélsőértékek a következők voltak: 5,9% (Balassagyarmat és Rétság) ill. 9,2 (Salgótarján). 2006 év végére az előbbi helyzet a következők szerint változott; a nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességből: 7,0% (Rétság) ill. 14,5%, 13,3 és 13,0 (Szécsény, Bátortereny és Salgótarján). A tartósan nyilvántartott álláskeresők aránya az összes álláskeresőkből 51,4 és 59,4%-ot mutat a pásztói és a szécsényi kistérségben.

Pest megyei kistérségei

A megye 15 kistérségre oszlik, ami azt jelenti, hogy az 1 millió 157 564 fő körüli népessége 15 elkülönült csoportba van sorolva. Négy nagy népességszámú kistérség (108 és 150 ezer fő közötti), 7 közepes (61 662 és 91 203 fő közötti) és 4 kisebb (12 969 és 43 682 fő közötti) kistérségeket találunk itt, ami nagyon jelentős eltérést mutat.

Pest megye foglalkoztatási rátája 2001-ben majdnem 60%-os volt, 2006-ban 60,7. Munkanélküliségi rátája 2001-ben jó volt (4,5%), azután az átlagosnál kevesebbet romlott (1,1% pontot), így 5,6% lett a 2006.évben.

A 15 kistérség foglalkoztatási rátája 2001-ben 49,0 és 60,4%-os volt (Szob és Dunakeszi), 60%-on felüli volt még a budaörsi térség is, további 6 kistérségben 55 és 60% közötti volt a viszonyszám a foglalkoztatottak és a munkaképes korú népesség között. (Pilisvörösvár 59,8; Szentendre 58,7; Gödöllő 56,3; Vác és Gyál 55,7; Veresegyháza 55,5). A másik oldalon található 49,5% a ceglédi térségben a szobi 49%-os mellett, mint a legalacsonyabb szint itt. Ebben az évben a legalacsonyabb munkanélküliségi ráta Pest megyében a pilisvörösvárban (3,4%) volt, emellett 8 térségben 4 és 5% közötti rátát, és 6 helyen 5 és 6% közöttit találunk.

2006-ban a nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességből jelentősen javult. Három helyen 1,6 és 1,9% között volt ez a ráta (Dunakeszi, Pilisvörösvár, Budaörs) 9 helyen 2 és 3% közötti, és csak 3 helyen 3% fölötti (Dabas 3,4; Cegléd 4,3; Nagykáta 4,5%). A tartós munkanélküliek aránya az összes nyilvántartott álláskeresőből 29 ill. 45%, tehát az országos helyzetben kedvező ez az arány.

Somogy megye térségei

Somogy kisebb megyének számít (330 ezer fő), 10 kistérséggel, a Dél-Dunántúli régió részeként. Foglalkoztatási rátája 51%-os volt 2001-2006-ban is, tehát az országos átlag alatt maradt jóval, a legkisebb aktivitású megyék közé tartozik. Munkanélküliségi rátája is 10% fölötti, már 2001-ben is 9,7% volt. Somogy megye 10 kistérsége közül mindössze háromban találtunk ekkor 50% fölötti foglalkoztatottsági hányadost: a Siófokban (53,0%), a Kaposváron (51,6%) és a Tahiban (51,4%) (e három kiskörzet népessége persze az összesnek 54%-át jelenti). Legalacsonyabb a foglalkoztatottsági arány a Barcs és a Lengyeltóti térségekben (44,3 ill. 44,5%). Ugyanitt volt a legmagasabb viszont a

munkanélküliségi ráta: a barcsiban 9,5; a lengyeltótiban 9,9%, míg a legalacsonyabb a Kaposvár (6,4%), a Marcali (6,2%) és a Siófok (6,0%) térségekben.

A munkanélküliség 2006-ig Somogy megyében tovább romlott. A nyilvántartott álláskereső aránya a legmagasabb a Csurgó (15,6%), a Nagyatád (14,4%) és a Lengyeltóti (13,2%) térségekben volt, s a legalacsonyabb a Siófokon (6,6%) és a Balatonföldváron (6,7%). A tartósan álláskereső csoportja szélsőséges arányokban jelentkezett a kistérségekben: 23,9% (Balatonföldvár) ill. 63,4% (Csurgó).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kistérségei

Ez a megye az ország negyedik legnagyobb megyéje (578 573 fős), 11 kistérséggel, és az Észak-Alföld része. Gazdasági aktivitási mutatói gyengék: foglalkoztatottsági rátája 45,4 (2001)-ről 47,6%-ra javult (2006), munkanélküliségi rátája 2001-ben 9,6, majd 2006-ban 13,6%-os volt.

A megye legnagyobb térsége szokásos módon a megyeszékhely körzete, emellett jelentős számú népességgel rendelkeznek a Kisvárdai és a Mátészalkai térségek is. Legmagasabb volt a foglalkoztatottsági ráta a nyíregyházi térségben (50,6%), de a 11 térségből 8-ban 30 és 40% közé esett ez a ráta (legkisebb volt a 32,7%-os érték a baktalórántházi körzetben). A munkanélküliségi ráta 2001-ben csak 3 térségben volt alacsonyabb, a megyei átlagnál (Nyíregyháza 6,5%; Kisvárdai 8,4%; Mátészalkai 9,5%), s a legnagyobbak 12% fölöttiek (Vásárosnamény 12,4; Csenger 12,5%). Ez a mutató 2006-ra tovább emelkedett (13,6%-ra), de az ekkor nyilvántartott és kezelt álláskeresőkre átváltva a megyei átlag 11,5%-ra módosult. Az átlag mögött óriási különbségek rejtőztek a munkanélküliek, azaz az álláskereső arányában: 5,1% (Nyíregyháza) és 18,9% (Fehérgyarmat) között, amelytől nem állt távol Csenger (18,5%) és Vásárosnamény (17,9%) rátája sem. A tartós álláskereső aránya az összes álláskeresőből ezekben a térségekben többségében 51-62% közötti volt 2006-ban, mindössze 2 térségben nem érte el az 50%-ot: a Nyíregyháza (48,7%) és a Nagykálló (49,6%).

Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségei

A 400 ezer lakossal rendelkező megyék sorába tartozó megye 7 kistérségre van osztva. Az Észak-Alföld nehéz helyzetén ez a megye sem tud változtatni annak ellenére sem, hogy

foglalkoztatottsági rátája a 2000-es évek első felében, ha keveset is, de javult (51,9%-ról 53,5%-ra). Emellett munkanélküliségi rátája is nőtt 7,3%-ról 9,6%-ra (2,3% ponttal, ami 0,5% ponttal több, mint az országos átlag (lásd a 2. táblázat és mellékletet).

A megye kistérségei közül legmagasabb foglalkoztatottsági rátát a Szolnok (54,1%) és a Jászberény (50,8) körzetben mértek. Kirívóan alacsony volt a szint 2001-ben a Tiszafüred térségében (38,4%). Ugyanebben az időpontban a munkanélküliségi ráta 5,0% volt Szolnokon, de 12,9% a tiszafüredi térségben, s a 7 kistérségből 5-ben 8,7%-os és e fölötti volt a ráta.

2006-ra a nyilvántartott álláskeresők aránya néhány kistérségben elfogadható mértékre csökkent; Szolnok (4,8%), Jászberény (5,05), Törökszentmiklós. A tiszafüredi (12,6) és a kunszentmártoni (10,9) maradt csupán 10% alatt. Három kistérségben nem érte el az állásnélküliség az 50%-ot; Törökszentmiklós (39,7%) Szolnok (41,5%) és Jászberény (45,9%).

Tolna megye kistérségei

Tolna megye méretét tekintve a kisebbek közé tartozik, kistérségeinek száma 5. Népeisége egyenletesen oszlik meg a kistérségek között. A Dél-Dunántúli régióhoz tartozik, foglalkozási helyzete ennek megfelelően az országos átlaghoz képest a rosszabb helyzetű megyék közé sorolható.

2001-2006 között foglalkoztatása 53,8%-ról 55,4%-ra bővült, amivel egyidejűleg munkanélküliségi hányadosa 7,2%-ról 9,6%-ra emelkedett.

Az időszak elején az 5 kistérség foglalkoztatási rátája 47 és 55% közötti volt, hasonlóan az 5,1% és 7,5% közötti munkanélküliségi rátákhoz nem túl nagy különbségekkel. Az előbbi ráta a paksi térségben volt a legmagasabb (55%), a Tamásiban a legalacsonyabb.

2006. év végéig a nyilvántartott álláskeresők 7,4%-os megyei átlagán belül a Tamási térség tovább romlott (9,8%) a paksival együtt (5,6%). A tartós álláskeresők aránya az átlagos 50,5%-on belül csak kismértékben differenciálódott: 46,5 és 53,2% közötti volt.

Vas megye kistérségei

9 kistérségével az egyik legjobb helyzetű régió része. Foglalkoztatottsági szintje magas, amit rátája ki is fejez: 2001-ben 63,9% volt, 2006-ra 62,4%-ra visszaesett, de még így is 5%

ponttal meghaladta az országos átlagot. Munkanélküliségi rátája is veszített 2006-ra az ezredfordulós fényéből: 5,1%-ról 7,4%-ra emelkedett.

Vas megye 9 kistérsége közül 2001-ben legmagasabb foglalkoztatottsági rátával Sárvár rendelkezett (65%), de 60% fölötti volt még négyé, sőt a többieké is közelített a 60%-hoz (melléklet). Ugyanakkor munkanélküliségi ráta 5 kistérségben is 2,5-2,9% között volt, (sárváriban, a celldömölkiben, a szombathelyiben, a kőszegiben, a körmendiben, s 4% fölötti csak egyetlenben, az őriszenpéterin (4,6%).

2006.év végére a nyilvántartott álláskeresők aránya itt is alacsonyabb állásnélküliséget mutatott: 4,1%-ról szólnak az adatok (melléklet). Az egyes kistérségek rátái romlottak: a 4 legjobb ráta 3 és 4% közöttire (Szombathely, Sárvár, Celldömölk és Körmend térségekben) – ezek voltak a legjobbak, s a legmagasabbak 7-9% közöttiek, mint az őriszentpéterin (8,6%), a szentgotthárdin (7,0%), a vasváriban (szintén 7,0%). A 180 napnál tovább álláskeresésre szoruló aránya az összes álláskeresőn belül 33,6% (Körmend térségben) és 50,2% (Vasváriban) közötti, 42,6%-os átlagú volt.

Veszprém megye kistérségei

A megye 365 ezer népességét 9 kistérségre osztották. Közép-Dunántúli régióhoz tartozik, amely jó foglalkoztatási színvonalú megyéket fog össze. Gazdasági aktivitása kedvező, hiszen foglalkoztatottsági rátája 60% fölött volt a kétezres években és munkanélküliségi rátája alacsony, de emelkedő tendenciájú (3,6-ról 6,1%-ra).

A kilenc kistérség foglalkoztatási rátája 2001-ben 55 és 61% között mozgott, legmagasabb volt a veszprémi kistérségben (61,0%), legalacsonyabb a sümegiben. A munkanélküliségi ráta 3,0% és 4,9% közötti volt, legkedvezőbb a zirci (3,0%) és a veszprémi (3,6%) és legmagasabb a tapolcai térségben.

2006-ban az 5,5%-os nyilvántartott álláskeresői ráta 4,0%-ostól 9,1%-os rátákat is foglalt magába. A legjobbnak számító 4,0% a veszprémi, és a 4,9-es balatonalmádi kistérség helyzetét jellemezte, a legmagasabb 9,1% pedig a sümegi kistérséget. A tartósan állásnélküliek aránya a balatonfüredi térségben kiemelkedően jó volt (19,6%), míg az ajkaiban közel 50%-os (49,2%).

Zala megye kistérségei

Ez a megye közel 300 ezer fős népességével (294 ezer fő) 6 kistérségre oszlik. Foglalkoztatási rátája 2001-ben és 2006-ban is közel 65%-os volt (64,1 ill. 64,4%). A munkanélküliség mutatója ugyanakkor a két vizsgált időpont között romlott: 3,3%-ról 6,3%-ra emelkedett.

A 6 kistérség közül 2 kiemelkedik a népességszám tekintetében: Zalaegerszeg és a Nagykanizsa, ahol a népesség kb. 61%-a található. A kistérségek foglalkoztatási színvonala kissé nyomott volt 2001-ben a népszámlálás adatai szerint (60,6%-52%), nem érte el a reprezentációs felmérések szintjét. A munkanélküliség 3,8% (Zalaegerszeg) és 7,8% (Letenye) között jelentkezett.

2006 év végén mért helyzetkép szerint a nyilvántartott álláskeresők 6,6%-os megyei átlaga mögött egyaránt megtalálható volt a zalaegerszegi kistérség (5,3%-kal) és a letenyei (10,2%)-kal. A tartós állásnélküliség legkedvezőbb arányt a Keszthely-Hévíz kistérségben mutatott (32,8%), míg Letenyén 53,7%-kal magasra emelkedett.

IV. A kistérségek tipológiája gazdasági mutatók alapján

A fenti elemzési szempontokat összegezve alakítottuk ki ezt a tipológiát. Ebben a tipológiában a kistérségek népességszáma, valamint megyei (igazgatási) szerepköre a fő változók. Ennek megfelelően beszélünk **centrális szerepről**, és az ezzel rendszerint összhangban lévő **magas népességszámról**.

Eddig tehát találtunk

- egycentrumú megyék kiemelkedő népességszámú kistérségei (9 db),
- kétcentrumú megyék kiemelkedő népességszámú kistérségei (12 db),
- többcentrumú megyék kiemelkedő népességszámú kistérségei (21 db),

A többi, 126 kistérség népességszáma egyenként 50 ezer fő alatti, gazdasági aktivitása szerint lehet jó, átlagos, vagy kedvezőtlen helyzetű. Ezeket tehát foglalkoztatási helyzetük szerint célszerű tipizálni.

- *A jó helyzetű megyék* (ahol a foglalkoztatási ráta az országos átlag fölötti) kistérségei, a Közép-Magyarország régióhoz tartozó Budapest és Pest megye, a Közép-Dunántúli régióból Fejér és Veszprém megye, ill. Nyugat-Dunántúl teljes térsége Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyével. A nem kiemelkedő népességszámú térségek tartoznak ide, összesen 36 kistérség.
- *Az átlagos gazdasági aktivitású megyék* közé tartozik Komárom-Esztergom, Baranya, Csongrád és Békés megye, ahol a nem kiemelkedő népességszámú kistérségből összesen 24 található.
- *Az átlagosnál rosszabb aktivitású* 9 megye kistérségeinek körébe 66 kistérség tartozik: Észak-Magyarország és az Észak- Alföld régió minden megyéje (Borsod, Heves, Nógrád, Hajdú, Szolnok és Szabolcs megye) és még Somogy és Tolna a Dél-Dunántúl, Bács-Kiskun megye Dél-Alföld régióból.

A nem kiemelkedő és az átlagosnál rosszabb helyzetű kistérségek továbbra is népes csoportot alkotnak, ezért tovább bontjuk őket. Megkülönböztetjük azokat, amelyeknek a munkanélküliségi rátája a 2001 és a 2006. évek összevetésében 2,5%-pontnál kevésbé

romlott azoktól, ahol ennél erősebben. Somogy, Tolna, Borsod, Heves, Nógrád, Hajdú, Szolnok, Szabolcs és Békés megyében 30 kistérségben romlott a munkanélküliségi ráta ilyen mértékben, a többi kistérségben vagy kevésbé romlott, vagy még javult is (21 kistérségben). Ezekben a megyékben összesen 66 nem kiemelt kistérség van, amelyek közül

- 43-ban nem romlott a vizsgált időszakban 2,5%-ponttal, vagy többel a ráta,
- 34-ben pedig ennél nagyobb mértékben romlott.

1. A kiemelkedő kistérségi típus

Az 1. típus a kiemelt szerepkörű (megyeközpont) és a magas népességszámú települések körül kialakított térségek köre. Ide minden megyéből legalább egy térség tartozik, összesen 42 kistérség. Feltételezhető, hogy ezekben a kistérségekben jó, de legfeljebb átlagos gazdasági aktivitás, hiszen mindenképpen frekventált térségekről van szó.

1. táblázat

Kiemelkedő kistérségek egycentrumú megyékben

Kistérség	2001-ben		2006-ban	
	Foglalkoztatási	Munkanélküliségi	Munkanélküliségi	Tartós munkanélküliségi
	ráta, %		ráta, %	
Budapest	60,3	4,0	1,9	0,8
Pécs	52,9	4,8	4,0	1,7
Kecskeméti	56,0	5,4	5,0	2,5
Miskolc	46,1	9,0	8,2	4,9
Szeged	53,2	5,2	4,0	1,8
Debrecen	51,5	5,7	5,2	2,6
Kaposvár	51,6	6,4	8,7	5,0
Szekszárd	53,9	6,0	7,0	3,7
Szombathely	63,9	2,7	3,3	1,4

Az itt kiemelt 9 település megyeszékhely, illetve az ország fővárosa és 4 legnagyobb városa is itt található. Ennek ellenére 2001-ben közülük 4-ben az országos átlag maradt a foglalkoztatási ráta (a pécsi, a miskolci, a debreceni és a kaposvári kistérségekben), 2 helyen átlagos volt (a szegediben és a szekszárdiban), és csak Szombathely, Budapest és Kecskemét foglalkoztatottsági színvonala haladta meg az átlagot.

A 2001-es munkanélküliségi ráta országos átlaga 6% volt, aminél az itt kiemelt 9 kistérségből hatban jobb, egy helyen (Szekszárdi) átlagos volt a munkanélküliség és két kistérségben (Miskolc és Kaposvár) pedig rosszabb volt mint az átlag.

A megfigyelt öt év alatt 2006-ra 6 helyen javult a munkanélküliségi ráta ebben a körben, miközben az országos átlag 0,1 százalékponttal romlott. A leglátványosabb budapesti javulása, és különösen aggasztó a kaposvári romlás, ahol ráadásul a tartós munkanélküliség aránya jóval meghaladja az összes munkanélküliség felét, ami az átlagosnak megfelelő.

Megállapítható, hogy az egycentrumú megyékben a kiemelt kistérségek mutatói jobbak, de nem tudják magukat lényeges mértékben elvonatkoztatni megyei helyzetüktől, s így magukon viselik annak fel- vagy lehúzó hatását.

2. táblázat

Kiemelkedő kistérségek kétcentrumú megyékben

Kistérség	2001-ben		2006-ban	
	Foglalkoztatási	Munkanélküliségi	Munkanélküliségi	Tartós munkanélküliségi
	ráta, %		ráta, %	
Békéscsaba-Orosháza	54,1>49,6	5,5<6,5	6,8<6,9	3,0<3,1
Dunaújváros-Székesfehérvár	59,2<62,0	4,1>3,8	5,0>3,8	2,6>1,6
Eger-Gyöngyös	55,6>52,5	5,0<5,8	4,7<5,8	1,9<2,7
Balassagyarmat-Salgótarján	51,7>48,6	5,9<9,2	8,5<13,0	4,5<7,6
Jászberény-Szolnok	50,8<54,1	5,0<6,7	5,0>4,8	2,3>2,0
Ajka-Veszprém	55,8<61,0	4,1>3,6	5,7>4,0	2,8>1,4

A kétcentrumú megyékben a megyeszékhely mellett jelen van egy másik jelentős település is; többnyire a múltbeli fejlődés okán, vagy valamilyen speciális adottsága révén, illetve összetett is lehet a kiemelt fejlesztés alapja, amint azt kistérségeink jól mutatják. Összeállításuk azt mutatja, hogy ilyen esetben többnyire a megyeszékhelynek jobb az ellátottsága, esetünkben kedvezőbb a gazdasági aktivitási szintje, de nem feltétlenül. A 2001-es foglalkoztatási ráták valóban a megyeszékhelyeken magasabbak, kivétel Nógrád megye, ahol fordított a helyzet. Ugyanekkor a munkanélküliségi ráták csak 4 helyen voltak a megyeszékhelyhez kapcsolódó kistérségekben alacsonyabbak, itt már Nógrád mellett Szolnok megyében is eltérő volt a kép. A munkanélküliség 2006-ra mindenütt nőtt, kivéve az egri és a szolnoki térséget, ahol csökkent, és a Jászberényit, Székesfehérvárit és a Gyöngyösit, ahol szinten maradt. Ez esetben még inkább érvényesülni látszik a már megfogalmazott tétel a környezet befolyásoló hatásáról.

3. táblázat

Kiemelkedő kistérségek sokcentrumú megyékben

Kistérség	2001-ben			2006-ban		
	Foglalkoztatási	Munkanélküliségi	Munkanélküliségi	Tartós munkanélküliségi		
	ráta, %			ráta, %		
Győr-Mosonmagyaróvár-Sopron-Fertőd	61,5 60,9 60,4	3,6 3,2 2,4	2,9 2,9 1,7	1,1 0,9 0,6		
Esztergom-Komárom-Tatabánya	56,1 61,6 54,7	4,1 3,9 4,6	3,5 3,5 3,7	1,0 1,2 1,4		
Budaörs-Cegléd-Gyál-Gödöllő-Momor	60,2 49,5 55,7	4,2 5,4 5,3	1,9 4,3 2,3	0,7 1,9 0,9		
Pilisvörösvár-Ráckeve-Szentendre-Vác	56,3 54,8 59,8 54,3 58,7 55,7	4,5 5,4 3,4 5,2 4,2 4,4	2,6 2,6 1,7 2,2 2,5 2,3	1,1 1,0 0,7 0,8 1,0 0,7		
Kisvárdai-Mátészalka-Nyíregyháza	43,1 36,1 50,6	8,4 9,5 6,5	12,4 15,5 5,1	7,6 9,6 2,5		
Keszthely-Hévíz-Nagykanizsa-Zalaegerszeg	57,1 57,1 60,6	4,6 6,2 3,8	6,4 7,2 5,3	2,1 3,6 2,6		

Az egyik eddigi megállapítás itt is igazolódni látszik: a megyén belüli ráták összevetése a megyeszékhelyeket hozza ki győztesnek, csaknem kivétel nélkül. A tartós munkanélküliségi rátánál kivétel a Keszthely-Hévíz 2,1%. Pest megyénél nincs nevesített megyeszékhely a táblázaton, itt a főváros közelsége hat (Budaörs 60,2, Cegléd 49,5).

A kiemelt települések magukon viselik megyei környezetük hatását – ez a megállapítás is érvényesült itt – még akkor is, ha megyeszékhelyről van szó, de ha nem az, akkor lehet bár kiemelt, mégis lehet kedvezőtlen a foglalkoztatási helyzete (lásd a Szabolcs-Sz-B. megyei kiemelt munkanélküliségi mutatóit).

A nem kiemelt kistérségek gazdasági aktivitás szerinti megoszlását a tipizálásakor már felhasználtuk. A 126 ilyen kistérségből 36-nak a foglalkoztatási rátája jobb mint az országos átlag, amihez többnyire hasonló szintű munkanélküliségi mutató is csatlakozik (ez majdnem 30%-os részarány). 24 kistérségnek van az országos átlaggal megegyező mutatója (ami közel 20%). Következésképpen a 66 kistérség, amely átlag alatti értékkel rendelkezik, a kistérségeknek valamivel több mint a felét jelenti (52%-át). (A megoszlás egyben arról is árulkodik, hogy a kedvező irányú eltérések az átlagtól nagyobbak, mint a kedvezőtlenek.)

Hogy a kedvezőtlen irányú eltéréssel bíró csoport jobban kezelhető legyen, őket tovább bontottuk a 2001 és 2006 közötti elmozdulásuk szerint, hiszen ebben a csoportban nagyon fontosnak tartjuk az elmozdulás tendenciáját, ami vagy reményteljesen a felzárkózás lehetősége, vagy a reménytelen leszakadás. Eszerint az előbbi szituációban 13 kistérség, az utóbbiban pedig 34 volt található.

2. A társadalmi összefüggések

A koréves megoszlás

A kistérségek e csoportjából (a 126-ból!) a „jókkal” a 4. táblázat foglalkozik. Itt található az a 34 kistérség, amelyet gazdasági aktivitásuk kedvező mutatói miatt (tehát a viszonylag magas a foglalkoztatási rátájuk (53% fölött) és a viszonylag alacsony munkanélküliségi rátájuk (6% alatt) emeltünk ki. Az alábbiakban életkori csoportok szerinti metszetben vesszük szemügyre őket.

A 4. táblázatról leolvasható, hogy a 30-44 éves korcsoport gazdasági aktivitása sokkal kedvezőbb a többihez viszonyítva. Foglalkoztatási rátájuk minden kistérségben meghaladja a 70%-ost: a legalacsonyabb szintű a 70,5% (Sümegei kistérségben), a legmagasabb 83,4%-os (Sárváron). Találunk még 80%-on felüli rátát a Mór (82,3%), a Celldömölk (81,%), a Körmend (81,8%) kistérségekben is.

A 45-59 évesek korcsoportja itt körülbelül az átlagos ráta-értékeket mutatja a foglalkoztatás terén, 54,5 és 68,4% közötti foglalkoztatási szinttel (a Kisbér és a Körmend kistérségekben). A 30-44 évesek foglalkoztatási rátái –mint már arról szó esett- egyenletesen magasak, 70% fölöttiek (70,5-83,4%).

A munkanélküliségi rátánál fordított a kép: a 30-44 évesek rátái 1-2% ponttal eleve magasabbak, 3,0 és 7,8% közöttiek (kőszegi és paksi értékek), többségükben 3-5% között szóródnak. A 45-59 éveseknél a legalacsonyabb ráta 1,8%-os (Celldömölkiben), a legmagasabb 5,2%-os (Lentiben), és a többség 2-3%-os. A legfiatalabbak és a legidősebbek korcsoportja önmagában nehezen értékelhető, hiszen az előbbinél a tanulók száma és aránya, a 60 fölöttiekénél a nyugdíjazás ténye erősen befolyásolja a foglalkoztatást. A 15-29 éveseknél azért megfigyelhetők jelentősebb különbségek, hiszen 38,7% (Balatonfüredi) és 58,0% (Celldömölki) között mozog a foglalkoztatási ráta, miközben a munkanélküliségi színvonal néhány tizeddel meg is haladja a 30-44 évesekét (pl. Kőszegen 3,5 és Pakson ugyancsak 7,8%).

4. táblázat

A nem kiemelkedő, az átlagosnál jobb gazdasági aktivitású kistérségek gazdasági aktivitási adatai életkori csoportok szerint

A kistérségek	15-29 éves		30-44 éves		45-59 éves		60 év fölötti	
	fogl.	munkanélk..	fogl.	munkanélk..	fogl.	munkanélk..	fogl.	munkanélk..
	összes	%-ában	összes	%-ában	összes	%-ában	összes	%-ában
Kiskunfélegyháza	46,3	5,7	72,3	5,5	58,4	3,9	3,1	0,1
Kiskörös	47,5	7,9	69,3	6,7	55,3	3,6	4,9	0,12
Adony	47,6	6,5	73,1	6,5	55,4	4,6	1,3	0,1
Bicske	50,5	5,4	72,6	5,4	57,1	3,5	1,7	0,1
Dunaújváros	45,1	5,2	79,9	4,6	67,1	3,2	3,2	0,1
Gárdony	52,1	5,3	76,6	5,1	61,1	3,6	2,1	0,1
Mór	55,8	3,2	82,3	3,1	57,6	2,5	1,6	0,0
Csorna	52,7	3,5	78,1	3,9	62,4	3,1	1,3	0,1
Kapuvár	52,5	4,1	78,5	4,1	64,7	2,4	1,1	0,0
Pannonhalma	48,0	4,9	76,0	4,3	58,6	3,2	0,9	0,1
Tét	51,2	4,3	74,6	5,2	59,1	3,3	0,8	0,1
Dorog	50,7	4,8	77,0	4,7	55,6	3,0	1,3	0,1
Kisbér	55,6	4,0	78,8	4,7	54,5	3,3	1,2	0,0
Tata	51,7	5,6	76,0	6,6	58,8	4,2	2,7	0,1
Dunakeszi	49,4	5,1	79,2	4,3	64,4	3,2	3,3	0,2
Veresegyháza	47,6	6,9	73,1	6,2	56,1	4,6	1,9	0,2
Paks	44,5	7,8	73,4	7,8	59,0	4,6	1,6	0,1
Celldömök	58,0	3,6	81,0	3,3	63,4	1,8	1,3	0,0
Csepreg	55,4	3,9	77,8	3,8	62,4	3,1	1,6	0,0
Kőszeg	47,7	3,5	79,2	3,0	63,8	2,5	1,9	0,0
Körmend	55,5	3,2	81,8	3,6	68,4	2,4	2,0	0,0
Szentgotthárd	57,1	5,6	76,6	3,4	56,6	2,4	1,2	0,0
Sárvár	57,9	3,2	83,4	3,1	68,2	2,0	1,6	0,0
Vasvár	53,0	4,3	74,9	4,5	56,1	3,1	0,8	0,0
Óriszentpéter	54,4	5,1	75,0	4,9	55,4	5,0	1,8	0,0
Balatonalmádi	44,8	5,3	77,0	5,3	61,2	4,2	2,8	0,1
Balatonfüred	38,7	5,4	75,4	5,1	63,0	3,3	3,0	0,1
Pápa	48,2	4,9	76,8	4,6	60,3	3,4	1,4	0,1
Sümeg	49,8	6,0	70,5	6,1	55,0	3,7	1,3	0,1
Tapolca	49,4	6,7	71,7	6,7	54,6	4,4	1,7	0,0
Várpalota	52,5	5,2	77,1	5,9	58,1	3,7	1,5	0,1
Zirc	48,7	3,3	78,8	3,7	56,3	2,7	1,5	0,0
Lenti	51,8	6,7	77,1	6,0	59,8	5,2	1,0	0,0
Zalaszentgrót	47,9	6,1	74,2	4,8	57,8	4,0	1,2	0,1

5. táblázat

A nem kiemelkedő, az átlagnál rosszabb és romló gazdasági aktivitású kistérségek gazdasági aktivitási adatai életkori csoportok szerint

Kistérségek	15-29 éves		30-44 éves		45-59 éves		60 év fölötti	
	fogl.	munkanélk.	fogl.	munkanélk..	fogl.	munkanélk..	fogl.	munkanélk..
	az összes %-ában		az összes %-ában		az összes %-ában		az összes %-ában	
Mohács	40,2	9,9	67,8	9,7	52,2	4,8	1,4	0,1
Sellye	33,0	13,3	50,1	17,2	34,2	10,8	1,2	0,1
Siklós	39,5	10,8	59,9	11,2	44,9	5,1	1,5	0,1
Szigetvár	38,0	12,2	57,0	12,9	40,4	6,6	1,4	0,1
Sásd	37,6	11,2	56,6	13,1	42,3	5,9	0,8	0,1
Jánoshalma	36,7	9,6	58,5	10,5	42,1	4,9	1,2	0,1
Mezőkovácsháza	35,6	12,4	55,4	14,7	38,0	8,9	1,1	0,1
Abaúj-Hegyköz	25,1	18,3	48,3	19,1	34,7	11,5	0,8	0,1
Bodrogköz	27,4	15,5	47,6	15,1	33,3	8,4	0,6	0,0
Edelény	27,0	16,3	49,4	16,8	36,9	7,9	0,8	0,2
Encs	27,4	16,7	49,0	19,3	37,4	10,1	0,9	0,0
Szikszo	27,7	16,6	51,0	18,5	38,4	9,4	0,8	0,1
Sárospatak	28,1	10,3	62,5	11,8	47,9	7,7	1,4	0,0
Sátoraljaújhely	34,9	10,4	68,1	10,1	51,2	6,1	1,5	0,1
Tokaj	24,3	13,7	56,1	18,2	39,7	9,8	1,1	0,1
Ózd	32,3	15,6	54,7	15,8	37,4	7,3	0,9	0,1
Kistelek	42,6	7,2	67,1	6,6	46,0	3,1	4,1	0,0
Berettyóújfalu	35,2	12,2	57,3	13,6	41,4	8,0	1,5	0,1
Polgári	31,7	17,7	59,0	19,0	46,4	12,3	0,5	0,2
Heves	33,8	12,6	57,6	14,1	44,8	8,7	1,0	0,1
Pétervására	41,0	11,7	65,3	10,8	39,3	4,8	1,3	0,1
Bátonyterenye	38,6	10,6	63,9	11,7	46,7	7,4	0,8	0,0
Szécsény	38,8	10,6	63,8	11,1	43,1	5,5	1,1	0,1
Barcs	36,2	10,9	61,6	13,3	46,3	6,8	0,9	0,1
Csurgó	41,0	9,0	62,6	9,2	45,9	4,7	0,7	0,0
Lengyeltóti	39,2	12,8	59,8	12,5	46,0	6,8	0,8	0,0
Marcali	43,0	7,7	65,7	8,2	47,5	4,5	1,4	0,0
Nagyatád	41,3	10,1	64,1	10,0	47,4	5,1	1,5	0,1
Tab	47,9	9,4	69,3	8,7	50,2	5,0	1,4	0,1
Baktalórántháza	29,7	13,4	46,3	14,7	28,2	6,1	0,6	0,1
Csenger	30,9	18,3	49,9	16,0	28,1	6,5	1,1	0,1
Fehérgyarmat	29,7	15,8	48,7	16,1	32,5	6,4	1,7	0,1
Vásárosnamény	29,7	16,2	47,4	17,2	31,7	6,5	1,0	0,1
Törökszentmikós	38,6	12,0	62,4	11,9	48,0	6,6	1,5	0,1

Az átlagnál rosszabb gazdasági aktivitási mutatókkal rendelkező és romló tendenciát mutató kistérségek korcsoport szerinti szerkezetét a 5. táblázat szemlélteti. E csoportba 34 kistérség tartozik.

A 5. táblázaton a legmagasabb foglalkoztatási mutatókat a 30-44 évesek között találjuk, ebben a korosztályi csoportban előfordul a 60%-on felüli ráta is. (Ne felejtjük el, hogy az 53%-os átlagos foglalkoztatási rátánál alacsonyabbakkal rendelkező kistérségeket válogattuk be ebbe a típusba!)

A legalacsonyabb ráta 46,3%-kal a tabi kistérség, ami éppen 23 százalékpontos különbséget mutat, amiből legalább két dolog következik: (1) abban a tekintetben ez a típus nem egységes, hogy a leginkább munkaképes és kapós korosztálya milyen mértékben kap munkát (2) hogy a legkedvezőtlenebb foglalkoztatási helyzetű kistérségekben az átlagos foglalkoztatási ráták szintje korcsoportos megoszlásban az átlagot jóval meghaladóan kedvező gazdasági aktivitási helyzeteket takar. S ez így van még akkor is, ha a 4. és a 5. táblázat összehasonlítása azt mutatja, hogy a jó átlagok mögött még jobb a munkára, foglalkoztatásra leginkább alkalmas korcsoportok színvonala, foglalkoztatási rátája.

A 45-59 évesek korcsoportját az előbbiekhöz viszonyítva azt látjuk, hogy egyrészt ez a típus az átlagnál is gyengébb foglalkoztatottsági képet mutat, másrészt hogy az azonos típusba való besorolás ellenére igen nagy különbségeket hordoz, hiszen 28,1%-tól (Csenger) az 52,2%-os (Mohács) rátáig előfordul itt foglalkoztatási ráta, ami 24,1 százalékpontos különbséget jelent. Tehát ha a 5.sz.táblán lévő, a 30-44 és a 45-59 éveseknél található 23 és 24,1 százalékpontos különbséget összevetjük a 4. táblázaton található, ugyanezen korosztályok foglalkoztatási rátáján előforduló különbségekkel (12,9 és 13,9) akkor láthatjuk, hogy a kedvezőtlenebb foglalkoztatási helyzet mögött az értékek sokkal nagyobb differenciálódása is jellemző.

A 15-29 évesek foglalkoztatási rátája is jóval alacsonyabb itt a 4. táblázathoz képest, amiből nem szabad leegyszerűsített következtetésre jutni. Mivel az itt foglalkoztatottak számát az összes 15-29 éves fiatal számához viszonyítjuk, az is okot szolgáltatna az alacsonyabb rátához, hogy közöttük több a továbbtanuló. Ugyanakkor még elfogadhatóbb okot szolgáltat a mellékleten található pályakezdői munkanélküliségi ráta alakulása. Mindenesetre az itt található mutatók a 25,1%-tól 47,9%-osig szóródnak (22,8 százalékponttal).

A munkanélküliségi ráta a 5.sz táblázaton már 20%-ot közelítő adatokat is feltár, főleg a fiatalabb korosztályok rovására: a 30-44 éveseknél 19,3% a csúcs (a Borsod-A-Z. megyei Encsiben), a 15-29 éveseknél 18,3% nem is egy helyen (ugyancsak Borsodban az Abaúj-Hegyközi térségben és Csengerben, Szabolcs megyében).

3 Az iskolai végzettség szerinti megoszlás

A kistérségek másik metszetét az iskolai végzettségi szintek szerinti megoszlás jelenti, amelyet ismét a nem kiemelt és átlagosnál jobb, valamint a rosszabb és romló kistérségekre vonatkoztatjuk (mellékletek).

Megfigyelési szempontunk volt, hogy az egyes iskolai fokozaton végzettek milyen arányt képviselnek a különböző kistérségekben (ld. mellékletek). Különösen lényeges ez a kérdés a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők esetében, hiszen itt eltérések várhatók a fejlettebb és a kevésbé fejlett térségek esetében, illetve az iskolázottság – mint ismeretes – befolyásolja a gazdasági aktivitást. Ha a mellékleteket megtekintjük, akkor az utolsó oszlop („az együtt az összesen %-ában”) mutatja az adott iskolázottság arányát a 15 éven felüli népességből. Van olyan megye, ahol kevés kivétellel mindenütt magas (14,5%-on felüli) a csak 1-7 osztályt végzettek aránya (pl. Hajdú, ahol 9-ből 7-ben, vagy Szabolcs, ahol 11-ből 9-ben, vagy Borsodban 15-ből 10-ben). Van, ahol kb. a fele kistérségben (Békésben 8-ből 4-ben, Nógrádban 6-ből 3-ban, Somogyban 10-ből 5-ben), van ahol kisebb mértékben (Pest megyében 15-ből 2-ben, Vasban 9-ből 2-ben, Győr megyében 7-ből 1-ben) és van ahol sehol nem koncentrálódott az alacsony iskolázottság (ilyen Tolna és Veszprém megye).

A felsőfokú végzettségűek megoszlása csak kevéssel kisebb országos átlagot mutatott 2001-ben, mint az 1-7 osztályosoké (az előbbieké 10,5%, az utóbbiaké pedig 11,0%). Az egyes kistérségekre jutó végzettség tekintetében hasonló a magas és az alacsony iskolázottságúak koncentráltási foka: a felső arányszám 20% körüli. A különbség abból következik, hogy bár az együttes érték mindkét iskolázottsági szinten ugyanaz, a felsőfokúak egyenletesebb megoszlást mutatnak, illetve kisebb és kevesebb kiugró értéket. A 14,5% fölötti értékkel rendelkező kistérségek száma itt 9, s a legmagasabb arány 20,7% a fővárosban, s ezeken kívül még 23 kistérség rendelkezik 10% fölötti felsőfokú aránnyal. Tehát 136 helyen 10% alatti a felsőfokú diplomás, míg az 1-7 osztályosok kiugró, 14,5%-on felüli értékkel rendelkezők száma, mint arról már szó esett, 66; a 10%-on felülieké, tehát 131 helyen jelentős mértékben vannak jelen, mindössze 37 helyen 10% alatt.

Az iskolai szakmunkás végzettségűek (középfokú szakmai képzettséget szerettek) és a felsőfokú végzettségűek rendelkeznek a legmagasabb, többségében 70% fölötti rátákkal. A két iskolafokozat birtokosainak száma eleve nem azonos, hiszen a szakmunkások létszáma közel 70%-kal (647 279 fővel) több a felsőfokúaknál. Ez a körülmény valószínűleg a

szakmunkásoknál magasabb munkanélküliségi rátákban jut kifejezésre, ugyanis itt 2,8% és 8,8% között mozog a kistérségekben a ráta (Mór és Veresegyház), míg a felsőfokúaknál csak 0,6 és 3,2% közötti munkanélküliséget találunk (Adony és Lenti kistérségekben).

Az iskolai végzettség szerinti foglalkoztatási aktivitást leíró adatok szerint a középiskolát végzettek „hozzák az átlagot”: a szakközépiskolai érettségivel valamivel több munkavállalónak sikerült elhelyezkedni, mint a gimnáziumival. Az előbbivel az általunk vizsgált „jó térségekben” 53,6%-72,2% közötti a foglalkoztatottságot kifejező rátákat, az utóbbival 49,4% és 67% közöttieket találunk. A munkanélküliségi ráta a középiskolát végzettek két csoportjában csaknem megegyezik, hiszen az átlagos ráta a szakközépiskolákban érettségizettek esetében 3,4; a gimnáziumiaknál 3,2%. Ez utóbbiaknál 1,6-5,0%-ig (körmendi-adonyi) az előbbieknél 2,2-5,0% (celldömölki és csepregi ill. a kiskörösi kistérségeknél).

Ha a jó és a kedvezőtlen foglalkoztatási helyzetű kistérségeket bemutató mellékleteket együttesen tanulmányozzuk (ld. mellékletek) kitűnik, hogy az adatszlopok között legnagyobb különbség talán az általános iskolát befejezettek és a szakmunkás végzettségűek között van. A befejezett általános iskolai képzéssel rendelkezők foglalkozási rátái az átlagosnál jobb aktivitásúak esetében mindenütt meghaladják a 20%-ot (a legalacsonyabb érték a 22,7% Lentiben) és elérik a 30%-ot több helyen is (30,6% a móri kistérségben, 30,2% a körmendiben). Míg a 17. sz. mellékleten a megfelelő oszlopban 10% fölötti értékeket találunk, 20% fölé csak 10 kistérségben csúszik fel a ráta (a „csúcs” 24,4%-kal Kistelek, Csongrádban. A szakmunkások esetében a „jók” 68,2% és 82,2% közötti megoszlását a „rosszak” 46,9% és 68,6% közötti rátasora váltja fel a 17. sz. mellékleten, ami nyilván az elhelyezkedési lehetőségek beszűküléséből következően az elhelyezkedési esélyeket rontja. Végül is ugyanez a helyzet az 1-7 osztályt végzettek, vagy a középiskolai érettségivel rendelkezők esetében is, de valamivel tompítottabban. A gimnáziumban érettségizettek a „jók” esetében 50-60%-os foglalkoztatási rátákat mutatnak, gyengébbeknél inkább 40-50%-ost, a szakközépiskolai érettségivel rendelkezőknél mindkét esetben 50-60%-os rátákat, de az utóbbiaknál kevesebb a 60-as, és kisebb számok kerülnek az egyes helyértékre.

A legkisebb eltérés a felsőfokúak foglalkozási rátái között található. Megállapítható tehát, hogy a felsőfokú diplomások elhelyezkedési esélyeit az országban föllelhető sanyarúbb foglalkoztatási körülmények sem zavarták meg drámaian.

Jóval nagyobb eltérések fedezhetők fel a munkanélküliségi ráták összehasonlítása közben. Itt is a diplomás munkanélküliség helyzete ad nyugvópontot, mert ez esetben

mindkét esetben alacsony ez a ráta: 1-2% közötti, s a Lentiben előforduló 3,2% kiugró értéket jelent; a 17. számún 1-3% közötti, ahol a tokaji térségben megjelenő 3,9%-os jelenti a nem szokványos értéket.

A legmagasabb munkanélküliségi rátákat a a középfokú szakmai képzettséget szerzettek esetében olvashatjuk le, ahol csak 7 kistérségben nem kétjegyű a ráta, és a BAZ megyei és a Szabolcs-Sz-B megyei kistérségekben sok esetben meghaladja a 15%-ot. Kiugró értéket mutat az Abaúj-Hegyköz kistérség BAZ megyében: a szakmunkásoknak 23,1%-os munkanélküliségi rátája (47,6%-os foglalkoztatás mellett).

Az átlagosnál rosszabb és romló rátákat felmutató kistérségekben a szakközépiskolákban érettségizettek elhelyezkedési esélyei kedvezőtlenebbek, mint amit a gimnáziumi érettségivel rendelkezők mutatnak. Bár foglalkoztatási rátájuk valamivel magasabb (44,0-57,8% helyett 50,8-67,2%), de a munkanélküliségi rátájuk is. Így a 34-ből 7 esetben találunk kétjegyű rátát, míg a gimnáziumban éretteknél csak 3-ban, valamint 5,1 és 11,8% között szóródik a ráta, míg az utóbbiaknál 3,6 és 11,1% a legnagyobb különbség. (Bővebben lásd mellékleteken.)

4 A gazdasági szerkezet és a gazdasági aktivitás összefüggései

Anélkül, hogy a gazdasági szerkezet hazai állapotáról a várható és a kívánatos tendenciáról bővebben értekeznénk kijelentjük, hogy a mezőgazdaságban, az iparban és a szolgáltatásokban foglalkoztatottak megoszlási arányát fogadjuk el a gazdasági szerkezet jellemzéséhez. Az értékeléshez a legfejlettebb országok ilyen összetételét használjuk etalonnak, ahol a mezőgazdaság inkább csak 5% alatti, a szolgáltatások aránya 70-80%-os vagy e fölötti, az ipari tevékenységekben 15-25%-nyi foglalkoztatott található.

Magyarországon a 2001 év eleji népszámláláskor 5,5%-os mező- és erdőgazdálkodási; 32,9%-os ipari és 61,6%-os szolgáltatási foglalkoztatási szerkezetet mutatott fel (melléklet), ami a szolgáltatások viszonylag alacsony szintje mellett is elfogadhatónak tűnik. Ennek oka az ipari foglalkoztatás még mindig magas aránya. A régiók esetében csak a Közép-Magyarország haladja meg ezt 1,5%-os agrár; 25,2%-os ipari és 73,3%-os szolgáltatási foglalkoztatotti megoszlásával. Ez a gazdasági szerkezet, amely a csaknem 3 milliós népességű régióban már 2001-ben valóság volt, iránymutató lehetne az ország minden térsége számára.

A további 6 régió egyikében sem sikerült eddig az időpontig még az országos átlagot sem elérni, viszont néhány megyében igen. Így Baranya megyében (7,0-31,8-61,3), Somogy megyében (8,6-29,4-62,1), Borsod megyében (3,9-34,3-61,8), Hajdú megyében (8,8-30,7-60,4) és Szabolcsban (5,9-31,0-63,1).

A 6. táblázat azt a 15 kistérséget mutatja be, ahol a szolgáltatás aránya 60,3-64,0% közötti. E mellé a gazdasági szerkezet egészének ill. a gazdasági aktivitásnak különböző értékei társulnak:

- ahol 7% alatti a mezőgazdaság, 30 %-os az ipar részesedése (9 kistérség ilyen), ott az álláskeresők rátája 5%-nál, a tartós munkanélkülieké 2%-nál kisebb, s a pályakezdők munkanélküliségi aránya is 7% alatt marad. (Kivétel az edelényi térség, ott a jó szerkezet kedvezőtlen foglalkoztatással társul.
- Ahol 7% fölötti a mezőgazdaság, ott 30% alatti az ipar (6 kistérség ilyen), ott az álláskeresők rátái magasak, de az a kedvezőtlen körülmény ötvöződik más körülményekkel is, ezért szintjük különböző.

6. táblázat

A szolgáltatásban való foglalkoztatás átlagos szintjén működő kistérségek gazdasági szerkezete és munkanélküliségi rátái 2006-ban

Kistérségek megnevezése	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás	Ipar, építőipar	Szolgáltatások	Nyilvántartott álláskeresők	180 napon túl nyilvántartott álláskeresők	Pályakezdők aránya a nyilvántartott álláskeresőkből,
	foglalkoztatottjai az összes foglalkoztatott %-ában			aránya a munkavállalási korú népességből, %		%
Gyál	5,2	31,9	62,9	2,3	0,9	3,8
Monor	3,1	32,9	64,0	2,6	1,0	4,1
Ráckeve	3,3	33,5	63,2	2,2	0,8	5,2
Vác	1,5	37,7	60,8	2,3	0,7	5,4
Balatonalmádi	2,8	34,6	62,6	5,0	1,5	5,3
Tapolca	5,6	34,2	60,3	5,8	1,8	6,6
Veszprémi	1,9	35,2	62,8	4,0	1,4	6,3
Sopron-Fertőd	4,7	32,5	62,8	1,7	0,6	4,8
Siklós	12,1	26,4	61,5	11,1	6,5	7,7
Abaúj-Hegyköz	12,6	23,6	63,8	22,6	13,9	11,4
Edelény	5,6	31,8	62,6	17,0	9,6	15,3
Fehérgyarmat	7,4	29,8	62,7	18,9	10,3	12,3
Nyírbátor	7,6	30,0	62,3	12,2	6,3	13,1
Kiskunhalas	9,0	29,2	61,8	6,0	3,1	7,1
Gyula	8,4	29,5	62,0	6,2	2,8	10,6

A 7. táblázaton 26 olyan kistérség kapott helyet, amelyeknél a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya 64,5% és 78,2% közötti értékénél fogva meghatározza a térség gazdasági szerkezetét. 7 ilyen kistérség Pest megyéből, ill. a Közép-Magyarországról került ide, ahol a gazdasági szerkezet a foglalkoztatási aktivitás magas szintjével párosul. Másfelől 10 megyeszékhelyhez társult kistérség is itt tömörül, ezeknek a közigazgatásban és közszolgáltatásban az ellátási szerepköre magas szintű szolgáltatási igényeket támaszt (közép- és felsőszintű szükségletek kielégítésére). A további 10 kistérség a Balaton partjáról (Somogy, Veszprém, Zala megyékből), illetve a két nem túl jó helyzetű északi régió 1-1 megyéjéből került ide, kedvezőtlen foglalkoztatási helyzetüket a nyilvántartott álláskeresők e táblázatból kiugró magas rátái jól érzékeltetik.

7. táblázat

A szolgáltatásban való foglalkoztatás magas szintjén működő kistérségek gazdasági szerkezte és munkanélküliségi rátái 2006-ban

Kistérségek megnevezése	Mezőgazdaság erdőgazd.	Ipar, építőipar	Szolgáltatások	Nyilvántartott álláskeresők	180 napon túl nyilvántartott álláskeresők	Pályakezdő karánya a nyilvántartott álláskeresőkből,
						foglalkoztatottjai az összes foglalkoztatott %-ában
Budapest	0,5	21,3	78,2	1,9	0,8	4,3
Budaörs	1,3	30,5	68,2	1,9	0,7	5,8
Dunakeszi	1,0	31,7	67,3	1,6	0,5	4,6
Gödöllő	2,2	29,8	68,0	2,6	1,1	5,9
Pilisvörösvár	1,6	28,6	69,8	1,7	0,7	5,5
Szob	6,5	28,4	65,1	2,9	0,8	4,4
Veresegyháza	2,2	31,2	66,6	2,2	0,8	4,9
Balatonfüred	2,7	20,8	76,5	6,2	1,2	11,0
Keszthely-Hévíz	4,6	22,6	72,8	6,4	2,1	7,2
Pécs	2,0	28,0	70,1	4,0	1,7	8,5
Balatonföldvár	7,8	24,0	68,1	6,7	1,6	3,9
Fonyód	6,9	24,0	69,1	8,1	2,7	5,8
Kaposvár	6,2	27,7	66,0	8,7	5,0	8,9
Siófok	4,5	25,6	69,9	6,6	2,4	5,5
Encs	8,8	26,7	64,5	20,4	11,9	12,4
Miskolc	1,8	28,0	70,2	8,2	4,9	9,1
Szikszo	9,8	25,7	64,5	18,4	11,8	13,1
Tokaj	6,3	26,8	66,9	15,5	9,7	10,6
Eger	2,9	30,2	66,9	4,7	1,9	12,5
Debrecen	1,9	26,3	71,8	5,2	2,6	9,5
Szolnok	4,0	29,9	66,1	4,8	2,0	9,2
Kisvárad	3,4	26,4	70,2	12,4	7,6	17,5
Nyiregyháza	3,4	25,9	70,7	5,1	2,5	10,6
Vásárosnamény	5,4	29,0	65,6	17,9	10,2	14,3
Békéscsaba	4,9	29,8	65,3	6,8	3,0	9,6
Szeged	4,4	27,4	68,3	4,0	1,8	10,7

Ezekben a kistérségekben az elsorvadt ipari foglalkoztatás helyét vették át viszonylag túl gyors ütemben a szolgáltatások, kedvezőtlen képzettségbeli és anyagi helyzetük miatt nem kellő mértékben.

8. táblázat

A szolgáltatásban való foglalkoztatás alacsony és a mezőgazdasági foglalkoztatás magas szintjén működő kistérségek gazdasági szerkezete és munkanélküliségi rátái 2006-ban

Kistérségek megnevezése	Mezőgazdaság, erdőgazd.	Ipar, építőipar	Szolgáltatások	Nyilvántartott álláskeresők	180 napon túl nyilvántartott álláskeresők	Pályakezdők aránya a nyilvántartott álláskeresőkből,
	foglalkoztatottjai az összes foglalkoztatott %-ában			aránya a munkavállalási korú népességből, %		%
Aba	12,6	43,8	43,6	5,7	2,8	5,9
Sárbogárd	11,2	41,1	47,7	9,2	4,8	6,0
Komárom	10,5	42,3	47,2	3,5	1,2	6,3
Pápa	10,4	43,1	46,5	6,1	2,7	8,7
Csorna	13,1	43,8	43,1	3,1	0,9	7,6
Kapuvár	11,4	46,7	41,8	3,8	1,3	8,3
Pannonhalma	11,2	42,6	46,2	4,0	1,5	7,7
Óriszpenpéter	10,1	43,4	46,5	8,6	3,0	6,6
Vasvári	11,2	48,6	40,2	7,0	3,5	10,6
Siklós	12,1	26,4	61,5*	11,1	6,5	7,7
Szigetvár	12,8	31,9	55,3	15,4	8,4	9,7
Csurgó	13,9	28,9	57,2	15,6	9,9	7,9
Lengyeltóti	12,5	32,6	54,9	13,2	6,6	6,1
Marcali	11,5	36,0	52,5	11,2	5,7	8,1
Nagyatád	11,1	33,2	55,7	14,4	8,8	5,9
Tab	12,7	45,6	41,7	10,0	4,9	6,8
Dombóvár	13,7	29,6	56,8	8,8	4,6	10,4
Tamási	12,6	39,5	47,9	9,8	4,7	8,2
Abaúj-Hegyköz	12,6	23,6	63,8*	22,6	13,9	11,4
Füzesabony	10,3	33,4	56,3	8,5	4,4	12,4
Heves	12,0	40,4	47,6	14,8	9,0	8,0
Berettyóújfalu	14,2	27,6	58,2*	14,2	7,7	12,0
Derecske-Létavértes	13,9	31,3	54,7	9,5	5,3	10,7
Hajdúböszörmény	13,4	43,3	43,3	7,9	4,0	11,8
Hajdúszoboszló	12,6	28,6	58,8*	7,5	3,5	7,3
Polgári	10,1	42,4	47,5	12,0	5,9	4,9
Karcag	10,5	33,5	56,0	9,9	5,8	7,1
Kunszentmárton	13,3	38,7	48,0	10,9	5,7	8,4
Mezőtúr	10,3	37,6	52,0	8,3	4,3	9,8
Tiszafüred	13,4	30,8	55,8	12,6	6,3	6,6
Törökszentmiklós	10,3	38,7	51,0	6,7	2,7	7,7
Csenger	10,7	36,9	52,4	18,5	10,6	12,2
Nagykálló	10,8	35,1	54,2	9,1	4,5	9,7
Baja	11,0	32,5	56,5	7,8	4,3	8,8
Békés	11,5	38,2	50,3	10,0	4,5	10,1
Orosháza	13,8	37,4	48,8	6,9	3,1	8,9
Sarkad	12,0	31,0	57,0	13,4	6,6	8,2
Szarvas	13,7	36,5	49,8	6,2	2,5	9,9
Szeghalom	10,8	42,2	47,0	11,5	5,3	8,0
Hódmezővásárhely	10,8	38,0	51,1	6,0	3,1	10,4

A 8. táblázaton a gazdasági szerkezetben viszonylag magas mezőgazdasági aránnyal bírók mutatkoznak (10% fölöttiek, de 15% alattiak, összesen 40 kistérség). Jellemzőjük, hogy a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya náluk elég vegyes: ennek a részesedésnek alsó értéke 40%-os (40,2% Vasváriban), a felső érték átcúszik az átlagos szolgáltatási arányúak közé (61,5% Siklós, és 63,8% Abaúj Hegyköz, ezek a 6. táblázaton is megjelennek).

A munkanélküliségi ráták tekintetében nem lehet azonosságot találni ebben a kategóriában sem, hiszen az sokkal inkább megyefüggőnek mondható itt is, ugyanis a legalacsonyabb ráta értékek Fejér és Győr megyei kistérségekből, a legmagasabbak pedig Békés, Borsod, Hajdú és Szabolcs megyeiekből valók. Az viszont megállapítható, hogy az észak-északkeleti országrészből jóval több kistérség tartozik ide, mint a fejlettebb gazdasági szerkezetű csoportba, ezért itt az alacsonyabb aktivitású megyék kistérségei dominálnak.

A 9. táblázaton a legelmaradottabb gazdasági szerkezetű 20 kistérség mutatkozik be, ahol a mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya 15% vagy ennél magasabb.

9. táblázat

A mezőgazdasági foglalkoztatás legmagasabb szintjén működő kistérségek gazdasági szerkezete és munkanélküliségi rátái 2006-ban

Kistérségek megnevezése	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás	Ipar, építőipar	Szolgáltatások	Nyilvántartott álláskeresők	180 napon túl nyilvántartott álláskeresők	Pályakezdők aránya a nyilvántartott álláskeresőkből,
	foglalkoztatottjai az összes foglalkoztatott %-ában			aránya a munkavállalási korú népességből, %		%
Enying	18,9	41,8	39,2	7,7	3,8	3,8
Mohács	18,2	33,8	47,9	10,5	5,9	9,6
Sásd	17,5	37,9	44,6	13,5	7,5	7,7
Bács	15,0	27,5	57,4	13,9	7,6	8,7
Mezőcsát	14,8	35,2	50,0	16,2	9,6	10,7
Balmazújváros	15,1	40,5	44,4	12,8	7,1	9,2
Püspökladány	24,6	26,5	48,9	12,4	6,7	9,6
Bácsalmás	25,6	28,6	45,8	12,5	7,5	12,6
Jánoshalma	25,7	27,2	47,1	11,0	6,4	10,8
Kalocsa	15,8	31,0	53,2	9,3	5,1	11,4
Kiskőrös	25,8	29,5	44,7	7,1	4,0	10,7
Kiskunfélegyháza	17,2	35,5	47,2	4,8	2,1	6,1
Kiskunmajsa	27,7	34,6	37,7	7,7	3,8	9,8
Kunszentmiklós	15,1	35,5	49,4	8,8	4,6	9,6
Mezőkovácsháza	26,7	23,0	50,3	13,6	7,2	7,8
Csongrád	16,8	35,3	47,9	6,8	3,1	9,0
Kistelek	33,3	26,3	40,5	8,1	4,2	10,8
Makó	15,0	33,1	51,9	8,3	4,2	9,9
Mórahalom	36,4	20,7	42,9	7,9	4,2	9,2
Szentés	21,3	25,7	53,0	6,0	2,6	10,3

A magas foglalkoztatottságú mezőgazdasággal rendelkező kistérségekben a szolgáltatási szektor viszonylag alacsony arányú, hiszen 60-70%-os egy sincs, de 50%-on felül is csak 5 kistérségben található a szolgáltatási szektorban foglalkoztatottak részesedése, ami mellett 2 helyen csak 37,7% és 39,2% (Kiskunmajsa és Enying) ez az arány. Ugyanakkor a foglalkoztatási ráták viszonylag kedvezőbbek ennél a csoportnál, mint az előzőnél.

A legmagasabb mezőgazdasági foglalkoztatási aránnyal rendelkezők közül még az igazán magasak között is kiemelkedik: a Csongrád megyében található Kistelek 33,3% és mórahalomi kistérség 36,4%, ahol intenzív zöldségtermesztés folyik. 20%-on felüli mezőgazdasági foglalkoztatás Bács, Békés és Hajdú megyékben és a Csongrádi Szentesen fordul elő, összesen 7 helyen (Bácsalmás, Jánoshalma, Kiskörös, Kiskunmajsa, Mezőkovácsháza, Püspökladány és a Szentés kistérségekben. Mind a 20-as, mind a 30-as arányszámú, összesen 9 kistérségben 37,7%-tól 53,0%-ig terjedő mértékű a foglalkoztatási arány és 6,0%-tól 13,6%-ig terjed a nyilvántartott álláskeresés. Mindez azt jelenti, hogy a gazdasági szerkezet nincs közvetlen kapcsolatban a foglalkoztatottsági színvonal alakulásával.

5. A népességmozgás foglalkoztatottsági következményei

A kistérségekre jellemző népességmozgások kiindulópontja és egyben eredménye is a lakónépesség mérete, amiben meghatározó a két időpontja közötti változás iránya és mértéke. Elsősorban a lakónépesség számának változásával, majd a változás eredőivel, úgymint a belföldi vándorlási különbözettel és a természetes szaporodással foglalkozunk; összehozzuk e jellemzőket a foglalkoztatási helyzet alakulásával.

A lakónépesség 5 év alatti változása az ország egészében 2,2%-pontos csökkenést mutat (melléklet). A különböző térségek többségében az átlagost meghaladó mértékben csökkent a népesség. Összesen 36 kistérséget lehet átlagos népességcsökkenési szinttel jelölni, ettől kisebb arányú csökkenést mutatott, sőt nőtt a népesség 62 kistérségben (43 kistérségben ténylegesen nőtt, 19-ben stagnált). Az átlagosnál erősebben 70 kistérségben csökkent, amiből 14 helyen 4 százalékpontnál erősebben. Pest megye 14 kistérségében legalább 0,1 százalékpontos; de 21,7 százalékpontos növekedés is lezajlott, s mindössze egyetlen helyen, a szobi térségben csökkent a népesség száma közel 5 százalékponttal. A legtöbb megyében vegyesen fordulnak elő növekedéssel, stagnálással, csökkenéssel jellemezhető kistérségek,

természetesen különböző összetétellel. Vannak azonban olyan megyék is, ahol csak átlagosan vagy jobban csökkenő, esetleg stagnáló népességszámú kistérségek fordulnak elő, növekedőek alig.

A természetes szaporodási ráta ugyan nem vethető össze a népességváltozás mértékével az eltérő időpontok közötti eltérő számbavétel miatt, de önmagán belül vizsgálható. Itt az átlagos – 3,8%-os rátától való eltérések szerint lehet megfigyelni a kistérségeket. Ily módon – 14,3%-os csökkenést kifejező arányszámtól a 2,8%-os pozitív természetes szaporodási rátáig találhatunk értékeket. Összesen 9 kistérségben regisztráltak stagnálást vagy növekedést, a többi 159 helyen negatív volt a ráta. A megyék szerinti megoszlás lényegében megegyezik, illetve hasonló a népességszám változásának tendenciájával: a legtöbb helyen pozitív, vagy ahhoz közeli a ráta Pest megyében, viszont a szobi térségben kiugróan alacsony (-10,1%), sok az alacsony szaporodási rátájú kistérség Bács-Kiskun, Békés, Borsod, Csongrád, Heves, Nógrád, Somogy, Szolnok, Vas, Zala, tehát 10 megye. (Ez azt jelenti, hogy a természetes szaporodási ráta nem feltétlenül esik egybe a megye gazdasági aktivitásával, ill. annak sikeres voltával.)

Van még egy mutatónk amely a tényleges belső népességmozgás kifejezője: a belföldi vándorlás, pontosabban a belföldi vándorlási különbözetet bemutató arányszám, amelynek országos egyenlege csakis „0” lehet. A kistérségek közül 58-ban növekedéssel záruló népességmozgás figyelhető meg (0,0-27,9% között), míg 110-ben csökkenéssel (-0,2 és -14,9% között). A megyék között a vándorlási irányok főként Fejér, Győr, Vas és kiemelten Pest megye felé mutatnak, míg az elvándorlás leginkább Baranya, Borsod, Szabolcs, Tolna és Zala megyét érinti (ez utóbbi helyen pl. 4 negatív egyenleggel rendelkező kistérség mellett csak 2 pozitív).

A 10. és a 11. táblázatokon az egyes kistérségek lakónépességének változását, a hozzávető népességmozgás indexeit és a munkanélküliségi rátákat, illetve a munkanélküliség változását vetjük össze. A 10. táblázaton a kistérségeknek egy kiemelt körét, a megyeszékhelyekhez kötődőket emeltük ki, míg a 11. számú táblázaton a foglalkoztatási helyzete szerint rossz és romló tendenciájukat figyeljük.

A felhasznált adatok viszonyszámai azt mutatják, hogy a lakónépesség változásának sem az iránya, sem a mértéke láthatóan nem függ össze a foglalkoztatási szituációban lévő különbségekkel:

- a fővárosban csökkent leginkább a lakónépesség száma;
- nagyon sokféle népességszám – változási mutató fordul elő, míg a munkanélküliségi ráták, sem annak változása nem tér el szélsőségesen az átlagostól;

- ahol viszonylag egyenlő foglalkoztatási helyzeteket találunk, a népességváltozás ott is jelentősen különböző (ld. pl. a Salgótarján, Kaposvár és a Zalaegerszeg kistérségeket).

A lakónépesség változása mögött a természetes fogyás-szaporodás és a vándorlási különbözet húzódik meg. Az előbbi csak áttételesen, a második viszonylag közvetlenül van kapcsolatban egy adott térség életkörülményeivel, így foglalkoztatásával is, hiszen feltehetően a jó helyzet vonzó a belföldi vándorlás eredményességére, a rossz pedig az elvándorlásra. Ez a kijelentés a 10. táblázaton követhető is, hiszen a 19-ből 11 helyen pozitív előjelű különbözetet találunk. Elképzelhető, hogy a kedvező viszonyok mozgató hatása időben jobban kitolódik, hogy sok nehézséggel jár együtt Magyarországon a lakóhelyről való elköltözés, és hogy a foglalkoztatás megfigyelt adatai nem fejezik ki teljesen, vagy torzítják az ott élők tényleges életérzetét.

10. táblázat

A megyeszékhelyekhez tartozó kistérségek népmozgalmi adatai foglalkoztatottsági helyzetükkel összefüggésben, 2006-ban (%)

Kistérségek	Lakónépesség változása	Belföldi vándorlási különbözet	Természetes szaporodási index	Munkanélküliségi ráták 2005.dec			Munka- nélküliségi ráta változása 1996/2005 (1996=100)	Városi népesség aránya az összes népességből
				össz.	tartós	pálya- kezdő		
Budapest	-4,5	-2,6	-4,4	1,9	0,8	5,5	34,8	100,0
Pécs	-1,8	+4,2	-2,9	4,3	2,0	10,3	62,5	84,9
Kecskemét	+1,1	+4,4	-1,5	4,8	2,2	7,5	53,7	81,4
Békéscsaba	-3,4	+0,6	-4,4	5,6	2,2	12,9	62,9	88,9
Miskolc	-3,1	-2,6	-3,7	8,7	4,9	8,7	74,2	75,0
Szeged	-1,9	+0,7	-2,0	5,2	2,5	11,7	78,1	80,9
Székesfehérvár	-2,5	+0,9	-1,5	4,0	1,3	7,6	41,9	79,1
Győr	+1,7	+5,2	-0,9	3,2	1,3	6,0	40,6	72,1
Debrecen	-3,3	-1,5	-1,2	5,0	2,4	10,4	58,5	100,0
Eger	-1,1	+3,8	-3,3	5,1	2,1	11,2	51,2	70,8
Tatabánya	-1,4	+0,3	-4,5	4,7	1,8	12,5	38,3	79,7
Salgótarján	-3,2	-3,1	-7,1	13,4	8,5	9,6	111,8	63,3
Kaposvár	-1,7	-2,0	-4,4	8,3	4,7	8,6	123,7	58,2
Nyíregyháza	-1,7	-1,5	-1,3	5,1	2,2	12,4	50,0	81,7
Szolnok	-1,8	-2,5	-3,5	5,3	2,2	10,5	62,9	74,8
Szekszárd	-3,0	-4,2	-4,1	7,9	3,9	12,3	72,2	60,5
Szombathely	-0,9	+1,9	-3,7	4,1	1,7	8,3	60,7	70,6
Veszprém	-0,8	+1,3	0,0	3,5	1,2	5,3	46,2	77,5
Zalaegerszeg	+0,2	+0,3	-4,2	6,0	2,8	7,4	116,7	61,4

Bizonyára szó lehet arról is, hogy a kistérségek némelyikét jobb elhagyni a mobilitási nehézségek ellenére is, mert a 11. táblázat tanúsága szerint a kedvezőtlenebb helyzetű kistérségek mindegyikében negatív előjelű a belföldi vándorlási különbözet. Ez ugyan a lakónépesség változási arányán nem tűnik fel, hiszen ott, és a természetes szaporodási index között pozitív előjelű index is előfordul, de összességében mégis jelzésértékű ez a különbség a két táblázat ugyanazon tartalmú adataiban. Érdemes felfigyelni a tartós munkanélküliségi ráta magas értékeire a 10. táblázaton. Ez a ráta itt már eléri a munkanélküliek együttes rátájának 53,3%-át átlagosan, ami egyes esetekben megközelíti, sőt el is éri a 60%-os részarányt.

Érdekesen alakult a pályakezdők munkanélküliségi rátája. A megyeszékhelyeken a viszonylag kedvezőbb foglalkoztatási helyzetben azonos arányban fordul elő a két számjegyű ráta, mint a rossz helyzetben lévőkénél, s míg a 13. számú táblázatban 5,3 és 12,9% közötti értékeket mutatott, a másik táblázaton pedig 5,0 és 15,8% közötti ráták voltak találhatóak.

A 11. táblázaton a munkanélküliségi ráta változása oszlopában az tűnik fel, hogy bár ezek a kistérségek a kedvezőtlen foglalkoztatási helyzetükön kívül a 2001 és 2006 év közötti időszak romló stádiuma miatt kerültek így össze, az 1996 és 2005 közötti években nem volt mindenütt jellemző ez az állapot. A 34 kistérségből ebben a relációban 18 helyen javuló rátával találkozhatunk, s ebből is négy kistérségben legalább 30% ponttal csökkenő mértékben. Ha viszont a 10. táblázat ugyanezen oszlopával vetjük össze, ott kisebbségben van a „romlók” aránya (19-ből 3), és jelentősebb a javulás mértéke.

Végül a 10. és a 11. táblázat utolsó oszlopjának összehasonlítása arról győzi meg az érdeklődőt, hogy a kedvezőbb helyzethez magasabb városi népességi arány társul. A megyeszékhelyekhez kötődő, jobb foglalkoztatási helyzetben lévő kistérségekben 60,5 és 100% közötti a városi népesség aránya, a rossz foglalkoztatási helyzetű kistérségekben pedig 11,2 és 65,9% közötti. Ebből az derül ki, hogy a magasabb városi népességgel működő kistérségekben kedvezőbb a foglalkoztatás, legalább is általában, mert egyedileg a szekszárdi és az ózdi összehasonlításban hasonló városi népességarány mellett (60,5 és 65,9%), 7,9; 3,9 és 12,3%-os, illetve 14,1; 8,7 és 10,4%-os munkanélküliségi ráták találhatóak.

Ebből az elemzési pontból az derül ki, hogy a népességmozgás hazai formái és a foglalkoztatás helyzete közötti kapcsolat csak tendenciaszerű, meglehetősen laza.

11. táblázat

A nem kiemelt, 2001-ben átlagosnál rosszabb és romló gazdasági aktivitási mutatókkal bíró kistérségek népmozgalmi adatai foglalkoztatottsági helyzetükkel összefüggésben, 2006-ban (%)

Kistérségek megnevezése	Lakónépesség változása	Belföldi vándorlási különbözet	Természetes szaporodási index	Munkanélküliségi ráták 2005.dec			Munkanélküliségi ráta változása 1996/2005 (1996=100)	Városi népesség aránya az összes népességből
				össz.	tartós	pályakezdő		
Mohács	-2,6	-1,8	-6,8	9,8	5,2	10,1	104,0	44,8
Sellye	-3,8	-10,1	-3,6	21,0	12,0	6,9	90,2	20,9
Siklós	-1,5	-3,9	-5,5	11,9	6,5	7,8	112,1	43,4
Szigetvár	-2,8	-3,9	-4,2	15,4	8,3	9,6	94,3	41,1
Sásd	-4,6	-7,4	-5,2	14,2	8,3	8,7	129,7	22,9
Jánoshalma	-4,3	-1,4	-7,0	9,3	5,2	10,4	104,0	55,9
Mezőkovácsháza	-5,4	-9,2	-10,4	13,6	6,1	8,0	59,8	43,5
Abaúj-Hegyköz	-3,9	-6,8	-5,6	22,9	13,4	11,1	91,2	35,7
Bodrigköz	-1,7	-4,5	-6,0	20,8	11,0	11,8	125,0	17,0
Edelény	-1,9	-8,6	-2,8	17,8	9,6	13,4	89,7	42,1
Encs	+2,3	-3,1	+1,3	19,7	10,8	12,8	102,9	28,8
Szikszo	+0,2	-7,0	-1,6	17,7	11,2	12,5	115,5	30,3
Sárospatak	-4,2	-9,0	-5,4	13,0	7,2	8,6	112,5	52,0
Sátoraljaújhely	-3,3	-14,9	-5,3	12,0	6,9	11,7	113,1	70,7
Tokaj	-3,2	-2,9	-6,9	14,6	8,2	9,4	102,5	33,6
Ózd		-9,7	-4,0	14,1	8,7	10,4	108,8	65,9
Kistelek	-1,2	-0,4	-10,5	8,0	4,2	11,9	97,7	39,0
Berettyóújfalú	-2,5	-6,2	-4,3	13,5	7,5	11,0	119,0	48,1
Polgár	-0,5	-2-6	-3,2	10,8	4,3	7,9	59,7	57,6
Heves	-1-5	-2,3	-4,0	14,3	7,8	6,9	102,6	31,0
Pétervására	-4,2	-7,1	-9,7	11,7	5,5	6,9	85,9	11,2
Bátonyterenye	-3,4	-5,4	-7,7	13,3	7,4	8,4	84,1	53,6
Szécsény	-3,0	-5,2	-7,2	13,7	7,0	9,9	106,1	31,1
Barcs	-3,8	-6,4	-5,0	15,0	8,6	9,9	87,8	46,9
Csurgó	-3,7	-8,7	-7,7	14,9	7,4	7,5	98,7	30,6
Lengyeltóti	-5,5	-2,8	-5,4	11,4	4,3	5,0	89,6	29,5
Marcali	-4,6	-5,8	-7,4	10,4	5,2	8,6	98,1	38,6
Nagyatád	-3,2	-3,5	-6,0	14,4	7,5	6,4	94,9	41,9
Tab	-5,3	-6,3	-8,2	11,5	5,1	7,0	102,0	29,9
Baktalórántháza	+1,9	-1,3	-1,3	14,7	7,2	12,3	68,6	12,1
Csenger	-2,8	-10,7	-3,6	18,1	9,5	12,5	95,0	36,0
Fehérgyarmat	-0,4	-8,3	-3,0	16,6	8,6	11,1	97,7	22,0
Vásárosnamény	-0,6	-8,5	-2,8	16,5	8,9	15,8	103,5	29,3
Törökszentmiklós	-1,9	-4,7	-3,3	8,0	3,7	8,2	44,6	49,6

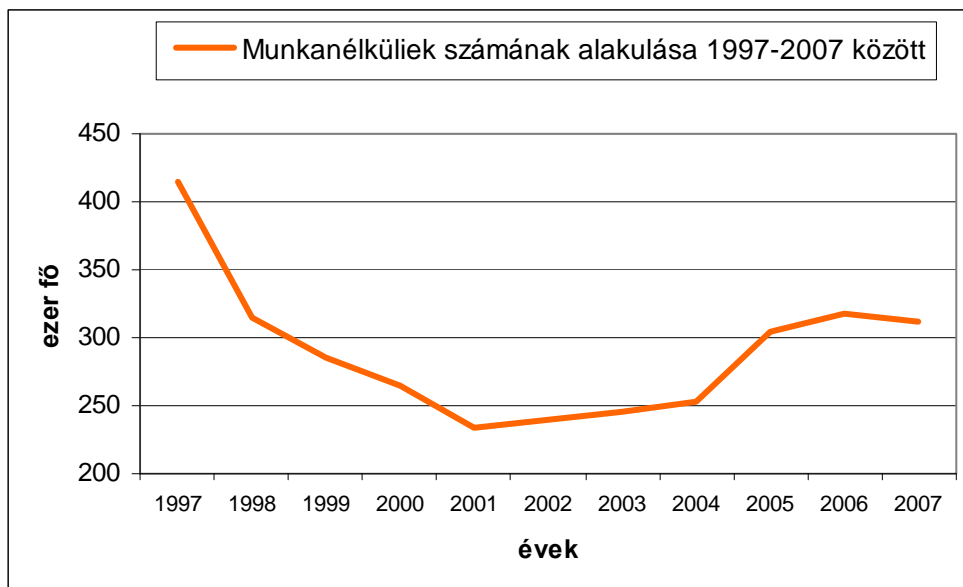
6. Következtetések

A gazdasági aktivitással foglalkozó kistérségi elemzésnek főként helyzetfeltáró funkciója lehet, amennyiben a foglalkoztatás jelentőségét helyén kezeljük. Annak, hogy a munkaképes korúak állást vállalnak, többféle fontos visszahatása is van, de itt most csak az alapvető és gazdasági jellegűekre hívjuk fel a figyelmet: ezen keresztül teremthető meg érdemben a megélhetés pénzügyi kerete, illetve hasznosítható a köz számára a munkavállaló mindenfajta veleszületett és megszerzett képessége, ismerete, tapasztalata, ami a munkavégzés során tovább gazdagodik.

Ezekből az alaptételekből következően a gazdasági aktivitás két faktorát, a foglalkoztatást és a munkanélküliséget nem tudjuk azonos előjellel nézni, hiszen ha el is fogadjuk a munkanélküliség tényét aktivitásnak, – hiszen egy megfelelő álláskeresése és megszerzése valóban meglehetősen sok idő és energia ráfordításával jár együtt – mégis csak olyan cselekvés jön ki belőle, ami befejezetlen, eredménytelen addig, amíg nem éri el a munkábaállási pozíciót, ami már egyenlő a foglalkoztatással. Tehát az igaz, hogy a gazdasági aktivitásba sorolt egyének együttesen kifejeznek egy helyzetet, amiben az egyik részből (a foglalkoztatásból) az jó, ha minél magasabb az aránya, míg a komplementerként velejáró munkanélküliségi ráta, akkor a leghasznosabb, ha minél inkább a 0-hoz közelít. Tökéletes összetételét a teljes foglalkoztatás jelenti, amikor az aktivitásból a foglalkoztatási ráta 90% körüli és legfeljebb csak 1-3%-os a munkanélküliségi ráta, amiből 0% a munkából való tartós kimaradás.

Ugyanez a helyzet nehezedik – talán még a pályán lévőknél is nagyobb súllyal – a pályakezdőkre, akiknél a munkábaállás a tanultak és ezzel együtt önmaguk kipróbálását is jelenti; a megszerzett ismeretek hasznosítását, az elsajátítás erőfeszítéseinek igazolását, és ami szintén nem elhanyagolható: az ismeretek hasznosítását, az elsajátítás erőfeszítéseinek igazolását, és ami szintén nem elhanyagolható: az ismeretek beváltásán keresztül, ezek megszilárdítását. Áthidaló megoldás lehet ugyan a pályakorrekció, vagy a másfajta ambíciók ideiglenes előhúzója, de mindenképpen megtöri azt a dinamizmust, amely a felkészült fiatal munkavállaló pályakezdését jellemzi, s amely életpályáját sokban meghatározza.

2. ábra

Forrás: KSH portál: stADAT-táblák, 2.1.

Hogy milyen meghatározó szerepe van a gazdasági aktivitás mértékének és még inkább összetételének a különböző térségek, esetünkben a kistérségek létezésére és helyzetére, azt igazolja egy nem régen készült tanulmány is, amely a hátrányos helyzetű térségek felemelkedésének programjával foglalkozik.* Ebből kitűnnek azok a kistérségek amelyeket hátrányos illetve „leghátrányosabb” helyzetűeknek értékelnek, és az utóbbiak közül azok, amelyeket komplex programmal kívánnak kiemelten támogatni.** Ebben a munkában is leszögezték, hogy „A leghátrányosabb helyzetű kistérségek területi eloszlásának koncentrációja a megyék szintjén jobban megfigyelhető” (17.o.). Ennek a kistérségtípusnak a népessége egyes megyékben akár megyéje népességének a felét is meghaladja (Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében), ugyancsak magas, 40-50% között van ez az arány Békés és Hajdú-Bihar megyében is, és csaknem 40% Borsod-Abaúj-Zemplénben (A 12. táblázaton idézzük ide a legfontosabb adatokat ebből a munkából).

* Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről, összeállította Faluvégi Albert KSH, 2008.

** 67/2007. (VI.28.) OGY-határozat és a 2007. évi CVII. törvénnyel módosított 2004. évi CVII. törvény alapján.

12. táblázat

A hátrányos, a leghátrányosabb helyzetű és a felzárkóztató programmal támogatható kistérségek száma megyék szerint

Megye, főváros	Kistérségek száma	Hátrányos helyzetű kistérségek	Leghátrányosabb helyzetű kistérségek	A leghátrányosabb helyzetű kistérségek, amelyek komplex programmal rendelkeznek
Budapest	1	0	0	0
Baranya	9	8	3	3
Bács-Kiskun	10	7	2	2
Békés	8	6	4	2
Borsod-Abaúj-Zemplén	15	13	10	10
Csongrád	7	6	2	1
Fejér	10	3	0	0
Győr-Moson-Sopron	7	0	0	0
Hajdú-Bihar	9	7	5	1
Heves	7	4	2	1
Komárom-Esztergom	7	1	0	0
Nógrád	6	4	3	1
Pest	16	1	0	0
Somogy	11	8	5	4
Szabolcs-Szatmár-B.	12	11	8	6
Jász-Nagykun-Szolnok	7	6	2	1
Tolna	5	2	1	1
Vas	9	2	0	0
Veszprém	9	1	0	0
Zala	9	4	0	0
Összesen:	174	94	47	33

Forrás: Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről, KSH 2008. 17.old. 5. sz. táblázat

A táblázatról kitűnik, hogy a 174 kistérség közül 94-et találtak hátrányos helyzetűnek, amelyek közül 47 a leghátrányosabb helyzetű (s ezek közül 33 tarthat számot komplex programra, azaz kiemelt támogatásra.) Az idézett anyag szerint komplex mutatót használtak, amely öt mutató csoportot foglal magába. (Ezek: gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, szociális és foglalkoztatási mutatók). Azokat a kistérségeket minősítették hátrányos helyzetűnek, amelynek a komplex mutatója kisebb, mint az összes kistérség komplex mutatójának átlaga”.

Elemzésünk e fejezetében elsősorban a gazdasági aktivitás mutatóit használtuk a foglalkoztatottsági helyzetek csoportosítására, kistérségi típusok kialakítására. Ha ezeket a hátrányos helyzetű, illetve a romló tendenciával, mint további hátránnyal sújtott kistérségeket és a hivatkozott tanulmányból kiemelt és a 20.sz. mellékleten közölt listán szereplő kistérségeket összevetjük, csaknem megegyezik a két lista egymással annak ellenére, hogy időközben a besorolásban jelentős változások történtek (melléklet).

Az elemzés során azzal a feltételezéssel éltünk, hogy azonos életkori és iskolázottsági csoportba tartozás mellett nagyon eltérő lehet a munkábaállási ill. a munkahely megtartásának esélye, amelyben a lakóhely, nevezetesen a kistérség hovatarozása meghatározó szerepet játszik. Megállapítást nyert, hogy a kistérségek foglalkoztatási helyzetében az általános fejlettségtől nem lehet elvonatkoztatni: a jobb helyzeteket tovább javítja, a rosszabbakat tovább rontja pusztán az a körülmény, hogy **melyik megyéhez tartoznak**.

A **népességszám** az a másik faktor, amelynek nagyságának kedvező hatása megfigyelhető, s amely összefügg a városi népesség arányával. Magas népességszámú kistérségekben, ahol koncentráltabb a városiasodási folyamat, viszonylag magas a gazdasági aktivitás és ezen belül a foglalkoztatási ráta is.

Az országosan 60% körüli átlagot alaposan meghaladó ráták 70-80% közöttiek, amelyek mellett a 20-30%-osak elképesztően alacsonynak tűnnek. Ezért a kistérségek csoportosításánál a népességszámot és a foglalkoztatási rátát hívtuk segítségül. Első menetben kiemeltük minden megye kistérségei közül a legnépesebbeket, ill. a kiugró népességszámmal rendelkezőket. Ide tartozott minden megyeszékhelyhez és kiemeltebb szerepkörű településhez tartozó kistérség, majd az ily módon ki nem emelt kistérségeket az országos foglalkoztatási rátához való viszonyuk alapján 3 alapvető csoportba soroltuk (átlagosnál jobb, átlagos, átlagosnál rosszabb). Az átlagosnál rosszabb csoportot fejlődési irányuk szerint további két típusra osztottuk: javuló és romló tendenciájúkra (a 2001-2006 között időszakban lezajlott változásnak megfelelően).

A további elemzésekhez az itt kapott típusok közül általában kétféleképpen foglalkoztunk részletesebben: a ki nem emelt átlagosnál jobbak és az átlagosnál rosszabbak és romlók csoportjával. Az derült ki, hogy a 30-44 évesek korcsoportja sokkal kedvezőbb foglalkoztatási helyzetben van, mint akár a 45-59 éveseké, és a 15-29 éveseké, a többitől nem is szólva. Náluk ugyanis 71,4%-os az *átlagos* foglalkoztatási ráta, a 45-59 éveseknél 56,2%-os, a 15-29 éveseknél 43,7%, míg 60 fölött 2,8% csupán, természetesen ezen belül igen nagy eltérések mutatkoznak elsősorban megye ill. a kistérség körülményeiből következően.

Az **iskolai végzettség** és a gazdasági aktivitás összefüggése is rendkívül attraktívan jelentkezik, hiszen a felsőfokú végzettséggel rendelkezők minden egyéb körülménytől függetlenül 70% körüli, sőt még ennél is magasabb foglalkoztatási rátával rendelkeznek, amit a 16. és 17.sz. melléklet adatai megfelelően igazolnak 2001-re vonatkozóan. A többi iskolai szintnél, vagy típusnál jóval nagyobb szerepe van a lakóhely fejlettségének, illetve a

kisebb-nagyobb térségre jellemző foglalkoztatási körülmények alakulásának. Ezt talán a legjobban a legkevésbé iskolázottak foglalkoztatási rátái szemléltetik: Győr, Fejér és Vas megyében a csak 8 osztályt végzettek foglalkoztatása 25-30% között mozog, míg Borsod és Szabolcs megyében a 15%-ot sem éri el ez a foglalkoztatási ráta. Tehát megállapítható, hogy az iskolázottság magas szintjein könnyebb meghaladni az akadályokat, így jóval nagyobb az esély a munkavállalásra bárhol, mint akár a középszinten, főleg a középfokú szakmai képzettséget szerzettek csoportjában. Itt ugyanis a kedvezőbb térségek lakóinak 70%-ot meghaladó része dolgozhat, míg a kedvezőtlen helyszíneken csak 50-60 %-os a foglalkoztatás rátája.

A **munkanélküliségi ráta** alakulása nagyon különböző lehet aszerint, hogy mely megye ill. kistérség foglalkoztatási helyzetéről van szó, de a korosztályi hovatartozás kismértékben, az iskolázottság pedig szinte teljesen felülírja az alapszituációt. Természetesen összefügg a felsőfokú diplomásokkal való ellátottság szintjével is, lásd a főváros és a vidék munkanélküliségi rátáját mellékelten. A legalacsonyabb iskolázottságúak munkanélküliségi arányának viszonylagos kiegyenlítetttsége szerintünk a nem regisztrálták következménye, ami a szürke és a fekete gazdaság munkaerejének fő forrása.

A **gazdasági szerkezet** – amelynek országos átlaga közelíti a fejlett országokét, de még növelni kell majd a szolgáltatások súlyát az ipari foglalkoztatás kárára – különbözőségeinél fogva csoportosítási alapként szolgált a kistérségek számára aszerint, hogy az átlagosnál magasabb arányú, átlagos, vagy alacsonyabb szolgáltatói foglalkoztatási arányuk van. (6-8 táblázat), illetve, hogy kiemelkedően magas-e a mezőgazdasági arány (9. táblázat).

Összességében elmondható, hogy a gazdasági szerkezetnek nem sok hatása van a regisztrált munkanélküliek (avagy a nyilvántartott álláskeresők) létszámarányának alakulására, semmiféle törvényszerűség nem figyelhető meg körükben. Magas mezőgazdasági arány mellett éppúgy lehet alacsony vagy magas szintű munkanélküliségi ráta és fordítva.

A fejezet a gazdasági szerkezet mellett **a 180 napon túl nyilvántartott álláskeresői és a pályakezdői munkanélküliséggel** is foglalkozik. Mindkettő a részét teszi ki a munkanélküliségi együttes rátának és mindkettő a munkanélküliségi jelenség legkárosabb szegmensét jelenti. A 180 napon túl munka nélkül maradók átlagosan több mint a felét teszik ki az együttes értéknek, (egyébként a 360 napon túliak is 50 % körüli részesedést mutatnak országosan) a pályakezdők aránya pontosan nem definiálható, mert a pályakezdőt körülíró kritériumoknak megfelelő sokaság kistérségek szerint nem található. Az országos átlag 2006-ban 9,1% volt; ezen év decemberében a nyilvántartott pályakezdő álláskeresők száma

36 895 fő volt. Közülük legtöbben 8 általános iskolai vagy ennél alacsonyabb iskolázottsággal rendelkeztek; 14 713 fő, a középiskolások közül 11 658-an nem tudtak azonnal elhelyezkedni, a szakmunkásképzőket és szakiskolákat végzettek közül 7049-en nem találtak munkát; és 3475 fő maradt állás nélkül a főiskolákat és egyetemeket elvégzőkből (melléklet).

A 2005 decemberi adatokhoz viszonyítva a nyilvántartott pályakezdő álláskeresők száma 1800 fővel kevesebb volt, ami tehát mintegy 4,7%-os csökkenést mutatott. Miután a szezonális hatásokat kiszűrték az derült ki, hogy nem csökkent, de 700 fővel nőtt a pályakezdő álláskeresők száma.

V. Demográfiai folyamatok, vándorlás, ingázás

Magyarország népességének száma az elmúlt két évtizedben folyamatosan csökkent, ami a rendkívül alacsony születésszámnak és magas halálozási aránynak tulajdonítható. A születések számának alakulásában két jelentős hatás különíthető el. Egyrészt a születésszám csökkenése, amely hosszabb távon létszámcsökkentő az oktatás számára. Másrészt a születési hullámok – pl. az 1970-es évekbeli népességpolitikai program hatása – kialakulásával rövidebb távon a releváns korcsoportok létszáma is hullámzik. A demográfiai hullám az 1990-es évek végére hagyta el a középfokú képzési struktúrát és érte el a harmadfokot. Napjainkra azonban lassan a felsőoktatáson is végigvonulva, az utolsó nagyobb lépszámú korcsoport a huszas éveinek vége felé érkezett. A következő évek során mind kisebb létszámú korosztályok lépnek be a munkaerőpiac minden szintjére. Jelenleg erőteljes demográfiai hullámvölgyben vagyunk, történelmileg most a legalacsonyabb a születések száma.

A változások közel sem területileg egyenletesen történnek. A népesség számának változását kistérségenként vizsgálva mind térben mind időben jelentős eltérések mutatkoznak.

A 90-es évek elejétől radikálisan csökkent Budapest lakosainak száma (közel 230 ezerrel), és nőtt az agglomerációé. A 2000 utáni években tovább folytatódott a főváros lakosság számának csökkenése és az agglomeráció növekedése. *(1. térkép)* 10% körüli népességnövekedés csak a főváros körüli kistérségekben fordult elő (Veresegyház 18%) nőtt Pest és Fejér megye legtöbb kistérségének népessége, az ország északnyugati részén néhány kistérség és a keleti részen bihari kistérségek népessége. A nagyvárosok, megyeszékhelyek eltérően viselkedtek. Míg Szeged, Győr, Kecskemét népessége némileg növekedett, addig Pécs, Debrecen, Miskolc, Kaposvár és Szombathely, Salgótarján népessége csökkent. Igen erőteljes a népesség csökkenése a Dél-Alföldön, Dél-Dunántúlon, és Észak-Magyarországon, Ózd környékén. Jellemző a határmenti kistérségeknek az átlagnál jelentősebb népesség-csökkenése, kivételek az északnyugati és nyugati határmenti kistérségek..

A népességszám változásában jelentős szerepe van a vándorlásnak. (2. térkép)

A vándorlás vagy lakóhely-változtatás (migráció) a településhatár átlépésével jár.

Vándorlási különbözet a településre való vándorlás és az onnan való elvándorlás különbségét jelenti.

A korábbi évtizedekre jellemző volt a nagyfokú, de egyre csökkenő belföldi vándorlás. A vándorlások mennyisége az 50-es évek végétől 60-as évek elejétől kezdve, kisebb megszakításoktól eltekintve, fokozatosan csökken. Az 1990-es népszámlálásból származó adatok is tükrözték a belföldi migráció volumenének és mértékének csökkenését a megelőző évtizedekhez képest, a születési hely és a tíz évvel korábbi lakóhely-kérdésekből összeállított statisztikák alapján. A népesség vándorlásának mértéke az 1990-es évek közepéig csökkent, a területi mobilitás elemei 1994-től lassan növekedésnek indultak. Körülbelül ekkor zárult le a magyarországi, gazdasági, társadalmi átmenet. A kilencvenes évek második felében már látható volt, hogy a vándormozgalom alacsony szintjében megnyilvánuló benultásból kifelé tart a magyar társadalom. Hullámzásokkal tarkított enyhe szintnövekedés volt tapasztalható az ezredforduló idején is. A migráció mutatójának tekinthető teljes belföldi forgalom 1990-ben 475 ezer (állandó + ideiglenes vándorlás), a mélyponton 1994-ben 359 ezer fő volt, majd 2000-ben 405 ezerre, 2005-re 433 ezerre növekedett. E szintek a jelenlegi viszonyok állandósulása esetén azt jelentik, hogy egy személy élete folyamán mindössze háromszor vándorol a magyarországi települések között.

A 2001. évi népszámlálás eredményei a kilencvenes években megfigyelt jellemző belső vándorlási folyamatokat tükrözik. Két jellemző folyamatot lehetett kiemelni. Először az általánosan tapasztalható **keletről nyugatra tartó vándorlás** folyamatát, majd pedig a **szuburbanizációs folyamatot**, mely Budapestre és kisebb mértékben a néhány, legalább százezres lélekszámú megyeszékhelyre vonatkoztatható. A szuburbanizáció a városi népesség és tevékenységek decentralizációja, abban az értelemben, hogy az urbánus népesség, a termelő és a nem termelő emberi tevékenységek egy része, a tőke, a beruházások már nem a városi központokban, hanem egyre inkább az azokat övező agglomerációs térségekben koncentrálódnak. (Tímár 1993).

A kistérségi vándorlási egyenlegek elemzésekor azonban óvatossá kell lenni a szuburbanizáció fogalmának értelmezésében. Nagyvárosaink (Budapest kivételével) körüli települések, ahová a kiáramlás folyik, ugyanabba a kistérségbe tartoznak, mint a centrum, ezért ezek a vándorlások a vonatkoztatási területen belüli mozgásoknak számítanak, így nem is szerepelhetnek az egyenlegben. A fő belföldi vándorokat kibocsátó megyék Borsod-

Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Somogy. A fő fogadó megyék pedig Fejér, Komárom-Eszetrgom és Győr-Moson-Sopron.

A nagy népesség-kibocsátó térségek az elmúlt évtizedekhez hasonlóan a ország északkeleti térségei, leginkább a határmenti területek, a Tiszántúl, főleg a bihari térség, valamint az úgynevezett Közép-Tiszavidék, a Somogyi és a Tolnai dombság térségei. Az északkeleti határmenti kistérségeknek azonban ma már közel sem olyan nagy a népesség kibocsátó szerepe, mint az 10-20 évvel ezelőtt. Feltételezhető, hogy megváltozott munkaerő kereslet, a képzetlen munkaerő nehezebben helyezkedik el, tartósan magas a munkanélküliség, megszűnt a szocialista ipari szektor és vele a munkásszállások, így ezen réteg nem tud és nincs miért elköltöznie.

A kibocsátó és a fogadó megyék területi elhelyezkedése, világosan tükrözi a megyék közötti **belső vándorlások nyugatra tartó fő irányát**.

Budapest belföldi vándorlásokból eredő népességvesztesége óriási volt, közel 110 ezer fő, majdnem akkora, mint a természetes fogyásból származó negatívum. A Pest megyei kistérségek belső vándorlási nyeresége közel 125 ezer fő volt, ami elsősorban a Budapestről kiköltözőkből származott, azonban a 15 ezer főnyi többlet utal arra, hogy Pest megye az ország egyéb területeiről érkezők számára is vonzó célpont. Az utóbbi években jelentősen csökkent ugyan a Budapestről kiköltözők száma, de a tendencia nem fordult meg.

Az agglomeráció népességének növekedésében szerepet játszik az is, hogy a Budapestet elhagyók főleg a fiatal nemzedékből kerültek ki, akiknek jelentős számban ezután született gyermekük. Így hát megváltozott a fővárost körülvevő térségek korösszetétele, és az országos átlagnál lényegesen fiatalabb lett. Ez a korösszetétel jelentős nyomást gyakorol a helyi infrastruktúrára, közlekedési hálózatra és az oktatási intézményekre.

A születési arányszám ugyan országos mértékben történelmileg a mélypontot jelenti, még mindig megállapítható, hogy az ország északkeleti kistérségeiben a legmagasabb, valamint néhány Budapest környéki kistérségben. (3. térkép).

A természetes szaporodás szinte az ország valamennyi kistérségében negatív értékű, többen halnak, meg mint születnek. (4. térkép). A Dél-Alföldön és Zalában hagyományosan alacsony a természetes szaporodás mértéke, a legalacsonyabb püspökladányi kistérségben, nagyon alacsony néhány hevesi kistérségben (pl. Béalápátfalva). Pozitív értékű természetes szaporodás csupán néhány budapesti agglomerációs kistérségben, és Encsen figyelhető meg.

1. táblázat

A lakónépesség száma és a népességszám változásának okai, 1990-2001

Kistérségek	1990	1990. január 1. – 2001. január 31.			2001	népesség számának változása 1990-2001
		természetes szaporodás, fogyás	vándorlási különbözet	egyéb változás		
Budapest	2 016 774	-127 091	-109 111	-5 369	1 775 203	-241 571
Bács-Kiskun megye	546 898	-23 576	7 523	15 908	546 753	-145
Baranya megye	417 400	-14 666	-4 130	9 415	408 019	-9 381
Békés megye	411 887	-21 177	-2 489	8 853	397 074	-14 813
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	761 963	-13 397	-23 274	19 862	745 154	-16 809
Csongrád megye	438 842	-20 889	-3 264	18 699	433 388	-5 454
Fejér megye	418 852	-5 568	12 258	9 005	434 547	15 695
Győr-Moson-Sopron megye	428 153	-11 435	7 451	10 787	434 956	6 803
Hajdú-Bihar megye	548 728	-1 633	-6 974	12 922	553 043	4 315
Heves megye	334 408	-16 475	3 838	3 902	325 673	-8 735
Komárom-Esztergom megye	316 984	-8 555	3 262	5 089	316 780	-204
Nógrád megye	227 137	-11 057	-515	5 011	220 576	-6 561
Pest megye	949 749	-23 173	123 836	30 347	1 080 759	131 010
Somogy megye	344 708	-16 165	140	6 780	335 463	-9 245
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	572 301	2 838	-7 378	15 034	582 795	10 494
Jász-Nagykun-Szolnok megye	425 583	-14 544	-2 636	7 416	415 819	-9 764
Tolna megye	253 675	-9 879	-1 357	7 623	250 062	-3 613
Vas megye	275 944	-12 151	1 543	3 317	268 653	-7 291
Veszprém megye	378 439	-8 135	-55	4 097	374 346	-4 093
Zala megye	306 398	-16 114	1 332	6 440	298 056	-8 342
Ország összesen	10 374 823	-372 842	-	195 138	10 197 119	-177 704

Forrás: KSH 2001. évi népszámlálás.

A területi mobilitás másik eleme az **ingázás**.

Ingázásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor az aktív keresőknek más településen van a lakóhelye és munkahelye, tehát amikor lakóhelyéről a munkahelyére és onnan visszamegy, tehát amikor településhatárt lép át. Megkülönböztetjük a napi ingázást, amikor a személy naponta utazik a lakóhelyéről a munkahelyére és onnan vissza, és a heti vagy annál ritkább ingázást, amikor a személynek a munkahelyével azonos településen ideiglenes lakóhelye van (ahová elvben ideiglenesen bejelentkezett), és csak hetente, hétvégén vagy annál ritkábban utazik haza állandó lakóhelyére. Az ingázást, mint tömeges jelenséget elsősorban az erőltetett ütemű iparosítás hozta létre az 1950-es években, ami együtt járt nagyarányú társadalmi mobilitással, ezen belül a mezőgazdaságból az ipar felé irányuló átrétegződés kapcsán – a lakóhely-

változtatások (vándorlások) megélénkülése mellett – a napi ingázás szerepe is egyre jelentősebbé vált.

A napi ingázók száma az 50-es évek iparosítása következtében ugrásszerűen megnőtt. 1960-ban 636 ezer napi ingázó az aktív keresők 13,4%-át tette ki. A 60-as években az ingázók száma elsősorban az iparosítás, a szövetkezetesítések, másodsorban a viszonylag számottevő női-munkaerőtartalék munkába állása révén jelentősen és folyamatosan gyorsan emelkedett. 1970-ben már 977 ezren jártak naponta lakóhelyüktől eltérő településen lévő munkahelyre dolgozni, vagyis az összes aktív kereső egyötöde ingázott. Bár az ingázók nagyobb arányban voltak férfiak, de a női ingázók száma 10 éve alatt több mint kétszeresére növekedett. A 70-es években az ingázók száma tovább növekedett, bár a változás dinamikája mérséklődött. Az ingázók 70-es évekbeli növekedését a női munkavállalás folytatódása, a település- és területfejlesztési politika módosulása, és az addig településenkénti mezőgazdasági szövetkezetek egyesítésével járó változások okozták. A 60-as évektől a 80-as évekig – a településen belül költözőkhöz hasonlóan – a napi ingázások mennyiségében is növekedés következett be. Az 1990. évi népszámlálás alapvetően új helyzetet tükrözött. A napi ingázók száma lassan csökkent: 6%-al csökken az ingázók száma 10 éve alatt. A trendmódosulás időszaka az adatok jellegéből következően nem határozható meg pontosan, de talán nem járunk messze az igazságtól, ha a 80-as évek második felére tesszük azt. Meg kell jegyezni, hogy az ingázók számának csökkenése, az aktív keresők teljes állományának erőteljesebb (11%-os) csökkenésével párhuzamosan ment végbe. A naponta ingázók aránya, az aktív keresők körén belül ebben az időszakban országosan nem csökkent, sőt némileg emelkedett.

1990 és 1996 között tovább fogyott az ingázók száma. E számszerű csökkenés azonban nem vonta maga után az ingázók aktív keresőkön belüli arányának csökkenését, hiszen 1990 óta a naponta ingázók állománya lassabban mérséklődött mind az aktív keresőké.

A rendszerváltozást követő évtized gazdasági folyamatai nemcsak a foglalkoztatottság szintjében, illetve a nemzetgazdaság szerkezetében idéztek elő jelentős változást, hanem a munkahelyek térbeli struktúráját is átrendezték. A nagy létszámú alkalmazottat foglalkoztató ipari üzemek megszűnésével, az ipar szerkezetváltásával az ország egyes területein erőteljesen beszűkült a munkalehetőség, a munkaerő-kínálat különösen a szegényebb térségekben általában nagyobb a keresletnél. Ez egyrészt azt eredményezi, hogy a munkáltatók meglehetősen nagy kínálatból választhatják ki a számukra megfelelő munkaerőt, másrészt pedig arra készteti a munkavállalókat, hogy máshol keressenek munkát.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a munkaerő mobilabb lett, bár a napi ingázók száma tovább csökkent (1 millió 102 ezerre), azonban a foglalkoztatottakon belüli részarány jelentősen emelkedett. A gazdaságban lejátszódó folyamatok elsősorban a helybeni munkavállalás esélyét csökkentették. A foglalkoztatottak létszáma 1990 és 2001 között csaknem egyötöddel lett kevesebb. Ezen belül a lakóhelyük településén dolgozók száma közel 25 százalékponttal, a naponta ingázóké mérsékeltebben, mindössze 4 százalékponttal esett vissza. Míg 1990-ben a foglalkoztatottak háromnegyede ugyanazon a településen vállalt munkát, ahol lakott, és csupán minden negyedik munkavállaló járt naponta lakóhelyétől eltérő településre dolgozni, addig 2001-ben a naponta ingázók aránya már 30 százalék. Ezen belül a kistérségi ingázók aránya 15,5%, ők nem csak más településre járnak dolgozni, hanem másik kistérségbe, ami az esetek jelentős részében több utazást jelent.

2. táblázat

A helyben dolgozók és ingázók száma és aránya 1960–2001

Magnevezés	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő
	fő			%		
1960						
Helyben lakó és dolgozó	4 123 616	2 550 789	1 572 827	86,6	83,1	93,0
Naponta ingázó	636 000	517 700	118 300	13,4	16,9	7,0
Összesen	4 759 616	3 068 489	1 691 127	100,0	100,0	100,0
1970						
Helyben lakó és dolgozó	4 011 943	2 225 684	1 786 259	80,4	75,9	86,9
Naponta ingázó	976 733	707 800	268 933	19,6	24,1	13,1
Összesen	4 988 676	2 933 484	2 055 192	100,0	100,0	100,0
1980						
Helyben lakó és dolgozó	3 848 516	2 037 089	1 811 427	76,0	71,1	82,3
Naponta ingázó	1 217 139	828 745	388 394	24,0	28,9	17,7
Összesen	5 065 655	2 865 834	2 199 821	100,0	100,0	100,0
1990						
Helyben lakó és dolgozó	3 380 216	1 768 821	1 611 395	74,7	70,4	80,1
Naponta ingázó	1 144 756	744 099	400 657	25,3	29,6	19,9
Összesen	4 524 972	2 512 920	2 012 052	100,0	100,0	100,0
2001						
Helyben lakó és dolgozó	2 588 564	1 309 721	1 278 543	70,1	65,4	75,8
Naponta ingázó	1 102 005	693 235	408 770	29,9	34,6	24,2
Összesen	3 690 269	2 002 956	1 687 313	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH Népszámlálás

3. táblázat

A helyben dolgozók és ingázók számának változása 1960–2001

	1960=100			változás az előző népszámláláshoz képest		
	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
1970						
Helyben lakó és dolgozó	97,3	87,3	113,6	97,3	87,3	113,6
Naponta ingázó	153,6	136,7	227,3	153,6	136,7	227,3
Összesen	104,8	95,6	121,5	104,8	95,6	121,5
1980						
Helyben lakó és dolgozó	93,3	79,9	115,2	95,9	91,5	101,4
Naponta ingázó	191,4	160,1	328,3	124,6	117,1	144,4
Összesen	106,4	93,4	130,1	101,5	97,7	107,0
1990						
Helyben lakó és dolgozó	82,0	69,3	102,5	87,8	86,8	89,0
Naponta ingázó	180,0	143,7	338,7	94,1	89,8	103,2
Összesen	95,1	81,9	119,0	89,3	87,7	91,5
2001						
Helyben lakó és dolgozó	62,8	51,3	81,3	76,6	74,0	79,3
Naponta ingázó	173,3	133,9	345,5	96,3	93,2	102,0
Összesen	77,5	65,3	99,8	81,6	79,7	83,9

Az aránynövekedés nem kizárólag a gazdasági átalakulás közvetlen következménye. Az utóbbi években a nagyvárosokból igen sokan költöztek ki a környező településekre, zömében olyan, viszonylag stabil anyagi helyzetű családok, amelyekben van megfelelő jövedelemmel rendelkező, foglalkoztatott személy. Nekik viszont általában ott, abban a városban van a munkahelyük, ahol korábban lakott a család, következésképpen azóta bejáró dolgozóként járnak nap mint nap munkába. Ez legjellegzetesebb a budapesti agglomerációban figyelhető meg.

Ha a foglalkoztatottakat iskolai végzettség szerint vizsgáljuk a kistérségek közötti ingázók legnagyobb arányban a legfeljebb általános iskolát végzettek közül kerülnek ki (20,6%), utánuk a különböző szakmai végzettségűek következnek (szakiskola, szakközépiskola) 16-17%-al. Legkevésbé a legalacsonyabb végzettségű munkavállalók ingáznak, a teljesen iskolázatlan munkavállaló népesség 4%-a, a befejezetlen általános iskolát végzettek 11%-a ingázott. Közöttük a legalacsonyabb a foglalkoztatottság is, csupán 15%-uk dolgozott a munkaképes korú népességből 2001-ben. Számukra alig van munkalehetőség.

A **távolsági ingázók** számának csökkenését már az 1980-as évek közepén előre lehetett látni, hiszen ők az ingázók legkevésbé iskolázott és legcsekélyebb munkaerő-piaci pozíciójú rétegét adták. A bekövetkezett események igazolták az előrejelzést, és a rendszerváltás után

valóban a távolsági ingázás feltételei alakultak át a legnagyobb mértékben. Annyi bizonyos, hogy a távolsági ingázás nagyságrendje radikálisan csökkent, de maga a jelenség nem tűnt el teljesen. A távolsági ingázók száma Budapesten óvatos becslések szerint legalább tízezres nagyságrendűre tehető.

Ugyanakkor új ingázási forma is megjelent a hagyományosokon túl. Eddig csak azt lehetett (volt értelmes) vizsgálni, hogy fix székhelyű munkahelyekre honnan indult (melyik településről) indult el dolgozni egy-egy munkavállaló. Mára tarkább kép alakult ki, két ok miatt. Az egyik, hogy értelmes kérdésfelvetés, hogy naponta *külföldre* jár-e el az egyén. A másik, hogy mennyire változik az a telephely, ahová járnak dolgozni. A napi ingázással együtt járó külföldi munkavállalás főleg a határszélen élőkre jellemző. A változó székhelyen és településen végzett munkák főként az építőiparra, vándor-kereskedelemre (pl. vásározás), ügynökökre jellemzőek. Ez utóbbi csoportokat kutatásunkba technikai, statisztikai okokból nem tudtuk bevonni – valójában nem is lett volna értelme. Ha a kutató statisztikai adatokkal operál – ezt teszik a területi kutatók rendszerint –, nem tud kitérni „fringers” csoportokra. Az utóbbiak statisztikailag töredék százalékot jelentenek, értelmezésük az országos statisztikákban kis arányuk miatt alig lehetséges.

Az ingázás nagyobbik része a megyén belül zajlik le. Jellemző, hogy 2003-ban például 19 megyéből 14-ben az ingázók legalább kétharmada saját megyéjében vállalt munkát. 12 megyében és a fővárosban a foglalkoztatottak több mint 90%-a vagy nem ingázott, vagy a megyén belül ingázott.

Egy-egy megye munkaerő-piacának fejlettségét azzal is lehet mérni, hogy azokat, az ingázás tekintetében bevándorlási nyereség jellemzi-e. A megyék döntő többségét – 14-et – az ingázási veszteség jellemzi. A legnagyobb nyeresége (146 ezer fő) az ingázásból a fővárosnak volt, azaz a helyi lakosú foglalkoztatottak 20%-a. (az egyértelműen a fővárosi munkahelyekre vetítve 17%). A többi ingázási nyereséget is felmutató megyében az arányok már lényegesen kisebbek, s arányuk általában jóval a helyi munkaerő-piac 2%-a alatt van (0,1-1,8% között ingadozik). A főváros jelentős mértékű ingázási nyereségének döntő forrása Pest megye: e megyének „vesztesége” (egyenlegben) 110 ezer fő (ennyivel haladta meg az elvándorlás a bevándorlást).

Feltűnő, hogy az elmaradott régiókban fekvő megyékből alig van – ingázás révén – kiáramlás. A viszonylag legnagyobb veszteséget, az egyébként kedvező munkaerő-piaci mutatójú Komárom-Esztergom megye szenvedte el, ahol a megyében élő foglalkoztatottak – egyenlegében – 11%-a más megyében dolgozik. Ezt az arányt közelíti Nógrád megye, ahol a veszteség 9,4%-os. E két megyéhez képest már csak lényegesen alacsonyabb értékek

következnek. Heves és Veszprém megye foglalkoztatottainak 4%-a talál máshol munkát. Ehhez képest BAZ és az észak-alföldi megyék napi elvándorlási aránya 1% körüli, amit magyaráz az is, hogy a kedvező munkaerő-piaci adottságú térségek nagyon távol találhatóak. E megyék lakosai helyzetének javítása csak a heti ingázás révén képzelhető el, ami a demográfiai folyamatokon belül kettős lakással rendelkezőkről (ill. bejelentés nélkül élőkről) rendelkezésre álló információk révén válhat megismerhetővé. Természetesen csak akkor, hogyha a jelenlegi kedvezőtlen helyzet fennmarad, és e térségek gazdaságok nem indul valamilyen fejlődésnek.

Az ingázók számának **iskolai végzettség szerinti** kistérségi szintű feldolgozását mutatják a 25-30. térképek a 2001-es népszámlálás alapján. A térképek azt mutatják meg, hogy az adott kistérségben lakó foglalkoztatottak (dolgozók) hány %-a jár más kistérségbe dolgozni.

A 25. térkép az összes ingázók arányát ábrázolja kistérségek között. Egyértelműen kimagaslik a budapesti agglomeráció, Fejér megye, főleg Velencei tó környéke, Székesfehérvár, Veszprém, Komárom-Esztergom megye kistérségei. Ingázási arány magas még Vas megyében, ebben valószínűleg közrejátszik Ausztria közelsége is. Nagyon alacsony az ingázás aránya szinte az egész Alföldön és Dél-Dunántúl legnagyobb részén. Ennek oka, részben hogy nincs megfelelő munkalehetőség elérhető távolságon belül, részben meg foglalkoztatottak jelentős része mezőgazdaságban dolgozik a lakóhelyén vagy annak közelében.

Ha a befejezetlen általános iskolai végzettségű munkavállalók kistérségenkénti ingázását vizsgáljuk (26. térkép) első ránézésre hasonló tendenciát látunk. Ami jelentősen eltérő, hogy jóval nagyobb az adatok szórása. Jelentős számban van olyan kistérség, ahol senki nem ingázik ilyen alacsony végzettséggel. Ezek részben a legszegényebb kistérségek közül kerülnek ki, bár itt a legmagasabb az arányuk a népességben belül (15 térkép) Ilyen kistérség például Szikszó, Szerencs és több Borsod-Abauj-Zemplén megyei kistérség. Valamint több Szabolcs-Szatmár megyében található kistérség (pl. Tiszavasvári, Nagykálló). Másrészt viszont több olyan kistérség is található ebben a kategóriában, amelyek az ország északnyugati gazdagabb részén találhatóak, itt azonban nagyon alacsony az ilyen iskolázottságú aktív munkavállaló.

A legfeljebb általános iskolát végzett munkavállalók kistérségi ingázását mutatja a 28. térkép. Különbség az előző térképtől, hogy a nyugati határmentén található kistérségekben is magasabb az ingázók aránya az előző térképhez képest. Ennek oka, hogy ők jobban el tudnak helyezkedni a több munkalehetőséget biztosító nyugati területeken, mint keleten. Más

tekintetben hasonló tendenciák olvashatók le a térképről, mint az előzőekről. Az adatok szórása is megegyezik, különbség az, hogy nincs egyetlen kistérség sem, ahol ne érne el legalább a 2%-ot az ingázók aránya.

A szakmunkás (szakiskolai) végzettségű munkavállalók ingázása (28. térkép) kisebb mértékű, mint az alacsonyabb végzettségűeké. Elsősorban Budapest környékére, és Győr, Veszprém, Székesfehérvár környékére korlátozódik, még Vas megyében is jelenetős. Érdekes, hogy az Alföldön teljesen elenyésző, beleértve Szeged és Debrecen környékét is. Még nagyobb egyenlőtlenséget találunk, ha megnézzük a szakmunkás végzettségű népesség arányát ábrázoló térképet (18.) Észak-Dunántúlon kiugróan magas az ilyen végzettségű népesség aránya. **Ha megnézzük hogy szakmunkás végzettséggel rendelkezők közül hány százalékuk foglalkoztatott szinte „felborul” az ország, az észak-nyugati és nyugati területen kiugróan magas az arányuk, az észak-keletin nagyon alacsony.** Ez az egyenlőtlenség jellemző a két térség fejlettségére is. A régiók közötti nagy távolság, a közlekedési nehézségek és a lakóhely-változtatás hagyományos nehézségei megakadályozzák a keleten élő szakmunkás végzettségűeket az ingázásban. Valószínűleg a jobb szakmával rendelkező mobilisabb részük elköltözik a nyugati országrészebe.

Az érettségivel rendelkező ingázó dolgozók arányát mutató 29. térkép lényegében hasonló, mint a szakmunkás iskolai végzettségűeket bemutató előző térkép. Az adatok szóródása valamivel kisebb. A diplomával rendelkező ingázókat bemutató 30. térkép más képet mutat. Egyértelműen látszik a nagyobb centrumokba, megyeszékhelyekre, felsőoktatási centrumoknak tekinthető központokba az ingázás. Itt is természetesen elsősorban Budapestet kell említeni, a fővárosból kitelepülők közül nagy számban található meg a felsőfokú végzettségűen, aki visszajárna dolgozni. Kiemelkedő Budaörs, ahonnan a diplomával rendelkező munkavállalók 78%-a máshova, elsősorban Budapestre jár dolgozni, de ide sorolható Pilisvörösvár, Dunakeszi, Veresegyház is (a diplomások kb. 40% jár máshova dolgozni). A második helyen Veszprém környékén ingázók vannak, pl. Balatonalmádiból a diplomások 56%-a jár el dolgozni. Jól látszik az ingázási „gyűrű” Pécs, Szombathely, Szeged, Székesfehérvár körül, de Eger, Miskolc, Debrecen környékén is több olyan kistérség van, ahonnan jelentős arányban járnak be diplomások dolgozni.

VI. Iskolázottság és foglalkoztatottság összefüggései

A népesség iskolázottsági szintje az elmúlt évtizedekben, így az 1990. évi népszámlálást követő években is folyamatosan emelkedett. Tovább folytatódott az iskolakötelezettségi korból kilépők körében az általános iskola 8. évfolyamánál alacsonyabb végzettségűek arányának csökkenése, és a megfelelő korú népesség végzettségének növekedése minden iskolázottsági szinten.

A népesség iskolai végzettség és korcsoport szerint, 1930, 1960–2001

	1930	1960	1970	1980	1990	2001
	a megfelelő korú népesség százalékában					
Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	9,3	3,2	1,9	1,1	1,2	0,7
Legalább általános iskola 8. évfolyam	12,9	32,8	51,3	66,1	78,1	88,8
Legalább középiskolai érettségivel	4,7	8,8	15,5	23,4	29,2	38,2
Egyetem, főiskola stb. oklevéllel	1,8	2,7	4,2	6,5	10,1	12,6

Forrás: KSH 2001. népszámlálások

Az *ími-olvasni tudást* 1960-ig kérdezte a népszámlálás. Eredetileg – a 19. században – a legalább négy osztályos végzettség alternatívájaként szolgált. Az évtizedek alatt valamilyen szinten majdnem mindenki megtanult legalább ími-olvasni, a hagyományos analfabétizmus minimálisra csökkent. 1970-től a népszámlálások az iskolai végzettség teljes hiányával jellemezhetőek számát mutatják be. Bár legtöbbször idősök, még ma sem tűnt el teljesen az a réteg a fiatalabb korcsoportokban sem, amelynek tagjai nem végeztek semmiféle iskolát: a "0 osztályt végeztek", országosan 0,7%-os az arányuk 2001-ben. (13. térkép)

A területi megoszlásuk alapján két szabályszerűség meglehetősen világosan megállapítható. Az egyik a fejlettség közismert északnyugat-délkeleti tengelye. Ez a tengely az analfabétizmus területi megjelenése során is meglehetősen biztonságosan kirajzolódik. Az Ormánság, a Zempléni-hegyvidék, valamint a Szamosköz kistérségei mellett az Észak-Alföld közepén találunk még magasabb előfordulási arányokat. Csaknem összefüggő azonban a kép, amelyet az Észak-Dunántúl igen alacsony analfabétizmussal jellemezhető térségei ellenpontosznak. A másik szabályszerűség a Dél-Alföld viszonylagos fejlettsége. Ez hosszabb folyamat eredménye, és azt jelenti, hogy az elmaradottság egy összefüggő régióján belül a dél-alföldi térségekben nem vagy csak alig találtunk analfabétizmust.

Az iskolázatlan foglalkoztatottak arányát a 15-60 éves korcsoporthoz viszonyító térképen jól látszik, mennyire kevesen dolgoznak közöttük (14. térkép). A két térkép (12 és 13) szinte pontosan egymás a tükörképét mutatja: ahol a legtöbb a teljesen írástudatlan, ott van számukra a legkevesebb munkalehetőség. (Az iskolai végzettségek aránya szerinti foglalkoztatottsági rátát arányát ábrázoló térképek mindig a 15-60 éves korcsoporthoz vannak százalékolva. Ld. a 12,14, 16,18,20, 22, 24. térképek.

A befejezetlen általános iskolát (8 osztálynál kevesebbet) végzetek arányát mutató 15. térkép jelentős egyenetlenséget mutat, az ország észak-keleti kistérségeiben 2-3-szor magasabb az arányuk, mint az észak-nyugatiiban. Észak-keleten csupán a megyeszékhelyeken alacsony az arány, itt a népesség sokkal iskolázottabb, mint a falusias, kisvárosi térségekben. Jelentős az arányuk még Dél-Dunántúl egyes kistérségében is. Ha ezt a térképet összevetjük a foglalkoztatottságot ábrázoló 16. térképpel, még inkább egymás tükörképét kapjuk. Az ország észak-nyugati részén a fővárosban és környékén, ezen alacsonyan iskolázott népesség csupán 10-20% körül van jelen a teljes népességből, azonban közülük körülbelül 70%-nak van munkája. Míg azokban a kistérségekben, ahol 25-34% az arányuk csupán 38-50%-ok dolgozik.

Az általános iskola 8. évfolyamának megfelelő iskolázottsági szintet végzetek arányát ábrázoló térkép (17.) nem mutat annyira markáns regionális eltérést, mint az előzőek. Azonban a főváros környékén, megyeszékhelyeken, és észak-nyugati ország részben igen alacsony e népesség aránya. Ha azonban körükben a foglalkoztatottsági arányt vizsgáljuk (18. térkép) jelentős regionális különbséget kapunk. 2,5-3-szoros az eltérés a foglalkoztatottsági arányban az észak-nyugati és az észak-keleti kistérségek között. Kevesen dolgoznak még közülük Dél-Dunántúl és Békés megye néhány kistérségében.

A szakmunkás végzettségű népesség az ország északnyugati részén tömörült (19. térkép). Ez ellentmond annak a konvencionális tudásunknak, hogy itt magas az iskolázottabb lakosság aránya. Annak a tudásunknak is ellentmond, hogy a szakmunkásképzés legtovább a borsodi iparvidéken és környékén állott fenn. Itt a szakmunkás orientációjú helyi oktatáspolitikája hatása is érzékelhető, azonban a tényleges munkapiaci kereslet iránya is hangsúlyos. Különösen feltűnő, hogy a hagyományosan monostruktúras térségekben – pl. a volt borsodi iparvidék vagy az agrár-rurális Dél-Alföld – a szakmunkásképzőt végzetek gyakorisága átlag alatti. Foglalkoztatottságuk hasonló képet mutat, mint az előző térképek:

az észak-nyugati térségekben ott rendkívül magas a foglalkoztatottsági arányuk 75-83% (20. térkép), miközben észak-keleti térségekben, köztük a volt borsodi iparvidéken csupán 47-60%-uk tartozik e körbe. .

A szakmunkásképzés helyébe a kilencvenes évek folyamán az ország fejlett régióiban az érettségig adó középiskolázás lépett. A fejletlenebb régiókban azonban olyan úrt hagyott maga után, amelynek következtében ezekben a térségekben a középiskolázás általánossá válása kérdőjeleződhet meg.

A középiskolát végzettek (érettségizettek) aránya, kétféleképpen is kiegészíti a szakmunkás végzettségűek alkotta regionális képet (21. térkép). Egyfelől az tűnik ki, hogy az adott térségek meghaladták a szakmunkás végzettséget – mint iskolázottságot –, és elmozdultak a középiskolázottság felé. Másfelől viszont láthatóvá válik, hogy egyes térségek a jelzett időszakban nem fejlődtek, mivel a szakmunkásképzés volt a domináns középfokú képzettségük, és ez a képzés fokozatosan visszaszorult. Az 1990-es évek oktatáspolitikai sikertörténete a középiskolázás tömeges méretűvé – egyes helyeken pedig általánossá – válása Magyarországon. Igazán azonban csak akkor értelmezhető, ha a szakképzésben részt vevők arányaival is egybevetjük. Ekkor ugyanis kiderül, hogy egyszerre van szó sikerről és kudarcról. A szakmunkásképzés visszaszorulását Budapesten kívül Csongrádban és Zalában egyértelműen követte az érettségig nyújtó képzésben való részvétel növekedése – Nógrádban, Tolnában, Szabolcs-Szatmár-Beregben, valamint Bács-Kiskun megyében ezzel szemben nem követte semmi. Így tehát az utóbbi megyékben a középfokú oktatásban való részvétel romlott – azaz a különbség ezen megyék és az ország leginkább iskolázó megyéi között még az 1990-es évekhez viszonyítva is növekedett. A térképen 3,5-szeres a különbség a magasabban iskolázott kistérségek javára.

Az érettségivel rendelkező foglalkoztatottak arányát a 22. térkép mutatja. Ezen a térképen nincs akkora eltérés, mint az előzőekben, bár a nyugati határ mentén, főleg Vas megyében 80% körüli arányban dolgozik az érettségivel rendelkező munkaképes korú népesség, addig észak-keleten csupán 60%-uk. Az általános iskolát végzett népességnél 3-szoros volt az eltérés (21-64%) a legrosszabb és legjobb kistérség helyzetű között.

A legnagyobb területi különbség a népesség iskolai végzettségében a *felsőfokú végzettséggel* rendelkezők arányában van (23. térkép). Kiugróan magas az arányuk Budapesten (21%), és környékén, főleg Szentendre és Pilisvörösvár térségében (17-18%), a hagyományos egyetemi centrumokban, főleg. Szeged, Debrecen. Alacsony a rurális

térségekben, az elmaradottabb, szegényebb kistérségekben (3-6%). Érdekes, hogy Egerben nagyon magas az arányuk több mint 15%, míg a komoly felsőoktatási centrumú Miskolcon csupán 11%. Az elmúlt másfél évtizedben a budapesti agglomerációban gyors változás zajlott, néhány kistérségben közel megkétszereződött a diplomások aránya. Mindebből következik, hogy a Budapestet elhagyók jelentős számban népesség iskolázottabb részéből kerültek ki. A legkevesebb diplomással rendelkező kistérség leginkább az Alföldön, főleg a Tiszántúlon van, de Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon is jelentős számban található.

A diplomások foglalkoztatottságát mutató térképen (24.) egyértelműen látszik, hogy számukra van a legtöbb munkalehetőség. Országosan 85%-ok dolgozik. Bár a Dunántúlon magasabb az arányuk, de a rosszabb helyzetű kistérségekben is van számukra munkalehetőség. Az adatok szóródása nagyon kicsi, érdekes, hogy a legmagasabb arányú kistérség Csepreg (88%) és a legalacsonyabb is Vas megyében található (Óriszentpéteri 77%). Magas a diplomások foglalkoztatása olyan hátrányos helyzetű kistérségben mint Encs, Tiszavasvári, vagy Tab (87-86%). Ugyanakkor megfigyelhető, hogy Budapesten és az agglomerációjában viszonylag alacsonyabb, akárcsak, Szegeden, Debrecenbe, ahol pedig a létszámuk a legmagasabb. Itt számolni kell a diplomás munkanélküliség növekedésével.

Az iskolázottság és a foglalkoztatottság területi összefüggéséről általánosságban elmondható, hogy az alacsonyabb végzettségűek esetében nagyobb az eltérés a különböző térségek között. Diploma ad legjobb az elhelyezkedési lehetőséget a kistérség hátrányos helyzetétől függetlenül. A legalacsonyabb iskolázottságúak között nagyon alacsony a foglalkoztatottság (15%), ők még a gazdagabb kistérségben is nehezen találnak munkát, ezért bár a területi eltérések nagyok, de közel sem annyira, mint a többi végzettségnél.

VII. Térségtípológia komplex társadalmi mutatók alapján

1. Bevezetés

Magyarország kistérségeiben igen eltérőek a gazdasági-társadalmi mutatók. A közgazdászok többsége elköveti azt a hibát, hogy ezek közül kizárólag a gazdasági mutatókra helyezi a hangsúlyt és többnyire ezek alapján jellemzi az egyes településeket, kistérségeket, megyéket. Jelen tanulmányban arra vállalkozunk, hogy egy, a tiszta gazdasági mutatók által adott jellemzésnél jóval árnyaltabb, ha úgy tetszik „életközelibb” képet fessünk a kistérségekről. Annak érdekében, hogy kezelhetővé és áttekinthetővé váljon az ország térszerkezete, kistérség típusokat hoztunk létre, melyek különböző gazdasági-társadalmi adatok mentén egymástól jól elkülönülnek. A kialakított kistérség típusokat ezek után különféle gazdasági, társadalmi és demográfiai mutatók mentén jellemezzük. A kutatás alapvető célja, hogy feltárja az ország különböző térségeiben megfigyelhető foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatok kistérség típusonkénti megoszlását. Foglalkozunk továbbá a lakosság iskolázottsági és életkori szerkezetével, a lakóhely gazdasági jellegével, urbanizáltsági szintjével. Cél továbbá az egyes térségekben megfigyelhető ingázás vizsgálata. Ezeken kívül hangsúlyt fektetünk még a belföldi vándorlási különbséget, valamint a cigány/roma népesség arányának típusonkénti alakulására.

Felhasznált mutatók, módszerek

A kutatás főként területi statisztikák feldolgozásán alapul, melyek a 2001-es KSH népszámlálásból, a KSH területi statisztikáiból, a Tstar adatbázisból és munkaügyi adatbázisokból származnak. Ezeken kívül elemzésünkhöz használjuk még az Állami Foglalkoztatási Szolgálat munkanélküli nyilvántartásának adatait, valamint az OTTIR területi statisztikai adatbázist is. A kistérség típusok kialakításához és az egyes kistérség típusok jellemzéséhez iskolázottsági, munkanélküliségi, foglalkoztatási és különböző demográfiai mutatókat (mint például életkor csoportok, öregedési index, természetes szaporodás, stb.) használunk fel. Kimutatott tény, hogy a magyarországi településszerkezet hierarchikus szerveződése igen nagy hatást gyakorol számtalan gazdasági, társadalmi

mutatóra. Így elengedhetetlenül fontosnak tartottuk ezen szempont megjelenítését elemzésünkben. Ennek vizsgálatára három mutatót használtunk fel: városi népesség aránya, a 120 fő/négyzetkm feletti népsűrűségű településeken lakók aránya, valamint az utóbbi változóból képzett urbánus/rurális változó.¹

Tanulmányunkban két- és többdimenziós statisztikai eljárásokkal egyaránt dolgoztunk. Első lépésként a kistérség tipológia kialakításához a nem-hierarchikus K-means klaszteranalízis módszerét használtunk. Arra vállalkoztunk, hogy olyan magyarázó modelleket alkossunk, melyek képet adnak arról, hogy mely tényezők vannak hatással az egyes kistérségek általunk kialakított típusokba történő besorolására. Típusaink jellemzéséhez először kétváltozós elemzéseket végeztünk (egyszempontú varianciaanalízis, chi-négyzet statisztika, Pearson-féle korrelációs eljárás), majd többdimenziós statisztikai módszerrel állapítottuk meg az önálló hatással is rendelkező változók körét – kistérség típusonként (logisztikus és lineáris regresszióanalízis). A települési dimenziót két- ill. többváltozós szinten a kistérség urbánus/rurális jellegével vizsgáltuk – független kétmintás t-próbával és logisztikus regresszióanalízissel.

2. Kistérségek tipológiája

Fő célunk az volt, hogy a típusaink kialakításába a kistérségek helyzetét leginkább meghatározó gazdasági és társadalmi mutatókat vonjuk be. Ilyen fontos mutatónak tartjuk a foglalkoztatottsági, a munkanélküliségi arányokat, az iskolázottságot és a terület urbánus/rurális jellegét. A tipizálásra (dimenziócsökkentésre) a nagy mintán alkalmazható nem-hierarchikus K-means klaszteranalízist használtuk, melyben a következő változók szerepelnek: öregedési index, mezőgazdaságban, iparban és a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya, munkanélküliek aránya, városi népesség aránya, elvégzett osztályok száma és a 120fő/nkm feletti népsűrűségű településen lakók aránya. Mivel változóink szélső értékei között eltérő „távolságok” vannak, így a klaszterképzésbe a változókat standardizált formában vontuk be. Tettük ezt annak érdekében, hogy az egyes változók azonos súllyal szerepeljenek a klaszterezés folyamatában, azaz ne fordulhasson elő, hogy az a változó, melynek értékei szélesebb skálán mozognak vagy nagyobbak, nagyobb súllyal szerepeljen a csoportképzésben. Az elemzésbe bevont változók mindegyikének

¹ A felhasznált mutatók mindegyike kistérségenként értendő.

szignifikáns hatása van a klaszterképzésre. Ez azt jelenti, hogy a klaszterközéppontok minden klaszterképző-változó mentén szignifikánsan különböznek. Ez pedig nem más, mint azt, hogy a kialakított klaszterek (kistérség típusaink) homogénnek tekinthetők és egymástól valóban különböznek. A klaszterképző-változókhoz tartozó F értékek azt írják le, hogy milyen mértékben játszott szerepet adott változó a klaszterképzésben. Minél nagyobb értéket vesz fel az adott változóhoz tartozó F-statisztika, annál jelentősebb a változó hatása a klaszterképződésre. Látható, hogy a legerősebb hatása a klaszterképzésre a 120 fő/nkm feletti népsűrűségű településen lakók arányának van, ettől alig marad el az elvégzett osztályok száma, ezután szinte azonos F értékekkel a munkanélküliek és a foglalkoztatottak aránya következik, majd az iparban foglalkoztatottak aránya, utána a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. A legkisebb hatással a városi népesség aránya és az öregedési index bír. A létrejött kistérség típusok tehát elsősorban a nagy népsűrűségű településeken lakók aránya és az elvégzett osztályok száma mentén különböznek. Másodsorban említhető a munkanélküliek aránya és a három szektorban foglalkoztatottak aránya, mint erős klaszterképző változók, s végül a leggyengébb hatással a városi népesség aránya és az öregedési index bír. A fent leírtak szerint négy, egymástól jól elkülönülő, „belső szerkezetüket” tekintve homogén kistérség típust alakítottunk ki. Előzetes vizsgálatainkból kiderül, hogy ezek egyfajta „fejlettségi sorba” rendeződnek az alábbiak szerint: 1. dinamikus fejlődő, szolgáltató típus; 2. fejlődő, urbanizált ipari térség; 3. periférikus, erősen rurális, elöregedő kistérség típus; 4. leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség.

1. táblázat

A klaszteranalízis ANOVA táblázata

Standardizált adatok	F	Sig.
Öregedési index	16,742	,000
Mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 2001	34,288	,000
Iparban foglalkoztatottak aránya 2001	46,543	,000
Szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya 2001	51,526	,000
Munkanélküliek aránya 2005. dec.	52,465	,000
Városi népesség aránya	20,299	,000
Elvégzett osztályok száma kistérségenként	93,373	,000
A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya	107,477	,000

A kialakított négy kistérség típus az alábbiak szerint írható le:

1. dinamikusan fejlődő, szolgáltató térség: (ebbe a csoportba 29 kistérség tartozik)

Az adatok alapján sok szempontból az 1. típusba tartozó kistérségek tűnnek a legkedvezőbb helyzetben levőknek. Nagyon pozitív képet mutat munkanélküliségi ráta, az elvégzett osztályok száma és az urbanizáltsági szint (a legmagasabb a nagy népsűrűségű településeken élők és a városiak aránya ebben a csoportban). Ide tartozik fővárosunk és több olyan kistérség, melyben központi szereppel bíró nagyvárosaink találhatóak. A foglalkoztatottak leginkább a szolgáltatóiparban reprezentáltak, s igen alacsonynak tekinthető azok aránya a mezőgazdaságban és az iparban (mindkettő ebben a csoportban a legalacsonyabb). Az öregedési index is pozitív képet mutat, ugyanis értéke kissé az átlag alatt marad.

2. fejlődő, urbanizált ipari térség: (44 kistérség tartozik ebbe a kategóriába)

Ebbe a kategóriába tartozó kistérségek öregedési indexe átlagosnak tekinthető. A térség foglalkoztatottságát vizsgálva kiderül, hogy igen magas az iparban dolgozók aránya, s alacsonynak tekinthető azoknak a számaránya, akiket a mezőgazdaság és a szolgáltatóipar szív fel. Jellemző még az alacsony munkanélküliségi arány, valamint a relatív magas iskolai végzettség. A térségen belüli városi népesség és a 120 fő/nkm feletti népsűrűségű településen lakók nagy arányából a terület urbanizált jellegéről beszélhetünk.

3. periférikus, erősen rurális, elöregedő térség (37 kistérség tartozik ebbe a típusba):

A negyedik csoportba az erősen rurális területek tartoznak, valamint az olyan kistérségek, melyekben zömmel kisvárosok találhatóak – a típusok közül ebben a legalacsonyabb a városi népesség és a 120 fő/nkm feletti népsűrűségű településeken élők számaránya. Az öregedési index értéke jóval az átlag felett van, azaz az idős korosztályok magas arányával jellemezhetőek a kistérségek. Főként az iparban és a mezőgazdaságban dolgoznak az itt élők, s itt a legalacsonyabb a terciér szektorban foglalkoztatottak aránya. Ennél kedvezőbb képet mutat a munkanélküliségi ráta és az iskolai végzettség alakulása, melyek alig maradnak el az átlagtól. Periférikusnak nevezzük, azonban a fent említett két mutatóban pozitív képet fest.

4. leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség: (58 kistérség tartozik ebbe a típusba)

Ebben a térségben a legalacsonyabb az öregedési index, így a fiatalabb korosztályok enyhe túlsúlyával jellemezhető. Tipikus mezőgazdasági térségnek tekinthető, mutatja ezt a szolgáltatóipar nem számottevő munkáltatói jellege, valamint az iparban

dolgozók alacsony aránya (ebben a típusban a legmagasabb a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya). Leszakadó jellegét mutatja – többek között – a munkanélküliek igen magas aránya (a legmagasabb a típusok közül), az elvégzett osztályok számának kiugróan alacsony volta. Rurális jellegét bizonyítja a 120 fő/nkm feletti népsűrűségű településen lakók és a városban élők relatív alacsony aránya.

2. táblázat

Klaszterközepontok (a számok a mintában talált átlagtól való eltéréseket jelzik.)

Standardizált adatok	Kialakított klaszterek középpontjai változónként			
	FEJLŐDŐ	LESZAKADÓ	DINAMIKUSAN FEJLŐDŐ	PERIFÉRIKUS
Öregedési index	-,03520	-,42433	-,19821	,86238
Mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 2001	-,55251	,67675	-,86342	,27293
Iparban foglalkoztatottak aránya 2001	,74109	-,55921	-,81922	,63739
Szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya 2001	-,55193	,27197	1,22583	-,73078
Munkanélküliek aránya 2005	-,52808	,90466	-,86230	-,11427
Városi népesség aránya	,51954	-,22704	,60100	-,73298
Elvégzett osztályok száma kistérségenként	,68976	-,87859	1,11327	-,31557
A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya	,78739	-,69413	1,11613	-,72307

3. Kistérség típusok jellemzése

Használt statisztikai módszerek

Az egyes kistérség típusokat egyszempontú varianciaanalízissel elemeztük. Ez a statisztikai módszer magyarázó modellt hoz létre, ahol a változók aszimmetrikus viszonyban állnak egymással – függő változó és független változó(k). Az eljárás során a függő változót magyarázzuk a független változónk/változóink segítségével. Vizsgálatunk során arra a kérdésre keressük a választ, hogy az egyes kistérség típusok mely változók alapján különülnek el egymástól. A varianciaanalízis F-statisztika értéke (és a hozzá tartozó szignifikancia) kifejezik, hogy a kialakított típusok mennyire különülnek el egymástól; minél nagyobb az F értéke, annál valószínűbb, hogy több csoport is szignifikánsan különbözik egymástól, és ennek pandanjaként, minél kisebb az F értékünk, annál valószínűbb, hogy kevés csoport különül el egymástól. Az adatok mindenhol $\alpha=0.05$ szignifikancia szinten

értelmezendők, tehát ahol az F-próbához tartozó szignifikancia értéke 0,05 felett van, ott a típusok nem különülnek el egymástól jelentősen a vizsgált változó mentén.

Annak vizsgálatára, hogy az egyes típusokban hogyan oszlanak meg az urbánus és rurális jellegű kistérségek, kétváltozós függetlenségvizsgálatot (chi-négyzet statisztika) használtunk. Ebben az esetben is 95%-os a konfidencia-intervallum (alfa=0,05).

A kistérség típusok jellemzésére a fent említett módszereken kívül, alátámasztva a fenti módszerekkel kapott eredményeinket és következtetéseinket, korrelációs eljárással is dolgoztunk, mely megmutatja, hogy mely változók között van jelentős összefüggés a mintánkban. A korreláció értéke (r) megmutatja, hogy milyen erős (pozitív vagy negatív) kapcsolat van a vizsgált változók között. (Itt is 95%-os valószínűségi szinten elemezve adatainkat.). Egy esetben pedig lineáris regresszióanalízis segítségével állítottunk fel magyarázó modellt.

Jellemzés, az eredmények bemutatása

A kialakított kistérség típusok szignifikánsan különböznek egymástól a természetes szaporodás alapján ($F=15,878$, $\text{sig}=0,00$) – bár itt inkább természetes fogyásról lehet beszélni, ugyanis minden kistérség típusban negatív előjelű az átlagos természetes szaporodás. A leginkább elkülönülő típus a periférikus, itt a legalacsonyabb a természetes szaporodás átlaga (-6,77), a következő „legfogyóbb” terület a leszakadó (-4,72), ezt követi a fejlődő (-3,96), majd végül a legkisebb természetes fogyással a dinamikusan fejlődő kistérség típus (-2,76) jellemezhető. Számottevően elkülönül az összes többi kistérség típustól a periférikus, valamint jelentős különbség található még a dinamikusan fejlődő és a leszakadó típus között is. A periférikus területet jellemző igen kedvezőtlen szaporodási mutató a relatív magas öregedési index következménye, további magyarázatként szolgálhat, hogy kimutatható emellett a legfiatalabb korosztály igen alacsony arányú jelenléte is ebben a típusban.

3. táblázat

A természetes szaporodás átlaga a kistérség típusokban

Természetes szaporodás	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő, szolgáltató térség	29	-2,7586	2,82938
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	-3,9591	1,87967
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	-4,7155	2,78113
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	-6,7676	2,26336

A természetes fogyás önmagában nem jelenti az adott kistérség típus népességének jelentős csökkenését, ugyanis a lakónépesség számának alakulására hatással van a belföldi vándorlási különbözet alakulása is. Esetenként a természetes fogyást kompenzálhatja a belföldi vándorlási különbözet mértéke. A kistérség típusok és a belföldi vándorlási különbözet változóink között szignifikáns kapcsolatot találtunk ($F=14,797$, $\text{sig}=0,00$), tehát a csoportok jelentősen elkülönülnek egymástól. A leszakadó és a periférikus kistérség típus ezen változó alapján relatív homogén csoportot alkot, ám fontos megjegyezni, hogy átlagaikban (nem szignifikáns) különbség mutatkozik. A leszakadó térségekben a belföldi vándorlási különbözet átlaga $-2,59$, a periférikus típus esetében ez az átlag $1,14$. A leszakadó térség az egyetlen, ahol negatív értéket vesz fel ez a mutató. Szignifikánsan elkülönül a dinamikusan fejlődő térség a többi típustól, valamint jelentős különbség van a fejlődő és a leszakadó területek átlagos belföldi vándorlási különbözetei között is. A legnagyobb az átlag a dinamikusan fejlődő területeken, csaknem eléri a 8-at, ezt követik a nagyon hasonló értékeket mutató fejlődő és periférikus ($1,18$ és $1,14$) területek, s mint már említettük, a legalacsonyabb érték a leszakadóban tapasztalható. Az, hogy a periférikus területek vándorlási különbözete nem negatív, meglepődésre adhat okot, ismerve azt a ténytet, hogy előregedő kistérségekről van szó. Választ adhat kérdésünkre az ingázók magas aránya (átlag $42,86\%$), valamint az iskolai végzettség és a munkanélküliség átlagtól való minimális eltérése a periférikus kistérség típusban. Többek között a szuburbanizáció hatását feltételezhetjük az adatok mögött (bár ezt statisztikailag nem lehet igazolni) – ami természetesen inkább a fiatalabb, aktív korú népességre jellemző. A bevándorlók fiatalabb korösszetételét igazolandó, pozitív korrelációt találtunk a 15-59 éves korosztályok és a bevándorlási különbözet között ($r_{15-29}=0,233$, $\text{sig}=0,002$; $r_{30-44}=0,186$, $\text{sig}=0,016$; $r_{45-59}=0,246$, $\text{sig}=0,001$). Ugyanez a mutató negatívan korrelál a 60 feletti népesség kistérségenkénti számarányával ($r_{60x}=-0,296$, $\text{sig}=0,00$).

Fontosnak tartjuk részletesebben megvizsgálni az egyetlen negatív belföldi vándorlási különbözetet mutató leszakadó kistérség típust, okokat keresve arra, hogy miért csupán ebben a típusban negatív előjelű a belföldi vándorlási különbözet átlaga, tehát, hogy miért ez

a kistérség típus különül el a legnagyobb mértékben az összes többitől. A válasz keresését kezdjük azzal, hogy vizsgáljuk meg az urbánus és rurális jellegű kistérségekre jellemző belföldi vándorlási különbséget! Megállapítható, hogy szignifikánsan különbözik az urbánus és a rurális kistérségek átlagos belföldi vándorlási különbsége ($t=3,668$, $\text{sig}=0,00$), mégpedig úgy, hogy az urbánus jellegűekben az átlag $-0,73$, a rurális jellegű kistérségekben pedig $3,55$. Mint ahogy már kimutattuk (lásd fentebb), a kialakított kistérség típusaink közül kettő nevezhető urbánusnak (dinamikusan fejlődő és fejlődő), és kettő rurálisnak (leszakadó és periférikus). Ennek értelmében azt várhatnánk, hogy a periférikus kistérség típushoz tartozó belföldi vándorlási különbséget is negatív előjelű – ahogy ez a leszakadó típusnál tapasztalható. Látható tehát, hogy pusztán a kistérségek urbánus/rurális jellegének vizsgálata nem visz közelebb a válaszhoz. Feltételezésünk szerint a válaszhoz közelebb juthatunk, ha megvizsgáljuk a belföldi vándorlási különbséget és az egyes klaszterképző változók viszonyát – korreláció. Azt várjuk, hogy találunk legalább egy olyan tényezőt, mely nagy részben hozzájárul a periférikus kistérség típusban tapasztalt pozitív belföldi vándorlási különbséget magyarázatához. Azon klaszterképző változók belföldi vándorlási különbségethez való viszonyát kell megvizsgálni, melyek nagy különbséget mutatnak a leszakadó és a periférikus típus között, ezek a öregedési index, iparban foglalkoztatottak aránya és a munkanélküliségi ráta. Eredményeink szerint a belföldi vándorlási különbséget az említett változók közül szignifikáns kapcsolata csupán a munkanélküliségi rátával van ($r=-0,562$, $\text{sig}=0,00$). A kétdimenziós elemzés alapján azt mondhatjuk, hogy a periférikus kistérség típusra jellemző pozitív belföldi vándorlási különbséget „okozója” a típusra jellemző alacsony, átlag alatti munkanélküliségi arány – míg ez az arány a leszakadó térségben jóval átlag felett van. Árnyaltabb képet kapunk, ha többdimenziós szinten megvizsgáljuk, hogy a belföldi vándorlási különbséget mértékére mely, a korrelációba bevont klaszterképző változóknak van önálló hatása. Az eljárás eredményesnek tekinthető, ugyanis a létrehozott modellhez tartozó F statisztika értéke magas ($35,227$), valamint a hozzá tartozó szignifikancia értéke $0,00$. Modellünk eredményességét bizonyítja az is, hogy a három változó által megmagyarázott variancia $39,2\%$. Eredményeink szerint az összes vizsgált változó szignifikáns hatást fejt ki a belföldi vándorlási különbségetre. Ahogyan az várható volt, a munkanélküliségi rátának van a legerősebb hatása ($\text{Beta}=-0,628$), ezt követi az öregedési index ($\text{Beta}=-0,248$), s végül a legkisebb hatással az iparban foglalkoztatottak aránya bír ($\text{Beta}=-0,129$). Ezen eljárással is igazolni tudtuk, hogy a periférikus típus pozitív bevándorlási különbségetének nem egyetlen, de bizonyára a legfontosabb oka a munkanélküliség arányának alacsony volta.

4. táblázat

A belföldi vándorlási különbözet átlaga kistérség típusonként

Belföldi vándorlási különbözet évi átlaga 1000 lakosra 2000-2005	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő, szolgáltató térség	29	7,8724	13,25890
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	1,1750	5,45464
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	-2,5862	4,21465
periférikus, erősen rurális, elöregedő térség	37	1,1351	4,11179

5. táblázat

A belföldi vándorlási különbözet alakulása az urbánus és rurális jellegű kistérségekben

Belföldi vándorlási különbözet	N	Átlag	Szórás
urbánus	69	3,5464	10,20671
rurális	99	-,7343	4,64154

6. táblázat

A belföldi vándorlási különbözetre ható tényezők

	Beta	t	Sig
Öregedési index	-,248	-4,019	,000
Iparban foglalkoztatottak aránya 2001	-,129	-2,089	,038
Munkanélküliek aránya 2005. dec.	-,628	-10,002	,000

A természetes szaporodás és a belföldi bevándorlási különbözetet összevetve látható, hogy valóban vannak olyan területek, ahol a két változó pozitívabb „szaporodási egyenleget” eredményez. A leszakadó térség esetében az említett egyenleg csak tovább csökkent, azonban a többi kistérség típusban megfigyelhető a vándorlás pozitív hatása. Ezek közül a legpozitívabb a dinamikusan fejlődő térség esetében. Habár az elmaradottnak tekinthető térségekben igen hasonló egyenleget mutat a két változó együttes figyelembe vétele, azonban ezek külön-külön megvizsgálva más irányba hatnak a leszakadó és a periférikus térségekben.

Az eltartottsági rátát vizsgálva a kialakított kistérség típusok között szignifikáns különbséget találtunk, az F statisztika értéke 68,192, sig=0,00. Elemzésünk szerint a létrehozott 4 típus két markáns csoportra különül el az eltartottsági ráta szerint. Egyikbe a két fejlettnak tekinthető típus van – eltartottsági rátájuk átlaga szinte megegyezik –, másikba pedig a két elmaradottnak tekinthető – eltartottsági rátájuk átlaga szintén hasonló, azonban a periférikushoz tartozó átlag valamivel alacsonyabb.

7. táblázat

Az eltartottsági ráta átlaga a kistérség típusokban

Eltartottsági ráta 2001	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő, szolgáltató térség	29	44,7201	3,32333
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	45,4655	2,54546
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	53,1962	4,13128
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	51,8380	3,07689

Mivel az eltartottsági rátát képző változók a 15 év alattiak és a 65 év felettiak számaránya, így érdemes megvizsgálni, hogy az egyes kistérség típusokban milyen kép rajzolódik ki az egyes korcsoportok vizsgálatával. Megállapítható, hogy a négy korcsoport közül három esetén szignifikánsan különböznek egymástól a kistérség típusok – egyedül a 30-44 éves korcsoport arányában nincs szignifikáns különbség az egyes kistérség típusok között ($F=0,845$, $\text{sig}=0,471$). A fejlettnak tekinthető kistérség típusokban szignifikánsan magasabb a 15-29 évesek aránya ($F=32,444$, $\text{sig}=0,00$), míg az elmaradottnak tekinthető térségekben átlaguk alatta marad a fejlettnak tekinthetőkének. A legidősebb korosztályok az elmaradottnak tekinthető típusokban vannak túlsúlyban ($F=23,932$, $\text{sig}=0,00$), főként igaz ez a periférikus típusban (a 60 év felettiak aránya itt 22,8%) – ahogyan erre az öregedési indexből is következtetni lehetett. A fejlett területeken pedig jellemzően 19% körüli a legidősebb korosztály aránya. A 45-59 éves korosztály számarányát elemezve ($F=27,455$, $\text{sig}=0,00$) az tapasztalható, hogy a fejlett térségekben a legmagasabb az arányuk, ennél szignifikánsan alacsonyabb a leszakadó térségben. Valamint különbség található a dinamikusan fejlődő és a periférikus típusok között is.

8. táblázat

A 15-29 évesek átlagaránya kistérség típusonként

15-29 évesek aránya az össznépességhez	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő, szolgáltató térség	29	22,4414	1,62558
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	22,1909	1,54646
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	20,3655	1,27204
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	19,8378	1,28092

9. táblázat

A 45-59 éves korosztály átlagaránya kistérség típusonként

45-59 évesek aránya az össznépességhez	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő, szolgáltató térség	29	21,3621	,87318
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	21,0523	,75096
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	19,5138	1,31582
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	20,4865	1,01164

10. táblázat

A 60 év feletti népesség átlagaránya a kistérség típusokban

60 feletti népesség aránya az össznépességhez	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	19,1000	1,86949
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	19,7682	1,71067
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	20,5690	2,07087
periférikus, erősen rurális, előregedő, térség	37	22,7973	2,09914

Habár a klaszterképző változóink között szerepel az adott térség urbánus/rurális jellegét mutató változó (120 fő/nkm feletti népsűrűségű településen élők aránya), érdemes külön megvizsgálni a fenti változóból képzett dichotóm (kétértékű) változó típusonkénti megoszlását. Chi-négyzet-próba segítségével megállapítható, hogy a kistérség típus és az urbánus/rurális változóink szignifikáns összefüggést mutatnak (chi-négyzet=116,070, sig=0,00). Statisztikánk szerint a fejlődő és a dinamikusan fejlődő kistérség típusokban közel 90% az urbánus kistérségek aránya, míg a periférikus és leszakadó kistérség típusokban ez az arány rendre 7% alatt marad. Másként fogalmazva az urbánus kistérségek 92,8%-a a két fejlettnek tekinthető típusba sorolódik.

11. táblázat

A kistérség urbánus/rurális jellege kistérség típusonként

	fejlődő	leszakadó	dinamikusan fejlődő	periférikus	együtt
urbánus jelleg (1)	55,1%	5,8%	37,7%	1,4%	100,0%
	86,4%	6,9%	89,7%	2,7%	41,1%
rurális jelleg (2)	6,1%	54,5%	3,0%	36,4%	100,0%
	13,6%	93,1%	10,3%	97,3%	58,9%
Total	26,2%	34,5%	17,3%	22,0%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Elemzésünk középpontjába ezek után a foglalkoztatottak és a munkanélküliek aránya került. A foglalkoztatottsági arányok a következőképpen alakulnak kistérség típusonként (F=49,312, sig=0,00). Két markánsan elkülönülő típus rajzolódik ki – ugyanis csupán a leszakadó kistérség típus különbözik jelentősen a többi csoporttól, itt a legalacsonyabb a foglalkoztatottak aránya (42,68%); egymagában ez alkotja az egyik csoportot. A másik csoportra jellemző a relatív magas foglalkoztatottsági arány (51-55% közötti mindhárom típusban). Ez az eredmény természetesen összhangban áll a típusok kialakításánál figyelembe vett munkanélküliségi ráta alakulásával (a leszakadó térségekben a legmagasabb a munkanélküliség, a többi térségben pedig ennél kedvezőbb képet mutat).

12. táblázat

A foglalkoztatottak átlagaránya a kistérség típusokban

Foglalkoztatottak aránya 15 év felett az aktív népességhez viszonyítva	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő fejlett, szolgáltató térség	29	54,8276	4,85125
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	54,7514	5,49300
periférikus, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	42,6850	6,27589
leszakadó, erősen rurális, előregedő, térség	37	51,4816	5,71742

A munkanélküliség tekintetében több típusú adat is rendelkezésünkre állt. Egyik ilyen a tartósan munkanélküliek aránya. A kistérség típusokat elemezve a tartós munkanélküliek arányában szignifikáns különbségeket találtunk ($F=40,509$, $\text{sig}=0,00$). Három csoportra osztható a négy típusunk ezen változónk alapján: a legpozitívabb képet a két fejlettnak tekinthető kistérség típus mutatja, ugyanis itt a legalacsonyabb a tartósan munkanélküliek átlagos aránya (2-3% körüli). Az elmaradott térségekről azt mondhatjuk, hogy míg a periférikusban 3,5% körül mozog (ami szignifikánsan a fejlettnak tekinthetők közül csak a dinamikusan fejlődő térségektől különbözik), addig a leszakadó kistérségekben meghaladja ez az arány a 6%-ot (ez az a típus, mely minden más kistérség típustól szignifikánsan elkülönül). Meglepő módon a fejlődő és a periférikus térségek tartós munkanélküliségi aránya között nincs jelentős különbség.

13. táblázat

A tartósan munkanélküliek átlagaránya kistérség típusonként

Tartósan munkanélküliek aránya 2005-ben	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	1,9655	1,79529
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	2,8045	1,70825
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	6,3879	2,60432
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	3,5405	1,67157

(A pályakezdő és a szellemi munkanélküliek aránya az összes munkanélkülihez viszonyítva!)

Ezután nézzük meg a pályakezdő munkanélküliek arányát! Ezen változó mentén is szignifikáns különbséget találtunk a kistérség típusok között ($F=9,192$, $\text{sig}=0,00$). Elemzésünk megmutatja, hogy csupán a dinamikusan fejlődő térség különül el a többi típustól szignifikánsan, itt a legalacsonyabb a pályakezdő munkanélküliek aránya, alig haladja meg a 7%-ot. A fejlődő és a periférikus térségekben csaknem 9% ugyanezen arány, a leszakadó térségekben a legmagasabb, itt megközelíti a 10%-ot (azonban ez a három típus

nem különül el egymástól szignifikánsan). Érdekesnek tartjuk összevetni a kapott adatokat az elvégzett osztályok számával is, ugyanis ebből fény derülhet arra, hogy milyen iskolai végzettség indukálja a pályakezdő munkanélküliséget. A teljes mintán végzett korrelációs eljárás negatív kapcsolatot mutat az elvégzett osztályok száma és a pályakezdő munkanélküliek aránya között ($r=-0,282$, $\text{sig}=0,00$), ami azt jelenti, hogy minél nagyobb az elvégzett osztályok száma adott kistérségben, annál alacsonyabb a pályakezdő munkanélküliek számaránya. Ha az elvégzett osztályok száma helyett az elemzésbe az iskolai végzettségek arányát mutató változókat vonjuk be, ugyanezt az összefüggést kapjuk. A nagyon alacsony iskolai végzettségek magas arányai magas pályakezdő munkanélküliséget eredményeznek ($r_0=0,226$, $\text{sig}=0,003$; $r_{1-7}=0,346$, $\text{sig}=0,00$); míg az érettségi és felsőfokú végzettségek magas arányai a pályakezdő munkanélküliek alacsony arányát vonják maguk után ($r_e=-0,218$, $\text{sig}=0,004$; $r_f=-0,215$, $\text{sig}=0,005$).

14. táblázat

A pályakezdő munkanélküliek átlagaránya kistérség típusonként

Pályakezdő munkanélküliek aránya (összes munkanélkülihez viszonyítva)	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	7,1207	2,65349
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	8,9023	2,08008
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	9,9948	2,57256
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	8,8892	2,32353

A szellemi munkanélküliek arányát vizsgálva a négy kistérség típusban az tapasztalható, hogy legmagasabb az arányuk a dinamikusan fejlődő területeken. Szintén magas arányt kapunk a fejlődő térségekben, ezt követi a periférikus kistérségek csoportja, végül a legkisebb a szellemi munkanélküliségi arány a leszakadó térségekben. Elemzésünk szerint minden csoport szignifikánsan különbözik egymástól ($F=57,670$, $\text{sig}=0,00$). Ez pandanja a munkanélküliségi arányok alakulásának. Elmondható tehát, hogy a fejlett területekre jellemző magas iskolai végzettségnek „köszönhetően” a munkanélküliek nem jelentéktelen arányát a szellemi munkanélküliek teszik ki – ezen adatok alapján úgy tűnik, hogy a fejlett területeken több potenciális szellemi foglalkoztatottat képeznek, mint amit a munkaerőpiac képes felvenni. Ugyanezen irányba hat az a tény is, hogy a fejlett kistérség típusokba jellegzetesen olyan nagyvárosok tartoznak, melyek hazánk egyetemeinek adnak otthont, valamint a szellemi munkaerőt képző intézmények többsége is ezeken a területeken van.

15. táblázat

A szellemi munkanélküliek átlagaránya a kistérség típusokban

Szellemi munkanélküliek aránya 2005-ben (összes munkanélkülihez viszonyítva)	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	24,6483	7,88971
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	19,1273	5,49961
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	11,0466	3,03183
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	13,9243	3,30508

A kialakított típusainkban vizsgálva az iskolai végzettségek megoszlását, szignifikáns különbségeket kaptunk. Tehát az egyetlen osztályt sem végzettek ($F=25,073$, $\text{sig}=0,00$), az 1-7 osztályt végzettek ($F=99,699$, $\text{sig}=0,00$), a 8 osztályt végzettek ($F=44,685$, $\text{sig}=0,00$), a szakmunkás/szakiskolai végzettséggel rendelkezők ($F=6,269$, $\text{sig}=0,00$), érettségizettek ($F=95,927$, $\text{sig}=0,00$), valamint felsőfokú végzettséggel rendelkezők ($F=54,397$, $\text{sig}=0,00$) aránya is szignifikánsan eltér az egyes térségekben. A kistérség típusok ebben az esetben is jól elkülönülnek egymástól, voltaképpen ugyanazt a „fejlettségi sort” mutatják, mint több más változó mentén történt elemzések esetén. A legpozitívabb képet rendre a dinamikusan fejlődő kistérség típus mutatja, ezt követi a fejlődő, majd a periférikus, végül a leszakadó. A 8 általánosnál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők arányának vizsgálatakor kiderül, hogy a leszakadó kistérség messze a legrosszabb képet mutatja a kistérség típusok közül. Ez a sor egy esetben törik csak meg, a szakmunkás/szakiskolai végzettséggel rendelkezők arányának vizsgálatakor, amikor is a periférikus térségben a legmagasabb az arányuk, a következő legmagasabb arányt a fejlődő térségben találtuk, ezt követi a leszakadó típusban tapasztalt arány, végül a dinamikusan fejlődő következik. A szakmunkás/szakiskolai végzettséggel rendelkezők arányánál következik be az átfordulás. Tehát azok, akik alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek a fejlettnek tekinthető területeken alulreprezentáltak, míg az elmaradottnak tekinthető területeken magas az arányuk, s ennek ellenkezője igaz a szakmunkásképzőnél/szakiskolánál magasabban kvalifikáltakra, azaz hogy arányuk magasabb a fejlettnek tekinthető területeken, s alacsonyabb az elmaradottnak tekinthető térségekben. A szakmunkás/szakiskolai végzettségűeknek igen magas az aránya a fejlődő és a periférikus típusokban, ennek egyik kimutatható oka ezen térségek ipari jellege. Következtetésünk alapja, hogy a tárgyalt térségekben magas az iparban foglalkoztatottak aránya – ez az összefüggés korrelációs eljárással igazolhatónak tekinthető, ugyanis kapcsolat mutatható ki a szakmunkás/szakiskolai végzettségűek aránya és az iparban foglalkoztatottak aránya között ($r=0,315$, $\text{sig}=0,00$). Ezt az összefüggést erősíti az a tény is, hogy negatív kapcsolat áll fenn a szakmunkás/szakiskolai végzettségűek aránya és a terciér szektorban

foglalkoztatottak aránya között, ($r=-0.352$, $\text{sig}=0,00$) – ti. e két típusban a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya jóval az átlag alatt van.

16. táblázat

Az egyetlen osztályt sem végeztek átlagaránya kistérség típusonként

Egyetlen osztályt sem végeztek aránya	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	,5888	,36107
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	,5627	,26361
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	1,2314	,53476
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	,7597	,48064

17. táblázat

Az 1-7 osztályt végeztek átlagaránya kistérség típusonként

1-7 osztályt végeztek aránya	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	19,0874	3,09353
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	20,5477	2,30525
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	28,4260	3,15974
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	25,2647	2,69216

18. táblázat

A 8 osztályt végeztek átlagaránya a kistérség típusokban

8 osztályt végeztek aránya	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	33,9027	3,84335
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	35,5633	3,01836
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	40,4091	2,51969
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	39,1462	2,38758

19. táblázat

A szakmunkásképzőt/szakiskolát végeztek átlagaránya kistérség típusonként

Szakmunkás/szakiskolai végzettségük aránya	N	Átlag	Szórás
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	19,5933	2,84351
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	21,2057	2,22177
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	20,8133	1,29096
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	21,6631	1,86783

20. táblázat

Az érettségizettek átlagaránya kistérség típusonként

Érettségizettek aránya (szakközépiskola és gimnázium)	N	Átlag	Szórás
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	23,8484	3,58171
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	16,3938	2,15825
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	26,4911	4,33622

periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	18,3074	2,29342
---	----	---------	---------

21. táblázat

A felsőfokú végzettségűek átlagaránya a kistérség típusokban

Felsőfokú végzettségűek aránya	N	Átlag	Szórás
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	8,9084	2,71901
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	4,9989	1,00278
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	10,8502	4,02908
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	5,6162	1,32586

Kistérség típusonként elemezve az ingázók arányát szignifikáns eredményeket kaptunk ($F=11,001$, $\text{sig}=0,00$). A leszakadó térség az egyetlen, mely szignifikánsan elkülönül a többi kistérség típustól, ebben a legalacsonyabb az ingázók aránya (30% alatti). A többi típusban ez az érték jóval 40% felett van. Legmagasabb az ingázók aránya a dinamikusan fejlődő és a fejlődő területeken, ezektől alig marad el a periférikus típusban kimutatott átlagos arányszám. Összességében megállapítható, hogy a területek fejlettségi sorát egyenes arányban követi az ingázók aránya is, tehát minél fejlettebb egy térség, annál nagyobb ingázóinak aránya, s ennek pandanjaként, minél elmaradottabb egy terület, annál alacsonyabb az ingázási arány. Legjellemzőbb az ingázás azokon a területeken, ahol magas a nagyvárosi ($r=0,375$, $\text{sig}=0,00$), középkorú – 30-59 éves – ($r_{30-44}=0,333$, $\text{sig}=0,00$; $r_{45-59}=0,274$, $\text{sig}=0,00$), magasan kvalifikáltak aránya ($r_e=0,349$, $\text{sig}=0,00$; $r_f=0,242$, $\text{sig}=0,00$).

Az összefüggésünket bizonyítja az is, hogy szignifikánsan korrelál az ingázók arányával a munkanélküliségi ráta ($r=-0,274$, $\text{sig}=0,00$) valamint a foglalkoztatottak aránya is ($r=0,377$, $\text{sig}=0,00$). Mindez azt jelenti, hogy minél nagyobb az ingázás adott kistérségben, annál kisebb a munkanélküliség, és természetesen annál nagyobb a foglalkoztatottak aránya. Feltételezhető, hogy a magas ingázási arány a fejlődő és a dinamikusan fejlődő területeken főként szuburbanizációs folyamat eredménye, míg a periférikus területeken a magas arány a térségre jellemző településszerkezet következménye, ti. nagyon alacsony a városi népesség és a nagyvárosok aránya ezeken a területeken, így rákényszerülnek a kevés munkalehetőséget biztosító falvakban élők, hogy egy közeli városban vállaljanak munkát.

Ennél valamivel „durvább” mutató, ha az ingázók arányát a kistérségek urbanizáltsági szintje szerint vizsgáljuk. Független kétmintás t-próbával elemezve az ingázók arányát az urbánus és rurális jellegű kistérségekben arra az eredményre jutottunk, hogy arányuk, szignifikáns különbséget mutat a két csoportban. Az urbánus jellegű területeken az ingázók átlagos aránya 46,66%, míg arányuk a rurális jellegű kistérségekben 36,23%. Ez az

eredmény is alátámasztja a kistérség típusokban kapott ingázási arányszámokat, elmondható, hogy minél inkább rurálisnak tekinthető egy kistérség, annál kevésbé jellemző lakóira az ingázás.

22. táblázat

Az ingázók átlagaránya a kistérség típusokban

Ingázók aránya	N	Átlag	Szórás
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	46,4199	20,52069
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	29,8571	16,28860
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	49,8603	19,84612
periférikus, erősen rurális, elöregedő térség	37	42,8686	16,42103

23. táblázat

Az ingázók átlagos aránya az urbánus és rurális jellegű kistérségekben

Ingázók aránya	N	Átlag	Szórás
urbánus	69	46,6609	20,22578
rurális	99	36,2290	18,23426

Vizsgálatunk szerint a cigányok/romák aránya szignifikánsan különbözik a kistérség típusokban ($F=15,876$, $\text{sig}=0,00$). Legkisebb arányban a fejlettnak tekinthető és a periférikus térségekben fordulnak elő. E három típus között szignifikáns különbség nem mutatható ki, bár megállapítható, hogy a dinamikusan fejlődő területen a legalacsonyabb a számarányuk, ezt követi a fejlődő, majd pedig a periférikus kistérség típus következik. Legnagyobb arányban a leszakadó térségekben található a cigány/roma népesség. Adataink alapján arányuk csaknem eléri az 5%-ot ebben a típusban. A fentiek azt mutatják, hogy főként azokon a területeken élnek a cigányok/romák, amelyek többsége kisvárosi vagy falvas jellegű, valamint amelyekben igen magas a munkanélküliség aránya. Látható tehát, hogy a cigány/roma népesség hátrányaihoz (nagyban) hozzájárul az a tény, hogy az ország legelmaradottabb kistérségeiben élnek a legnagyobb arányban.

Korrelációs eljárással kimutatható, hogy a cigány/roma népesség azokban a kistérségekben felülreprezentált, ahol igen magas az eltartottsági ráta ($r=0,615$, $\text{sig}=0,00$), magas a munkanélküliek ($r=0,775$, $\text{sig}=0,00$) és ezen belül a tartós munkanélküliek ($r=0,792$, $\text{sig}=0,00$) és pályakezdő munkanélküliek ($r=0,361$, $\text{sig}=0,00$) aránya. A foglalkoztatottak aránya és a cigányok/romák aránya között pedig negatív korrelációt tapasztaltunk ($r=-0,716$; $\text{sig}=0,00$). Igen erős pozitív kapcsolatot találtunk a cigány/roma népesség aránya és az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők számaránya között is ($r_0=0,703$, $\text{sig}=0,00$; $r_1=0,655$, $\text{sig}=0,00$; $r_8=0,311$, $\text{sig}=0,00$), valamint negatív összefüggést mutat ugyanezen

változó a magas iskolai végzettséggel rendelkezők arányával ($r_e=-0,453$, $\text{sig}=0,00$; $r_f=-0,388$, $\text{sig}=0,00$). A kistérség urbanizáltsági szintjét jelző változók szintén szignifikáns összefüggést mutatnak a cigány/roma népesség arányával, vagyis a városi népesség arányával ($r=-0,317$, $\text{sig}=0,00$), valamint a 120 fő/nkm feletti népsűrűségű településeken lakók arányával ($r=-0,218$, $\text{sig}=0,00$). Tehát a cigány/roma népesség azokon a területeken él a legnagyobb arányban, ahol magas az eltartottsági ráta, a munkanélküliek aránya, a 8 általános vagy kevesebb osztályt végzettek aránya, és ahol alacsony az érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, valamint alacsony a városi/nagyvárosi népesség aránya. Az utóbbi megállapítás alátámasztására független kétmintás t-próbával elemeztük, hogy az urbánus és rurális területeken élő cigány/roma népesség arányában van-e különbség. Azt találtuk, hogy szignifikánsan különbözik a cigányok/romák aránya két különböző jellegű kistérségsz csoportban ($t=-4,332$, $\text{sig}=0,00$). Az urbánus jellegű kistérségekben a cigány/roma népesség átlagos aránya 1,75%, míg a rurális jellegű kistérségekben ez az arány 3,68%. A korrelációs eljárással és a t-próbával kapott eredményeink igazodnak a kistérség típusok jellemzésénél kapottakhoz.

24. táblázat

A cigány/roma népesség átlagaránya kistérség típusonként

Cigány/roma népesség aránya	N	Átlag	Szórás
fejlődő, urbanizált ipari térség	44	1,7099	1,40193
leszakadó, rurális jellegű, mezőgazdasági térség	58	4,7993	3,75026
dinamikusan fejlődő szolgáltató térség	29	1,5271	1,82271
periférikus, erősen rurális, előregedő térség	37	2,3599	2,24341

25. táblázat

A cigány/roma népesség átlagos aránya az urbánus és a rurális jellegű kistérségekben

Cigány / roma népesség aránya	N	Átlag	Szórás
urbánus	69	1,7484	1,68076
rurális	99	3,6824	3,43035

4. Hatások többdimenziós szinten

Logisztikus regresszióanalízis bemutatása

A logisztikus regressziós eljárással is magyarázó modelleket alkotunk annak érdekében, hogy kiderítsük azon változók körét, melyek megőrzik önálló hatásukat a kistérség típusokba való tartozásra. Ez a módszer úgy magyarázza a függő változó (jelen esetben az egyes kistérség típusokba illetve az urbánus/rurális jellegű kistérségcsoportokba tartozás) viselkedését, hogy nem kívánja a független változók értelmes struktúrába rendeződését, valamint nem törődik a bevont változók eloszlásaival. Az eljárás során ún. esélyhányadosokat $[\text{Exp}(B)]$ számítunk ki, melyek viszonyokat fejeznek ki, valamint megmutatják a vonatkoztatási kategóriától való elmozdulás esetén a függő változó adott kategóriába való tartozásának esélyét.

Eredmények bemutatása

Az előzőekben bemutattuk, hogy mely változók mentén különülnek el egymástól az egyes kistérség típusok. Ezek az adatok kétdimenziós szinten bizonyítóerővel hatnak, ám adataink valamivel meggyőzőbbek, ha a kistérség típusokra egyenként vizsgáljuk a fent elemzett változók együttes hatását (többdimenziós szinten). Ekkor ugyanis kiderül, hogy a változók interferenciájának következtében mely változók hatása marad adott kistérség típusra szignifikáns. A kistérség típusok elemzésére négy logisztikus regressziós modellt hoztunk létre, melyek a következőképpen alakultak:

1. modell: A dinamikusan fejlődő kistérségre hatást gyakorló változók vizsgálatára hoztuk létre ezt a modellt, úgy, hogy dichotómmá alakítottuk a négyes tipológiánkat. Az egyik kategória a dinamikusan fejlődő típus lett, a másikban a többi három kistérség típust egyként kezeljük.
2. modell: A fejlődő térségekre hatást gyakorló változók vizsgálatához szintén dichotómmá kellett alakítanunk a klaszteranalízis által kialakított típusainkat. Az egyes kategóriába a fejlődő típus került, a nulla értéket pedig a dinamikusan fejlődő, periférikus és a leszakadó kistérség típusok vették fel ebben az esetben.

3. modell: Ebben a modellben a periférikus típusra szignifikáns hatást gyakorló változók körét vizsgáltuk, itt a periférikus típus az egyik kategória, a másik pedig a többi három típus.
4. modell: Végül a leszakadó típusra ható változók körét elemezve a leszakadót tettük meg az egyik attribútumává új változónknak, a többi pedig, szintén egyként kezelve, a másik attribútumot alkotja.

Az eredményeknél figyelembe kell venni, hogy torzítást okozhat három egymástól jól elkülöníthető kistérség típus egy kategóriába való összevonása. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy a kapott eredmények, az előbbieket figyelembevételével, pozitívan járulnak hozzá eddigi vizsgálatainkhoz.

Első modellünkben a chi-négyzet illeszkedését jelző szignifikancia értéke 0,00 (chi-négyzet=60,514), tehát összefüggést tapasztalhatunk a függő és a független változók között. A helyesen besorolt esetek aránya 88,1%. Önálló hatással csupán a pályakezdő munkanélküliek aránya és az iskolai végzettségek közül az érettségizettek aránya bír. A változók hatásai (esélyhányadosok) a következőképpen alakulnak: az előbbi esetében 0,706; érettségizettek esetében pedig 1,370. Leolvasható tehát pl. hogy azok a kistérségek, melyekben nagyobb az érettségizettek aránya, 1,370-szer nagyobb eséllyel kerülnek a dinamikus fejlődő kistérség típusba, mint az olyan kistérségek, ahol alacsony(abb) az érettségizettek aránya – a másik változó kontroll alatt tartása mellett. Erre az eredményre számítottunk az egyszempontú varianciaanalízissel végzett vizsgálat szerint is, mivel már ott is láthatóan elkülönül a pályakezdő munkanélküliek aránya alapján a dinamikus fejlődő típus (itt a legalacsonyabb – szignifikánsan – a pályakezdő munkanélküliek aránya); valamint ugyanez mondható el az érettségizettek aránya alapján végzett varianciaanalízissel kapott eredmények figyelembevételével is – a többi kistérség típus átlagánál szignifikánsan magasabb az érettségizettek aránya a dinamikus fejlődő típusban.

26. táblázat

A dinamikus fejlődő és a többi kistérség típus magyarázó tényezői (esélyhányadosok a dinamikus fejlődő kistérség típus irányába)

	B	Wald	df	Sig.	Esélyhányados
Pályakezdő munkanélküliek aránya	-,348	9,441	1	,002	,706
Érettségivel rendelkezők aránya	,315	27,438	1	,000	1,370

Második modellünk is szignifikáns összefüggést mutat a független és függő változók között (chi-négyzet=75,213, sig=0,00), a helyesen besorolt esetek aránya 82,1%. Szignifikáns hatása itt már lényegesen több változónknak van, ami azt is jelenti, hogy ez a kistérség típus több tekintetben tér el az összes többi típustól, mint a dinamikusan fejlődő – több változó határozza meg az ebbe a típusba való tartozást. Önálló hatással bíró változóink ebben az esetben az eltartottsági ráta (esélyhányadosa: 0,765), a szellemi munkanélküliek aránya (eh=0,835), a foglalkoztatottak aránya (eh=1,116) valamint az urbánus/rurális változó (eh=13,506). Leolvasható pl. az, hogy annak esélye, hogy az urbánus jellegű kistérségek között fejlődő típusút találunk 13,506-szor nagyobb, mint rurális jellegű kistérségek között – a többi változót kontroll alatt tartása mellett. Ismét bizonyítottnak tekinthetők a varianciaanalízissel kapott eredményeink. Meglepődésre adhat okot a szellemi munkanélküliek arányának 1 alatti esélyhányadosa, ami a kétdimenziós elemzésünknek látszólag ellentmond. Ennek oka, hogy az eljárás során az önálló hatással rendelkező változók a szellemi munkanélküliekhez tartozó esélyhányados értéke csökkenésének irányába hatnak (korrelál ez a változó, több az elemzésbe még bevont és hatást gyakorló változóval), valamint az is, hogy egyként kezeljük a fennmaradó három kistérség típust.

27. táblázat

**A fejlődő és a többi kistérség típus magyarázó tényezői
(esélyhányadosok a fejlődő kistérség típus irányába)**

	B	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Eltartottsági ráta	-,267	6,823	1	,009	,765
Szellemi munkanélküliek aránya	-,180	12,711	1	,000	,835
Foglalkoztatottak aránya	,110	4,920	1	,027	1,116
Urbánus(1)-rurális jelleg	2,603	16,700	1	,000	13,506

A harmadik modellben is találtunk olyan változókat, melyeknek önálló szignifikáns hatása van a függő változókra (chi-négyzet=80,576, sig=0,00, helyesen besorolt esetek aránya: 84,5%). Változóink és a hozzájuk tartozó esélyhányadosok: 60 év feletti (1,819), urbánus/rurális változó (0,021) és foglalkoztatottak aránya (1,175). Pl. annak esélye, hogy olyan kistérséget találunk a periférikus típusban, ahol magas a 60 év feletti korosztály számaránya, csaknem kétszer akkora (pontosan 1,819-szer), mint olyan kistérséget, ahol alacsony a 60 év feletti aránya – kontroll alatt tartva a többi változót. Eredményeink szintén összecsengenek kétdimenziós vizsgálatainkkal, ugyanis a varianciaanalízisben is

szignifikánsan elkülönül periférikus típus a legidősebbek arányát, a kistérség urbánus/rurális jellegét és a foglalkoztatottak arányát elemezve.

28. táblázat

A periférikus és a többi kistérség típus magyarázó tényezői (esélyhányadosok a periférikus kistérség típus irányába)

	B	Wald	df	Sig.	Exp(B)
60 év felettek aránya	,598	16,406	1	,000	1,819
Urbánus(1)-rurális jelleg	-3,863	12,123	1	,000	,021
Foglalkoztatottak aránya	,161	13,158	1	,000	1,175

Negyedik modellünkben szintén az előzőnél jóval több változónak van önálló hatása (chi-négyzet=134,968, sig=0,00, a helyesen besorolt esetek aránya: 90,5%). Szignifikáns hatással a következő változók rendelkeznek: belföldi vándorlási különbség (eh=0,856), érettségizettek aránya (eh=0,687), 60 év felettek aránya (eh=0,616), urbánus/rurális jelleg (eh=0,084) valamint a foglalkoztatottsági arány (eh=0,838). Egy példa: annak esélye, hogy az urbánus jellegű kistérségek között leszakadó típusút találunk 0,084-szer „nagyobb”, mint rurális jellegű kistérségek között – a többi változót kontroll alatt tartva. Kapott adataink ismételten alátámasztják kétdimenziós vizsgálatunkat, melyek szerint ez egy fogyó népességű, alacsony foglalkoztatottsági arányú, rurális jellegű terület, melyben alacsony a magas iskolai végzettségűek aránya. Ismét kaptunk egy olyan eredményt, mely nincs tökéletes összhangban a varianciaanalízisben kapottakkal, mégpedig a 60 feletti korosztályt illetően. Itt az ok ismételten a kistérség típusok összevonásával illetve a többi változó torzító hatásával áll kapcsolatban.

29. táblázat

A leszakadó és a többi kistérség típus magyarázó tényezői (esélyhányadosok a leszakadó kistérség típus irányába)

	B	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Belföldi vándorlási különbség	-,156	4,851	1	,028	,856
Érettségizettek aránya	-,375	9,062	1	,003	,687
60 év felettek aránya	-,485	10,264	1	,001	,616
Urbánus(1)-rurális jelleg	-2,477	6,455	1	,011	,084
Foglalkoztatottak aránya	-,177	9,814	1	,002	,838

A kistérség típusokon kívül logisztikus regresszió-analízissel elemeztük a kistérségek rurális és urbánus jellegére vonatkozó magyarázóváltozók hatását. Ebben a modellben

csupán két olyan változót találtunk, melyek szignifikánsan megőrizték önálló hatásukat (chi-négyzet=123,123, sig=0,00, helyesen besorolt esetek aránya: 88,1%). Az egyik ilyen változó a 1-7 osztályt végzettek aránya, esélyhányadosa 1,726; a másik változó pedig a 60 év feletti aránya, esélyhányadosa 1,679. Ezek az eredmények azt jelentik, hogy annak esélye, hogy olyan kistérségek között, melyekben magas az 1-7 osztályt végzettek aránya, 1,726-szor nagyobb eséllyel találunk rurális jellegű kistérséget, mint ahol ez az arány alacsony.

30. táblázat

A kistérségek urbánus-rurális jellegét magyarázó tényezői (esélyhányadosok a rurális jelleg irányába)

	B	Wald	df	Sig.	Exp(B)
1-7 osztályt végzettek aránya	0,546	34,885	1	,000	1,726
60 év feletti aránya	0,518	13,655	1	,000	1,679

5. Összegzés

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy olyan kistérség tipológiát alkossunk, mely nem pusztán a gyakran használt, közgazdászok által objektívnek tekintett gazdasági mutatók mentén tagolódik. Olyan kistérség típusokat hoztunk létre a klaszteranalízis módszerének segítségével, melyek a gazdasági mutatókon túl társadalmi és demográfia tényezők mentén is elkülönülnek. Az általunk fontosnak tartott változók mentén sikerült homogén, egymástól jól elkülöníthető csoportokat létrehozni. Klaszterképző változóink helyes megválasztását bizonyítja az is, hogy az elemzéseinkbe bevont mutatók mentén az egyes típusok szignifikánsan elkülönülnek.

Következő lépésként a kialakított kistérség típusokat elemeztük olyan változók mentén, melyeknek szintén fontos csoportosító erőt tulajdonítottunk. Kétdimenziós szinten végzett elemzéseinkkel kapott eredményeink arra engednek következtetni, hogy csaknem minden vizsgált változó szignifikánsan osztja meg típusainkat. Így jelentősen elkülönül egymástól a dinamikusan fejlődő, a fejlődő, a periférikus és a leszakadó kistérség típus. Megosztó tényezőt jelentő változóink között említhetjük többek között a különböző iskolai végzettséggel rendelkezők arányait, a különböző munkanélküliségi típusok arányait, a foglalkoztatottsági arányt, a cigány/roma népesség arányát, az ingázást, s nem utolsósorban a korcsoportok arányát (kivételt képez ez alól a 30-44 évesek csoportja).

A tipológiánk kialakításából és kétdimenziós elemzéseink többségéből egyfajta fejlettségi sorra következtethetünk. A legtöbb változó szerint a legpozitívabb képet a dinamikusan fejlődő kistérség típus mutatja, pl. itt a legmagasabb a foglalkoztatottak aránya, s ezzel összefüggésben a legalacsonyabb a munkanélküliségi ráta, ebben a típusban a legnagyobb a magas iskolai végzettséggel rendelkezők aránya, s a legurbánusabbnak tekinthető kistérségek is ebbe a csoportba tartoznak. A második a fejlettségi sorban a fejlődő kistérség típus, s ezt követi a periférikus típus. A legrosszabb mutatókkal rendre a leszakadónak nevezett típusba tartozó területek jellemezhetők, pl. igen rosszak a foglalkoztatottsági és munkanélküliségi mutatói, valamint az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők aránya jóval meghaladja a többi típusban mért számarányokat.

Elemzésünk utolsó lépéseként megvizsgáltuk, hogy a vizsgálatba bevont változók többdimenziós szinten megőrzik-e megosztó hatásukat. Az volt a célunk, hogy megállapítsuk, melyek azok a tényezők, amelyek legerősebben határozzák meg az egyes kistérség típusokba való tartozást. Ilyen, önálló hatással rendelkező tényező a kistérségek urbánus/rurális jellege, az érettségivel rendelkezők aránya, a foglalkoztatottak aránya, a 60 éve felettiek aránya, a pályakezdő és a szellemi munkanélküliek aránya, az eltartottsági ráta valamint a belföldi vándorlási különbözet.

Az egyes kistérség típusokba tartozó kistérségek

Dinamikusan fejlődő	Fejlődő	Periférikus	Leszakadó
Balatonalmádi	Ajkai	Adonyi	Abai
Balatonfüredi	Aszódi	Bajai	Abauj–Hegyközi
Békéscsabai	Balassagyarmati	Balatonföldvári	Bácsalmási
Budaörsi	Bátonyterenyei	Bicskei	Baktalórántházai
Budapesti	Bonyhádi	Celldömölki	Balmazújvárosi
Dabasi	Ceglédi	Csepregi	Barcsi
Debreceni	Dorogi	Csongrádi	Békési
Dunakeszi	Egri	Csornai	Bélapátfalvi
Dunaújvárosi	Ercsi	Enyingi	Berettyóújfalui
Fonyódi	Esztergomi	Füzesabonyi	Bodroglózi
Gödöllői	Gárdonyi	Hevesi	Csengeri
Gyáli	Gyöngyösi	Jászberényi	Csurgói
Győri	Gyulai	Kapuvári	Derecskei
Keszthelyi	Hatvani	Kisbéri	Dombóvári
Kiskunhalasi	Hódmezővásárhelyi	Kisteleki	Edelényi
Monori	Kaposvári	Kunszentmártoni	Encsi
Pilisvörösvári	Kazincbarcikai	Lenti	Fehérgyarmati
Ráckevei	Kecskeméti	Letenyei	Hajdúböszörményi
Sátoraljaújhegyi	Kiskunfélegyházi	Makói	Hajdúhadházi
Szegedi	Komáromi	Mezőkövesdi	Hajdúszoboszlói
Szentendre	Komló	Mohácsi	Ibrány–Nagyhalászi
Szobi	Körmendi	Nagykátai	Jánoshalmi
Szolnoki	Kőszegi	Orosházi	Kalocsai
Tapolcai	Miskolci	Ózdi	Karcagi
Tatai	Móri	Óriszentpéteri	Kiskőrösi
Váci	Mosonmagyaróvári	Pásztói	Kiskunmajsai
Váralotai	Nagykanizsai	Pécsváradi	Kisvárdai
Veresegyházi	Nyíregyházi	Pétervásárai	Kunszentmiklósi
	Oroszlányi	Rétsági	Lengyeltóti
	Paksi	Sárospataki	Marcali
	Pápai	Sümegi	Mátészalkai
	Pécsi	Szarvasi	Mezőcsáti
	Salgótarjáni	Szécsényi	Mezőkovácsházi
	Sárvári	Tamási	Mezőtúri
	Siófoki	Téti	Mórahalmi
	Sopron–Fertődi	Vasvári	Nagyatádi
	Székesfehérvári	Zalaszentgróti	Nagykállói
	Szekszárdi	Zirci	Nyírbátori
	Szentgotthárdi		Pannonhalmi
	Szombathelyi		Polgári
	Tatabányai		Püspökladányi
	Tiszaújvárosi		Sárbogárdi
	Veszprémi		Sarkadi
	Zalaegerszegi		Sásdi
			Sellyei
			Siklósi
			Szeghalmi
			Szentesi
			Szentlőrinci
			Szerencsi
			Szigetvári
			Szikszói
			Tabi
			Tiszafüredi
			Tiszavasvári
			Tokaji
			Törökszentmiklósi
			Vásárosnaményi

1. Oktatás, képzés, felnőttoktatás

Magyarország tíz év alatt az ENSZ Fejlesztési Programja által számított úgynevezett "emberi fejlődésmutató" tekintetében a rendszerváltás-kori 28. helyről a 43. helyre csúszott. A létminimum alatt élők a 90-es évek második felében a magyar társadalom 26 %-át tették ki, a mélyszegénységben élők aránya pedig 14 % volt. 1987-ben a lakosság legszegényebb 10 %-a jövedelmek 4,5 %-át kapta, a leggazdagabb 10 % pedig 20,9 %-ot. Az ezredforduló után az arányszámok megváltoztak: a legszegényebb 10 % a jövedelmek 2,7 %-át, a leggazdagabb 10 % a jövedelmek 28,1%-át kapta. Az 1987-es arány 1:5 volt, a 2000-es 1:10. A kérdés az, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek hogyan befolyásolják a társadalmi mobilitást, vagy egyáltalán a társadalmi javakhoz való hozzájutás lehetőségét. Miként befolyásolják az oktatási rendszerhez, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést, miként segíthet egyáltalán e két fő alrendszer az érintetteken? (OECD 2000)

Az OECD-felmérés rávilágított, hogy az utóbbi esztendőkből a felnőttképzés területén jelentős *konceptióváltás* következett be. A felnőttoktatás fogalmát ugyanis felváltotta a *felnőttkori tanulás* fogalma, ami az előbbinél sokkal szisztematikusabb felnőttcentrikusságot szemléltet. (Ebben a váltásban természetesen már tükröződik az Európai Unió elképzelése is az *élethosszig tartó tanulás európai térségének* kialakításáról, melyet korábban az EU e témájú memorandumában 2001-ben tettek közzé.) (Memorandum)

A felmérésben közreműködő országok sokszínű gyakorlatából következik, hogy lehetőséget kell teremteni a felnőttek be nem fejezett iskolai tanulmányainak pótlására, ill. a képzettségbeli hiányosságok korrekciójára. Minden Uniós országban sok programot kínálnak az alacsony iskolázottságúak, a fogyatékosok, a bevándorlók és a munkanélküliek számára. A másik – a vizsgált országokban ugyancsak jellegzetes – trendnek az informális és a nem-formális oktatás során megszerzett, általában az előzetesen birtokba vett tudás és készségek elismertetése érdekében tett erőfeszítések bizonyulnak. (OECD)

A *képzéshez való jog* előzményeként az ILO 1974-es, a *fizetett tanuláshoz való jogra* vonatkozó egyezményét tekinthetjük, amelyet azóta 32 ország ratifikált. (A vizsgálati mintában szereplő kilenc ország közül Finnország, Spanyolország, Svédország és az Egyesült Királyság). Az egyezmény szellemében az utóbbi esztendőkből az egyes

országokban a következő, említésre méltó kezdeményezésekre került sor. A szociális partnerek kodifikálása után *Norvégiában* 1999-ben elkészült egy olyan törvényjavaslat, amely mindenkinek, aki három éven át szakmai tevékenységet folytatott, és a megelőző két esztendőben ugyanannál az állami vagy magáncégnél állt alkalmazásban, biztosítaná azt a jogot, hogy beiratkozzék egy teljes vagy részidejű képzési programra (a választott képzés időtartama maximum három év lehet). A törvény 2001. január 1-jével lépett hatályba. (OECD 2001)

Finnország a „képzési jogról” 1997 –ben hozott határozatot. Az első évben a hosszú ideje munkanélkülieket vonták be a jogosultak körébe, 1998-ban ezt minden munkanélkülire kiterjesztették, majd 2001 augusztusa óta a tíz évnél régebben munkaviszonyban álló személyekre is alkalmazták. (OECD 2001)

Egyes OECD-országok a tanuláshoz való jogot ún. *egyéni tanulói számla*, egyfajta „*képzési voucher*” rendszerének bevezetésével kívánják realizálni. Ez a rendszer két alapelvet érvényesít:

- az egyén tudja legjobban eldönteni, mit akar tanulni, azaz miképpen kívánja képességeit fejleszteni;
- a befektetés költségei ily módon megoszlanak az egyén és a kormány vagy a vállalatok között; az egyéni számlák azonban nem kötődnek egy bizonyos céghez, hanem – munkahely-változtatáskor – követik a befizetőt. A fejlesztés stádiumában lévő rendszerben egyaránt hangsúlyozódik az egyén felelőssége saját életpályája alakításában, valamint a cégek meghatározó szerepe a felnőttkori tanulás feltételeinek biztosításában. (OECD 2001)

Svédországban például 2003. július 1-jével lépett életbe az a jogszabály, mely lehetővé teszi, hogy a munkavállalók fizetésükből a minimálbér 25 százalékát, azaz 9500 svéd koronát – az összegre vonatkozó adójóváírás lehetőségével együtt – egyéni számlájukon rendszeresen félretehessenek a későbbi képzéseken való részvételük finanszírozása céljából. Ehhez az összeghez – természetesen – az állam is hozzáteszi majd a magáét, amint a tanulni szándékozó eldöntötte, hol, milyen képzésben kíván részt venni. Az ország egyik legnagyobb cége, a Skandia országos és nemzetközi biztosítási és banki konzorcium azonban már 1999 óta felajánlja alkalmazottainak ezt a lehetőséget, s az ott dolgozóknak már 35 százaléka bekapcsolódott ebbe a projektbe. A program lényege az, hogy a cég minden dolgozójának, aki fizetése 5 százalékát tanulási céllal félreteszi, kompenzálja a tanulási idő

alatti keresetkiesést. Minden hétévi megtakarítás után hathavi teljes idejű képzésben való részvételre lesznek jogosultak a Skandia alkalmazottai. (Soltész 2003)

Angliában – és Skóciában, Walesben és Észak-Írországon is – a kilencvenes évek végétől kezdődően a tanulni akaró, 19. évüket betöltött felnőtteknek ún. *karrierépítési kölcsönt* adtak, amelyet a képzés befejezése után vissza kellett fizetniük. (Ha rögtön nem sikerült elhelyezkedniük, a visszafizetés megkezdését 18 hónappal elhalaszthatták.) Az intézkedés értelmében, aki 25 fontot hajlandó volt áldozni valamilyen képzésben való részvételért, annak a kormány 150 fonttal járult hozzá tanulmányi költségeihez. 2001 májusáig már egymillió munkavállaló élt ezzel a lehetőséggel; két hónappal később azonban a kormány felfüggesztette a programot. Azzal indokolták, hogy a munkavállalók számára nyújtott képzések többsége nem volt megfelelő színvonalú. A folytatás szándékáról és várható időpontjáról még nincsenek információk. (Soltész 2003)

Dániában viszont a „*tanuló vállalat*” eszményének jegyében láttak hozzá a felnőttek folyamatos tanulásának megszervezéséhez; itt elsősorban a munkahelyi, ún. *on-the-job* tréningek lehetőségét használják ki. A felmérés egy több mint 150 éve alapított cég, a Randers Reb példáján mutatja be, miként is működik ez a rendszer. A cég ugyanis az utóbbi évtizedben óriási technológiai váltást hajtott végre, ehhez pedig szüksége volt az alkalmazottak folyamatos ki- és átképzésére is. A cég tehát minden alkalmazottja számára kötelezővé tett évi három héten át – ISO-normák szerint kidolgozott – belső képzésben való részvételt. A munkaidőt természetesen úgy szervezték meg, hogy ezek a programok is folyamatosan helyet kaphassanak benne. A képzéseken való részvétel eredményességét a cég humánpolitikai szakemberei az évenkénti készség- és kompetenciatesztek segítségével ellenőrzik. Ha a felmérési eredmények megfelelőnek bizonyulnak, ez a fizetési skálán való feljebb lépést is magával hozza. A vezetők és az alkalmazottak egyaránt elégedettek ezzel a gyakorlattal. Dániában alakították ki az ún. PES-képzések (Public Employment Services) rendszerét is; ennek lényege pedig az, hogy az ún. generikus, azaz általános képességek ki- és továbbfejlesztését az *állami költséggel* működtetett intézmények végzik, a speciális kompetenciák esetében pedig a képzést az azt alkalmazni kívánó cégekre bízzák. (A tanuló felnőttet így egyáltalán nem terhelik költségek.) A felmérés készítői szerint ezzel még a különféle szakemberhiány kialakulását is sikerült az utóbbi esztendőben megállítani. (Soltész 2003)

Finnországban, 1998-ban kezdtek bele egy – akkor ötévesre tervezett – programba, melynek célja az volt, hogy bátorítsák az ötven év felettieket a későbbi nyugdíjba menetelre, illetve hogy ellássák őket az ehhez szükséges „munícióval” is. Sőt, a már inaktívvá váltakat

is – legalább újabb két-három évre – vissza akarták juttatni a munkaerőpiacra. Ez a projekt egyidejűleg negyvenféle intézkedést tett szükségessé; közöttük azonban a kulcsfontosságúnak az illetékesek is a *45 év felettiék képzésének* országos szintű megszervezését tekintették. De – természetesen – egyebek között óriási pr-tevékenységet is végeztek; információs kampányokkal, az idős dolgozók munkatapasztalatainak hasznosítására tett különféle kezdeményezéseikkel mára már sikerült a korai nyugdíjazás trendjét visszafordítaniuk. Az eredmények láttán a programot 2010-ig meghosszabbították. (Soltész 2003)

2. A fejlettség meghatározásának lehetőségei – társadalmi mutatók

Rechnitzer János és Smahó Mihály (2005) nyomán az alábbi modellt javasoljuk a fejlettség meghatározására.

A modellek a következő tényezők mentén szerveződnek. a./ Az *innováció* anyagi-tárgyi alapú meghatározó tényezői (például háztartási és szervezeti alapú gazdasági fejlettség, intézményrendszer, foglalkoztatottság és munkanélküliség); b./ A *szellemi potenciál*ban rejlő adottságok (például iskolázottság, magasan kvalifikált munkaerő-piaci szegmens súlya, felsőoktatás, kutatás-fejlesztés); c./ Az *innovatív magatartás* helyi jellemzői, megfelelő támogató intézményrendszer jelenléte mellett (például szabadalmak, innovációt támogató intézmények jelenléte, K+F-szektor súlya). Valamennyi említett tényezőt elemzési csoportba sorolhatjuk, s a szerzők (251 város esetén.) az alábbi eredményt kapták.

a./ A gazdasági fejlettség mutató

Összefogja a lakosság, a helyi gazdasági szereplők és a gazdasági tevékenységekben érintett intézmények, szervezetek adatait. Az új, tömörített változó kialakításában a legnagyobb szerepet a háztartások anyagi helyzetét és a foglalkoztatottság dinamikáját mérő mutatók játsszák. (*Rechnitzer J.- Smahó M 2005*)

b./ Az iskolázottság és a menedzsment mutató

A 2001. évi népszámlálás munkaerő-piaci adatainak szegmenseit tömöríti egybe. A mutató a fejlett, szolgáltatásorientált, magasan kvalifikált diplomás és különösen vezetői munkakörökre építő gazdasági és állami feladatkörök, funkciók, megjelenését tükrözi. A változó kialakításában a legnagyobb szerepet egyértelműen a diplomás, még ezen belül is a vezető, értelmiségi foglalkozásúak arányát mérő mutatók játsszák.

c./ A társadalmi aktivitási mutató

Az EU-csatlakozáshoz kapcsolódó választási részvételi hajlandóságot, a civil társadalom szervezeti és finanszírozási (támogatási) hátterét, illetve a helyi társadalmi nyilvánosság összetettségét mérő adatokból épül fel. A választópolgári magatartást és a nonprofit szféra súlyát mérő jelzőszámok konstrukciós ereje a legjelentősebb.

d./ A szellemi potenciál mutatója

Főleg a felsőoktatási szféra intézményi és humán állományi súlyát, fejlettségét fejezi ki. Az összevont változó kialakításában a legnagyobb szerepet a felsőoktatásban dolgozó minősített, vezető oktatók arányát, illetve a felsőoktatási karok és a középfokú intézmények számát mérő városi paraméterek játsszák.

e./ Az innovációs mutató

A változók szerkezete alapján megállapítható, hogy ez a dimenzió főleg a lokális innovatív tevékenységeket, és a háttérükben álló támogató, kiszolgáló valós- és digitális intézményrendszert, szolgáltatási miliőt jellemzi. A legnagyobb súllyal az elmúlt tíz évben az alábbi területek rendelkeztek: szabadalmaztatott innovatív kezdeményezések, az információs- és kommunikációs technológiák és a hálózati alapú digitális szolgáltatások.

A városok innovációs potenciálja a fenti öt mutató adatai alapján elemezhető. Ezek sűrített értékei lettek a csoportképzés, a klaszterezés elemei.

Az *1.csoport* három nagyvárosa (*Szeged, Pécs, Debrecen*) mint tradicionális regionális központ a felsőoktatási és innovációs folyamatok középpontjában állnak, kedvező munkaerő-piaci és gazdasági paraméterekkel. A teljes nem fővárosi városi népesség (kereken ötmillió főről van szó) több mint 10 százalékát jelentő centrumok a hazai városhálózat leginnovatívabb tagjai. Elsődleges megkülönböztető jegyük a magasan, átlag feletti iskolázottságra, a tudásorientált munkaerőpiac jelenlétére utaló jellemzők mellett, a humán- és az innovációs mutatók kiugróan magas átlagértéke.

A *2. csoportba* tartozik (*Miskolc és Nyíregyháza*), amelyek inkább csak a gazdasági paramétereikben maradnak alul. A teljes nem fővárosi városi populáció 6 százalékát kitevő két település gazdasági adottságai a teljes városhálózatot tekintve is csak átlag közeliek. A ma még elmaradottabb gazdasági potenciál növekedése esetén minden adott lesz a fokozottabb és sikeresebb innovatív szerepvállaláshoz.

A *3.csoport* tagjai, *Győr, Székesfehérvár és Kecskemét* (7 százalékos populációs ráta) a kiugró innovációs adottságú városok közé tartoznak. Lényegében az innovációs kezdeményezések száma magas, az intézményrendszer is adott, de a megfelelő humán potenciál mérsékeltebb, egyetemi bázisok nincsenek, vagy rövid múlttal rendelkeznek. A többiekétől elkülönülő másik közös karakterjegy a nagyon fejlett gazdasági jellemzők léte, a külföldi tőke jelentős aránya.

A *4. csoport* tagjai mint a másodlagos, nem szerény dinamikájú központok képviselői (például *Sopron, Szombathely, Eger*) elsődlegesen a felsőoktatási funkcióik miatt sorolhatók az innováció szempontjából megkülönböztetett helyzetű klaszterek közé. A nem fővárosi városi populáció 8 százalékát kiadó hat város átlag feletti adottságokkal rendelkeznek, de az innovációs rátájuk jóval mérsékeltebb. A humán jellegű, felsőoktatáshoz kötődő elemek már adottak, kedvezőek a gazdasági és társadalmi feltételek is. Korlátozottan van jelen az innovációt segítő és kiszolgáló intézményrendszer, és alacsony a megvalósult újító kezdeményezések aránya.

Az *5. csoport* városai (például *Szentendre, Zalaegerszeg, Szolnok*) már semmiképpen sem nevezhetők centrális szerepkörű településeknek az innovációs jellemzők és a felsőoktatási-kutatási adottságok szempontjából. A városi lakosság 4 százalékát tömörítik. Sajátos megkülönböztető jegyük egyrészt a jól szervezett civil társadalom, másrészt a magas iskolázottsági mutatók, valamint a tudásorientált, vezetői-értelmiségi pozíciók lakosságszámra vetített mérőszámainak kedvező értékei.

A *6.csoport* a kisebb lakosságszámú három döntően felsőoktatásra orientálódó középvárost (*Gyöngyös, Keszthely, Gödöllő*) alkotja. A megújuláshoz szükséges fejlettségi

mutatóik egységesen kedvezőek, de nagyfokú disszonancia jellemzi a fejlettségi indexeket. Noha a felsőoktatás és a kutatás-fejlesztés jelenléte, a megfelelő lokális humán állomány aránya kiugróan magas, csak átlagos szintű a helyi újító jellegű kezdeményezések száma. Az innovációs intézményrendszer sokoldalúsága is jóval mérsékeltebb az előző klaszterekhez képest.

A fővárosi agglomerációs gyűrű két települése, új szerveződési központja Budaörs és Budakeszi teljesen kilógott a rendszerezésből (12. csoport). Közös jellemzőjük a kiugró gazdasági és munkaerő-piaci adottság, a jó innovációs potenciál, mérsékelt humán (felsőoktatási és K+F) paraméterekkel. A gazdasági és az iskolázottsági adottságok, valamint a fejlett tudásalapú, képzettségorientált pozíciók helyi munkaerő-piaci jelenlétét mérő aránymutatók tekintetében messze kiemelkednek a többi kis- és középvárostól. A megújuló képesség tekintetében második vonalhoz sorolható városhalmaz 43 települést ölel fel az ország különböző pontjain szétszórva és két klaszterbe tömörülve. A 960 ezer fős összlakossági ráta alapján a nem fővárosi városi populáció egyötöde él ezekben a városokban.

A 7. csoport tagjaira jellemző, hogy a csoportosítási mutatók mindegyike mérsékeltlen fejlett állapotokat tükröz, úgy hogy a humán és az innovációs adottságok is valamelyest az átlagérték feletti. A korábbi és a jelenlegi ipari centrumok, a volt szocialista iparvárosok legtöbbször, kedvezőtlenebb helyzetű megyeszékhelyek sorolhatók ide. Komoly átalakulási, szerkezet-váltási hatások érték őket, ami a reakcióktól függően kétesélyes fejlődési pályáivét hordoz.

A 8. csoport az üdülővárosok, az idegenforgalmi potenciálra építő települések, a kistérségi központok, és újonnan létrejött ipari centrumok gyűjtőhelye. E városok számára kedvezők a gazdasági és munkaerő-piaci lehetőségek. A foglalkoztatottak körében a városi átlagot meghaladja a diplomások, a vezető értelmiségi beosztásúak aránya. Az újítóképesség szempontjából viszont az elengedhetetlen humán- és intézményi jellegű szegmensben nem figyelhető meg az átlagosnál magasabb mérőszámokat. Ugyan fejlettebbek a gazdasági paramétereik a hetedik csoport tagjaihoz képest, de az innovációval összefüggő elemekben elmaradnak. (Rechnitzer J. –Smahó M.2005)

A hazai városhálózat több mint 180 tagja – több mint kétmillió lakossal – egyszerűbb formában egy olyan egységes klasztert alkotna, amelynek alapvető konstrukciós eleme az alulfejlettség. A következő három csoport elkülönítését igazából az elmaradottság fokozatainak kimutatása indokolhatná. Ezekben, a csoportokban már nem a humán elem, nem az innovációs intézményrendszer heterogenitása és nem is a felsőoktatási funkciók

különböző szintű megvalósulása a vezető differenciáló erő. Az innováció ösztönzésében, támogatásában, a helyi gazdaság és társadalom megújulásában egységesen nagyarányú az elmaradottságuk. Viszont a gazdasági potenciál, az iskolázottság és a civil szféra életképessége, a helyi nyilvánosság sokoldalúsága egyértelműen szétbontja ezt a nagy tömböt három eltérő fejlettségű csoportra.

A 9.csoport tagjaira átlagos gazdasági és társadalmi mutatók jellemzőek, kedvezőtlenek az innovációs lehetőségek, a megfelelő humán állomány hiánya mellett.

A 10. csoportban a kedvezőtlen innovációs, felsőoktatási és K+F jellegű adottságok mellé mérsékeltlen fejletlen gazdasági és társadalmi jellemzők párosulnak.

A legutolsó (11.) csoportban vannak a hazai városhálózat leghátrányosabb helyzetű települései, egységesen rossz fejlettségi mutatókkal, az innovációs képesség teljes hiányával: a marginális városok.

A gazdaság, a társadalmi élet és a munkaerő-piaci struktúra esetében a 251 város két nagyjából egyenlő nagyságú blokkra bontható fel: az átlagosnál kedvezőtlenebb és az átlag feletti paraméterekkel rendelkező városok aránya megközelítőleg azonos. Ezzel szemben az innovációs potenciálban komoly szerepet játszó *humán–felsőoktatási–kutatási szféra* súlyát és az innovációs környezetet, valamint a tényleges eredményeket mérő két főkomponens sokkal kiegyenlítetlenebb eloszlású. Ez arra világít rá, hogy a városok legtöbbször jelentős lemaradásban van az „innovációs elitől”. A humán állomány tekintetében a városok 78 százaléka, az innovációval kapcsolatban pedig a 76 százaléka az összesített városi átlagérték alatt található. A megoszlási adatok alapján megállapítható, hogy a 251 város 75 százalékában nem bukkanhatunk kedvező adottságokra az innovációs konfiguráció egyik komponensében sem. A 9–11. csoporthoz tartozó városok jelenleg még nem rendelkeznek a lokális jellegű megújulási folyamatokat megalapozó gazdasági, társadalmi, oktatási és kutatási adottságokkal.

3. Új gazdasági térszerkezeti formák – klaszterek

Coleman–Miles–Snow szerint „nem lesz olyan vállalkozás a XXI. században, amely a globális verseny hatására ne kényszerülne – legalábbis bizonyos mértékig – arra, hogy hálózatépítéssel, hálózati irányítással vagy hálózatfejlesztéssel foglalkozzék” (Miles, R., Snow, C&Coleman, H 1992).

A klaszter mint hálózati képződmény még csak 15 éve jelent meg. *Michael Porternél*. (Porter, M 1987). Az 1980-as évekbeli definíciója óta a klasztereket igen sokféleképpen értelmezik. Az értelmezés érdekében, bemutatunk két, egymásnak ellentmondó definíciót. Az első az Európai Unió Vállalkozási Főigazgatóságának (lokális felfogású) enterprise cluster, a másik az OECD (nevével ellentétben globális szemléletet tükröző) local cluster definíciója. Az *EU Vállalkozási Főigazgatóságának enterprise cluster* definíciója a porteri meghatározást a következő pontokkal egészíti ki (Final report of the expert group on enterprise clusters and networks, European Commission, Enterprise Directorate-Generale, 2003):

A *klaszter* olyan egymástól kölcsönösen függő vállalatok és kapcsolódó intézmények csoportja, melyek:

- együttműködők és versenyzők;
- földrajzilag egy vagy több régióban koncentrálnak; a klaszternek globális kiterjedése is lehet;
- meghatározott területre/ágazatra koncentrálnak, közös technológiák és képességek kötik őket össze;
- tudományos alapúak vagy hagyományosak.

A klaszterek intézményesülhetnek (lehet klaszter-menedzserük) vagy nem intézményes formában is működhetnek.

A klaszterek pozitív hatással vannak:

- az innovációra és a versenyképességre;
- a szakértelem kialakulására;
- a növekedésre és a hosszú távú üzleti dinamikára.

Úgy véljük, hogy a Vállalkozási Főigazgatóság definíciójának egyik hiányossága, hogy a klaszter témakör egyik meghatározó művének számító (s e főigazgatóság gondozásában kiadott) *Regional clusters in Europe* tanulmányhoz képest visszalépést jelent, mivel nem gyűjtőfogalomként kezeli a klasztert; az egy definícióba sűrítéssel pedig a fogalom kiüresedik. Az említett tanulmány szerint négy iskola létezik a klaszter definiálásra (European Commission 2002):

- *Az olasz iskola* központi kategóriáját a hasonló tevékenységet végző kis- és középvállalkozások térbeli koncentrációja révén kialakuló iparági körzetek alkotják;

megközelítésében kiemelt szerepet játszanak az externáliák, a társadalmi, valamint a bizalmi tőke.

- *A kaliforniai iskola* a vertikális dezintegráció révén létrejövő termelési kapcsolatok alkotta hálózatokra helyezi a hangsúlyt. A költségek csökkentése a hálózat működtetésének legfőbb célja.
- *Az északi vagy skandináv iskola* klaszterfelfogásában a kizárólag helyben hasznosítható lokális tudás, különösen a nem kodifikált, rejtett tudás, valamint az ennek hatására létrejövő innovációk játszanak kiemelt szerepet.
- *A porteri klasztermegközelítés* szerint az előző iskolák mindegyike egy adott helyhez kötött, a vizsgált régió társadalmi rendszereiben gyökerező folyamatként jellemezte a klasztert; a fő hangsúly pedig a helyspecifikus elemeken van. Velük ellentétben Porter a vállalati szintű versenyelőnyöket és azok forrásait vizsgálta elsősorban, nem pedig a regionális gazdaságot és a klasztereket. A klaszter alapját az ő esetében a vállalatok és intézmények közötti együttműködés és információáramlás teremti meg.

Az *OECD local cluster* (OECD 2000) definíciója szerint a klaszter olyan vertikálisan és/vagy horizontálisan kapcsolódó cégek csoportja, melyek a kapcsolódó társintézményekkel együtt ugyanabban az ágazatban működnek. Az OECD-féle klaszterdefiníció, bár nevében lokális, a valóságban globális szemléletű. Hibái között említhető, hogy nem foglalkozik a klaszterek regionális dimenziójával, a szinergiahatásokkal, figyelmen kívül hagyja a méretbeli kérdéseket, azaz hogy mi az a kritikus tömeg, amittől klaszternek tekinthetjük az adott együttműködést, és mellőzi az értéklánc szemléletet.

Tekintettel *Magyarország* sajátos politikai jellegére a hazai klaszterek viszonylag rövid múltra tekintenek vissza. A magyar klaszterek modelljei és általában a legjobb kapcsolatai is osztrákok, valamint olaszok. Bár az első klaszter csak 2000. évben jelent meg Magyarországon, a számuk jelenleg már 22. A 22 klaszter mellett számos hálózati-/klaszter-kezdemenyezés van (például az üvegiparban, az élelmiszeriparban). A 22 magyarországi klaszter igen változatos: építőipari, autóipari, fa- és bútorigipari, textil, elektronikai, termál, élelmiszeripari; zömmel a hagyományos iparágakból kerülnek ki.

A magyar klaszterek átfogó értékelésére először az EU Vállalkozási Főigazgatóságának, majd az OECD-LEED nemzetközi felmérése² keretében került sor. Ezt megelőzően a klaszterekkel foglalkozó tanulmányok jelentős része elméleti jellegű volt, illetve a

² http://www.oecd.org/document/22/0,3343,en_2649_34455_20743766_1_1_1_1,00.html

megvalósíthatósági kérdésekkel foglalkozott (Lengyel I. – Deák Sz 2002). A kormányzati klaszterpolitika – a nyugat-európai gyakorlattal összehasonlítva – jelenleg még korai fázisban van. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Innovációs és Környezetvédelmi Főosztálya a hazai klaszterek fejlesztésének jelenlegi fő felelőse.

- Acs J. Z. – Varga A. (2005): Entrepreneurship, Agglomeration and Technological Change. Small Business Economics. <https://papers.mpiew-jena.mpg.de/egp/discussionpapers/2004-06.pdf>
- Anselin, Luc – Varga A. – Acs Z. (1997): Local Geographic Spillovers between University Research and High Technology Innovations. Journal of Urban Economics. 42, 422-448.
- Coburn, Cristopher (ed.) (1995): Partnerships. A Compendium of State and Federal Cooperative Technology Programs. Battelle, Columbus
- Cohen, Wesley – Florida, R. – Goe, R. (1994): University-Industry Research Centers in the United States. Carnegie Mellon University, Pittsburgh
- Cooke, Philip – Boekholt, P. – Tödtling, F. (2000): The Governance of Innovation in Europe. Regional Perspectives on Global Competitiveness. Pinter, London
- Dőry T. – Rechnitzer J. (2000): Regionális innovációs stratégiák. Oktatási Minisztérium, Bp.
- Enyedi Gy. (1993) . Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó
- European Commission: Regional clusters in Europe, Observatory of European SMEs Enterprise Publications, 2002, No. 3.
- Faluvégi Albert (2008) Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről, KSH.
- Final report of the expert group on enterprise clusters and networks, European Commission, Enterprise Directorate-Generale, 2003
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (2003): Iskola, cigányok, oktatáspolitikai. Új Mandátum – Oktatókutató Intézet, Budapest, 2003. 293. P.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A leszakadás regionális dimenziói. Bp. : Oktatókutató Intézet, 89 p. (Kutatás közben 240)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2004) A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000). Bp. : Felsőoktatási Kutatóintézet, 79 p. (Kutatás közben 254)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2004) A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000). Bp. : Oktatókutató Intézet, 54 p. (Kutatás közben 249)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2005) A szakképzés szerkezete az ország kistérségeiben. In.: Szakképzési Szemle 2005/1. 7-25.p. Bp.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (1992): Társadalmi tér és oktatási rendszer, Közoktatási Kutatások, Akadémiai, 177. p.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (1993): Tanulási szándékok és elhelyezkedési lehetőségek. Info-Társadalomtudomány, 26. október, 39-49. p.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (2000): Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai. Educatio Füzetek 121. p.
- Forray R. Katalin (1989) A középfokú szakképzés regionális szempontból. Szakképzési Szemle 4: 41-53.
- Forray R. Katalin (1993): Az iskolázás regionális különbségei és a fejlődés lehetőségei a kilencvenes években. In: Enyedi György szerk: Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Közgazdasági és Jogi, Budapest, 257-275. p.
- Forray R. Katalin (2004) Az esélyegyenlőség munkaerőpiaci összefüggései – hátrányos helyzetű csoportok. MTA: A tudomány a gyakorlat szolgálatában c. ülészak, (konferenciaelőadás) 2004. Június 14
- Forray R. Katalin (2005) Oktatóökológia és regionális oktatáskutatás. Iskolakultúra, 2: 93-97.

- Gecse Gergely – Dr. Nikodémus Antal: Clusters in transition economies – Hungarian young clusters case study, Budapest, 2003. május 31.
- Híves Tamás (1994) Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban. *Kutatás Közben* 205, Oktatáskutató Intézet, Bp. p. 50.
- Híves Tamás (2004) A felsőfokú végzettségűek területi megoszlása. In.: *E-learning, Education* 2003/3. 165-170.p.
- Híves Tamás (2004) Szakképzési szerkezet a kistérségekben. In.: *Felsőoktatási Reformok, Education* 2003/1. 138-142.p. Bp.
- Horváth Gy. (1999): Kutatás, felsőoktatás és regionális átalakulás. Az innováció szerepe a regionális fejlődésben. *Magyar Tudomány*. 4, 447-458.
- Isserman, Andrew M. (1994): State Economic Development Policy and Practice in the United States: A Survey Article. *International Regional Science Review*. 16, 49-100.
- Klaszter az üvegiparért, konferenciaanyag, Salgótarján, 2003. szeptember
- Knowledge Spillovers as Evidenced by Patent Citations. *Quarterly Journal Of Economics*. 108, 577-598.
- Kollega Tarsoly István (szerk.) (2000) Magyarország a XX. században – II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. Babits Kiadó, Szekszárd
<http://64.233.183.104/search?q=cache:1aa4wW5rYSAJ:www.websonic.hu/public/tg/suli/3/file/szociologia8.doc+ing%C3%A1z%C3%A1s&hl=hu&ct=clnk&cd=85>)
- Kozma Tamás – Forray R. Katalin (2000) Az oktatáspolitikai regionális hatásai. *Magyar Pedagógia*, 2:123-140
- Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*. 47, 962-987.
- Lengyel Imre – Deák Szabolcs: Klaszter: a helyi gazdaságfejlesztés egyik sikeres eszköze. In: Lengyel Imre – Buzás Norbert (szerk.) *Ipari parkok fejlődési lehetőségei*, JATEPress, Szeged, 2002
- Lundval, Bengt-Åke (ed.) (1992): *National Systems of Innovation*. Pinter, London
- Memorandum az élethosszig tartó tanulásról 2000 In. <ftp://ftp.oki.hu/eu/memorandum.pdf>
- Methodology for regional and transnational technology clusters, Learning with European best practices, European Commission, Enterprise DG, 2001
- OECD (2001), *The Well-being of Nations. the role of human and social capital*. CERI, Paris
- Patik Réka: *A klaszterek lehatárolásának módszerei*, TDK-dolgozat, Szegedi Tudományegyetem, Gazdálkodástudományi Kar, 2002
- Paul Miller – Ron Botham – Hervey Gibson – Ron Martin – Barry Moore: *Business Clusters in the UK – A First Assessment*. DTI, London, www.dti.gov.uk/clusters/ 2001
- Polanyi, Michael (1967): *The Tacit Dimension*. Doubleday Anchor, New York
- Reamer, Andrew – Icerman, L. – Youtie, J. (2003): *Technology Transfer And Commercialization: Their Role in Economic Development*. Economic Development Administration, US Department of Commerce
- Rechnitzer J. – Smahó M. (2005): *Humán erőforrások a regionális sajátosságai az átmenetben*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 13 p, 14 p., 27.p, 31 p., 72-77 p.
- Soltész Anikó: *Regionális klaszterek az EU-ban és hasznosítható tapasztalatok Magyarországon*, Budapest, 2003
- Szerb L – Acs Z. – Varga A.- Ulbert J. – Bodor É. (2004): *Az új vállalkozások gazdaságra gyakorolt hatásainak vizsgálata nemzetközi összehasonlításban. A Global Entrepreneurship Monitor nemzetközi kutatás legfontosabb eredményei a 2001-2003-as időszakban*. *Közgazdasági Szemle*. 51, 679-698.

- Theo J. A. Roelandt – Pim den Hertog: Cluster analysis and cluster-based policy making in OECD countries: An introduction to the theme. In: Boosting innovation: A cluster approach. OECD, Párizs, 1999
- Tímár Judit (1993): Az alföldi szuburbanizáció néhány sajátossága. Megjelent: Gurzó Imre–Tímár Judit (szerk.): Alföldi Tanulmányok 1993. MTA RKK, Békéscsaba.
- Török Á. (2002): Hungarian Science and Technology in the Top Twenty? In: Varga Attila – Szerb László (eds.): Innovation, Entrepreneurship and Regional Economic Development: International Experiences and Hungarian Challenges. University of Pécs Press, Pécs, 11-26.
- Varga A – Schalk, Hans (2004): Knowledge Spillovers, Agglomeration and Macroeconomic Growth. An Empirical Approach. Regional Studies. 38, 977-89.
- Varga A. (1998): University Research and Regional Innovation: A Spatial Econometric Analysis of Academic Technology Transfers. Kluwer Academic Publishers, Boston
- Varga A. (2000): Local Academic Knowledge Spillovers and the Concentration of Economic Activity. Journal of Regional Science. 40, 289-309.
- Váti (2005): Jelentés az ország területi állapotáról. Bp. Váti

Források

- Belföldi és nemzetközi vándorlás: <http://www.nepinfo.hu/index.php?m=838&id=2467&page=2>
http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/ofa4/text.html
<http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/06/04/data/tabhun/4tab102-1-3a.html>
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadt_eves/tab12_01_01i.html (STADAT-2.1.1)
KSH Mikrocenzus 1996, 2005 (http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/index.html)
KSH Népszámlálás 1990, 2001
KSH portál: stADAT-táblák,
Magyar Statisztikai Évkönyvek 2001-2006 KSH, Budapest
Magyarország a XX. században: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/index.html>
Munkaerőpiaci Információk 2001/12 és 2006 november, Foglalkoztatási Hivatal Bp. 2001 és 2006 november
OECD(2000):Analitical report on high techspin-off. Paris
Település Statisztikai Adatbázis Rendszer (TSTAR) – KSH
Területi statisztikai évkönyvek 2001-2006, KSH, Budapest
www.autocluster.hu
www.ksh.hu
www.magyarepitoiparkht.hu
www.panfa.hu

Mellékletek